

Grønlænder-Jeppe og grønلænderne

Redigeret af: Bjørn Andersen

Grønlænder-Jeppe og grønлænderne - og hvad skulle Hans Egede dog i Grønland?

Indhold

Franz Johann Joseph von Reilly's kort fra 1791

Salmonsens historiske artikel om Grønland

Frederik 4: Oprettelse af et lotteri til fordel for Grønlands-missionen (1725)

Holberg: Grønlandske Handel i Bergen

Holberg: Epistel nr. 350: Grønlænderne

Holberg: Epistel nr. 401: Døm forsigtigt om andre Landes Skikke. En Grønlænder på Besøg i København. Hensigten med »Niels Klim«

Holberg: Epistel nr. 513: Grønlændernes indvendinger mod kristen teologi

Holberg: Epistel nr. 171: Imod oprør. Poul Juel [uddrag]

Holberg: Epistel nr. 228: Pietismen

Holberg: Epistel nr. 229: Opgiv teologiske meninger der er ensbetydende med at Gud også må være anstifter af onde ting

Ove Malling om Hans Egede ... eller: da Wiedewelt forsvandt [Foreløbig artikel]

Louis Bobé: De Mähriske Brødre

Biografiske artikler. Forbemærkning

Thomas Bugge
Claudius Claussøn Swart
David Cranz
Christian David
Christian Lauritzen Drachardt
Christian Thestrup Egede
Hans Poulsen Egede
Poul Hansen Egede
Heinrich Peter v. Eggers
Otto Fabricius
Hartvig Jentoft [opslaget følger senere]
Poul Juel
Poek = Pøk
Claus Enevold Pors
Poul Grønlænder
Jacob Sewerin
Matthæus Stach
Peder Olsen Walløe

Wiedewelt: Hans Egede og Gertrud Rask

Henvisninger med fokus på 1700-tallet - og på dét der havde særlig interesse på Holberg's tid

---

Da jeg i marts 2008 fortalte Lone van Deurs, der er formand for Tersløsegaard, om en fascinerende polsk-dansk »Jeppe« på Bådteatret i København, sagde hun: *Kender du så Grønlænder-Jeppe?, ... dét bør du, ...* Nogle dage efter sad jeg i hendes muntre salon, tegnestuen på Christianshavn, for at hente stykket.

Det grønlandske stykke var særdeles spændende - og fremmedartet - for ganske vist var halvdelen på dansk, men resten var på grønlandsk, der ikke er dét sprog jeg er mest fortrolig med. Ikke længe efter fik jeg kontakt til én af hovedmændene bag, norske Svenn Syrin, i Nuuk, der hurtigt som en internetbaseret slædekusk sendte mig en ren dansk udgave, ...

Ren dansk, siger jeg med nogen ironi, der dog nok vil vise sig at være akkurat så kulturimperialistisk som så meget andet af dén slags. ...

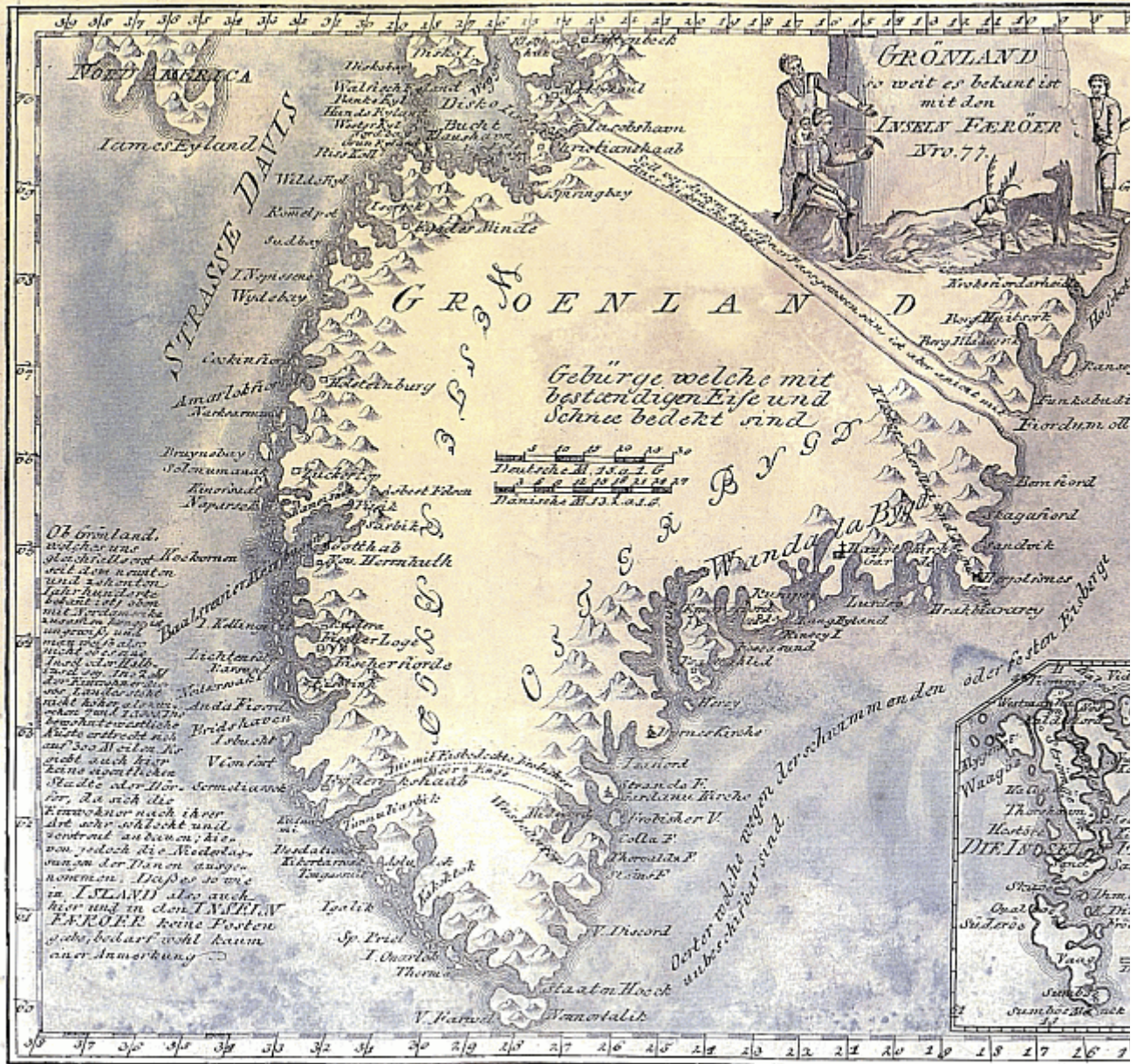
Men stykket er meget *apropos*, eftersom man netop i denne tid taler alvorligt i Grønland og i Folketinget om at videreudvikle selvstyret, hvad enten en vis Søren Espersen vil danse trommedans i protest på sin isflage eller prøve at springe i land.

I den næste tid vil jeg sé at få redigeret et nummer af Holberg.nu om denne uhyggeligt spændende Grønlænder-Jeppe, om Holberg's indsigtfulde og tolerante skrivi om grønlanderne, om den alkymistiske Hans Egede der missionerede deroppe mod Nord akkurat på Holberg's tid - om Sven Holm's u-tæmmeligt stærke Egede-stykke ... og noget om min gamle lærer, Verner Goldschmidt - og flere andre - der har arbejdet grundigt med at reformulere en grønlandsk retspleje.

April 2008.

ET KORT FRA 1791

Grønland so weit es bekant ist mit den Inseln Færøer Nro. 77. Farvelagt kobberstik af Franz Johann Joseph von Reilly (1766-1820), kartograf i Wien og senere forfatter sammesteds. Kortet er fra o. 1791, ét af Reilly's tidlige værker. Det indgik i en større kortserie han påbegyndte udgivelsen af omkring 1789, måske med særligt henblik på det habsburske Hof. Grønlandskortet er i privat eje, men findes også på Det Kongelige Bibliotek i København.

I serien indgår flere andre kort der kan have særlig interesse for nordiske læsere, fx kort over Sydsverige (Nro. 68), Midsverige (Nro. 69), Danmark (Nro. 71), Sjælland og Øerne (Nro. 72), Jylland (Nro. 73), Slesvig-Holsten (Nro. 74), Norge (Nro. 75) og Island (Nro. 76)

Hvor Reilly havde sine mange informationer om Grønland fra, véd jeg ikke - måske indirekte fra hollandske skippere, fx via Feykes Haans' skrift »Beschryving van de Straat Davis, benevens des zelven Inwooners [...]« der udkom i 1721? Men næppe kun fra dem. Reilly har - forsigtigt nok - anført at man ikke vidste om Grønland var en ø eller en halv til Nordamerika (teksten ved den venstre margin). Kortet gengiver 1700-tallets observationer og vildfarelser, Vesterbygd og Østerbygd (med Erik's Brathallid ved Eriksfjord) er endnu tegnet at ligge på henholdsvis Vestkysten og Østkysten af Grønland, og der er også en bemærkning om den mulige forbindelse over isen mellem Vest og Øst.

Godthaab, Disko og Ny Herrnhuth kan findes på kortet, desuden fx Christianshaab og Jacob Severin's Jacobshavn (Ilulissat = Isfjeldene; anlagt 1741). Flere af stederne er allerede angivet på dét kort, som Hans Egede vedlagde sin »Perlustrata« og som er dateret 1723, og som blev trykt året efter, se bagest i Louis Bobé: »Hans Egede. Grønlands Missionær og Kolonistator« (1944), se desuden Bobé's udgave fra 1925 af Hans Egede's »Relationer fra Grønland« (1721-1736) og hans »Det gamle Grønlands ny Perlustration« (1741), s. XV.

Kartografien tog et stort skridt frem 1700-tallet da man for alvor begyndte at anvende triangulationsprincippet; i Danmark med de landopmålinger som Thomas Bugge forestod i den 2' halvdel af århundredet. Med triangulation (triangulering, 3-kants-målinger) kunne man fastlægge et »overordnet« kort,

hvor det enkelte 'fysiske' basispunkt kunne ses fra 2 andre basispunkter, hvor vinklen mellem dem var nøjagtigt aflæst, og hvor afstanden derfor kunne bestemmes med en tilsvarende nøjagtighed.

Basispunkternes antal og placering var bestemt af en kombination af praktiske og teoretiske hensyn. Der skulle hverken være for mange eller for få, der skulle tages hensyn til at jorden krummede, og at det fysiske landskab - som kortene skulle afspejle - kun visse steder var »fladt«, men ofte bestod af bjerge og dale. Udarbejdelsen af søkort og kort over ukendte og utilgængelige områder rejste helt specielle problemer.

Historie [uddrag]

Kort efter Islands Bebyggelse i Slutningen af 9. Aarhundrede blev Islænderen Gunbjørn af Storme forslaaet ud i Havet Vest for Island, og han saa da Jøkler {bræer, gletschere] af et stort Land i Vest, medens han samtidig saa Snefjeldsjøkelen paa Island.

Erik den Røde havde begaaet Drab paa Island og blev derfor paa Thorsnæs Ting dømt til 3 Aars Landflygtighed. Han bestemte sig da til at opdage det Land, som Gunbjørn havde set, og lovede at vende tilbage for at bringe Underretning derom, naar han opdagede det. Han sejlede 983 ud fra Snefjeldsnæs og fik snart de grønlandske Jøkler i Sigte; han drog derefter »sønder med Landet« (som der staar i Sagaerne) for at undersøge, om det, naar man kom videre, var bebyggeligt.

I 3 Somre besejlede han dernæst saavel den østlige som den vestlige Kyst af Grønland for at opsøge de Strækninger, der bedst egnede sig til Kolonisation, og fandt baade mod Øst og Vest Spor af menneskelige Boliger, samt Brudstykker af smaa Fartøjer af Skind og Stenredskaber, som viste, at Landet tidligere havde været beboet af Folk, som de kaldte »Skrællinger«. Han vendte derefter tilbage til Island.

Ved hans Fortællinger om Landets Frugtbarhed lykkedes det ham at faa mange andre til at ledsage sig til Grønland for at kolonisere Landet; men af de 35 Skibe, som I 986 afsejlede fra Island til Grønland, naaede kun 14 Bestemmelsesstedet, idet de andre forliste ell. blev drevne tilbage af Storm. Erik tog selv Bolig paa Brattahlid i Eriks-Fjord, den nuv. »Tunugdliarfik«-Fjord, medens de øvrige tog Landstrækninger i Besiddelse paa begge Sider af denne.

I de følgende Aar tog endnu mange Islændere herover, og indrettede sig Gaarde i det Indre af Fjordene, hvor de skaffede sig Erhverv paa lignende Maade som paa Island, holdt Køer, Faar, Geder og Heste samt drev Sæl- og Hvalfangst, Fiskeri og Jagt paa Rensdyr, Harer, Bjørne osv. De bosatte sig navnlig i de to Bygder, Østerbygden og Vesterbygden.

Erik den Røde's Søn, Leif, foretog en Rejse til Norge, hvor han tillige med sit Skibsmandskab antog den kristne Tro, og Olaf Tryggvesøn overdrog ham da at forestaa Kristendommens Udbredelse i Grønland. Leif vendte Aar 1000 tilbage til Grønland, hvor Kristendommen hurtig udbredtes, men Folkets Sæder og Skikke forblev endnu hedenske i mange Aar derefter; Sagaerne fortæller saaledes om Udryddelsen af hele Slægter paa Grund af Blodhævnen.

Fra Bygderne paa Grønland foretoges flere Rejser, de saakaldte Vinlandsrejser, til det langt senere opdagede Amerika. Sagaernes Beretning om disse Rejser har i de senere Aar været meget omdisputeret, men der er ingen Tvivl om, at de gamle Nordboer for henvend 1000 Aar siden har foretaget flere Rejser, paa hvilke de har besøgt det nordamerikanske Fastland. Banebryderne var den ovennævnte Leif Eriksson, der paa sin Rejse til Grønland havde set Landet.

1003 afgik en stor Undersøgelsesekspedition under Torfin Karlsevne, der genfandt Landet og kaldte de nyopdagede Lande Helluland, Markland og Vinland, som i et af Prof. Steensby i »Medd. om Grønland« 1917 udgivet Værk er identificerede som Labrador, Belle Isle Strædet og St. Lawrence-Floden, helt ned til Quebec. De opholdt sig 3 Vintre i Vinland, hvor de kæmpede mod de Indfødte, og rejste derefter tilbage til Grønland.

Skønt Kolonien i Grønland ikke var større end 1/3 af et Bispedømme, fik den dog, paa Grund af den lange Afstand fra andre Lande, 1126 en fast ansat Biskop. Bispestolen blev oprettet ved Gardar i Bunden af Einars-Fjorden. Kolonien antog de islandske Love, der, ligesom paa Island, forestodes af en Lavsmænd (logmadr). Den første Lavsmænd var Erik den Bøde, og efter ham

boede Lavsmændene paa dennes Gaard Brattahlid. Kolonien var delt i to Distrikter eller Bygder, der hed Østerbygd og Vesterbygd; imellem disse laa store, øde ubeboede Strækninger.

Østerbygden var mest befolket; her laa Lavsmandsboligen og Bispestolen, 12 Kirker, hvoraf den ene var Domkirken, og 190 Gaarde, og tillige nævnes her et Munkekloster og et Nonnekloster. Vesterbygden havde kun 4 Kirker og 90 Gaarde, men den strakte sig over en meget lang Strækning, idet dens beboede Steder ofte laa langt fra hverandre. Efter de i vor Tid [artiklen blev trykt i 1920] af danske Ekspeditioner foretagne Undersøgelser, gennem hvilke der er optaget Kort over de forskellige Fjorde, samt Nordboruinerne opmaalt og delvis udgravede, viser det sig, at Østerbygden har ligget i det nuværende Julianehaabs-Distrikt og Vesterbygden i Godthaabs-Distriktet; man har endog med stor Sikkerhed kunnet paavise de Fjorde, som omtales i Sagaerne, eller som findes i gamle Fortegnelser.

Nordboerne har dog ikke indskrænket sig til at færdes i disse Distrikter. Man har Efterretninger om, at de har gjort Fangstrejser langt op ad Grønlands Vestkyst for at fange Hvaler og Sælhunde samt for at samle Drivtømmer og gaa paa Jagt efter Storvildt. Endog paa cirka 73°'s Bredde (lidt Nord for den nordligste Koloni Upernivik) er der, i en Varde paa Toppen af et Fjeld, fundet en Runesten, der beretter, at Varden er opført af 3 navngivne Nordmænd i April Maaned, og saaledes afgiver Bevis for, at de ogsaa har overvintret i disse nordlige Egne. Runestenen (af hvilken en Kopi findes i Nationalmuseet i København) skriver sig efter kyndige Mænds [Mænds!] Dom tidligst fra den sidste Halvdel af 13. Aarhundrede.

1261 gav de grønlandske Nordboer, som det synes frivillig, slip paa deres Selvstændighed, og hyldede den norske Konge Haakon Haakonsøn. Fra den Tid ramte mange Uheld den grønlandske Koloni. Havisen ved Landets Østkyst menes i 13. Aarhundrede at være tiltagen, i en forhen ukendt Grad.

I 14. Aarhundrede begyndte Skrællingerne (Eskimoerne) at anfælde Kolonien og ødelagde i Løbet af 14. Aarhundredes sidste Halvdel hele Vesterbygden. Landet havde saaledes lidt meget baade ved Naturens Ublidhed og fjendtlige Anfald, men Tilstanden forværredes endnu mere, da den norske Konge i Slutningen af 14. Aarhundrede tilegnede sig Eneret til at handle med Landets Indbyggere; thi herved udelukkede Regeringen alle Private fra Handelsforbindelse med Grønland, medens den selv — især senere hen, da urolige Tider og pestagtige Sygdomme hærgede Nordeuropa — forsømte Landets Besejling og Indbyggernes Forsyning med, hvad de behøvede fra Europa til Livets Ophold. Endnu saa sent som 1425, i Erik af Pommern's Tid, indskærpedes Forbudet imod Privates Sejlads paa Grønland.

Det sandsynligste er, at Nordboerne allerede i 14. Aarhundrede, paa Grund af deres isolerede Stilling, er gaaede nedad, i aandelig Retning. Det hedder saaledes i en islandsk Afskrift efter tabte Kilder for Aaret 1342, at Grønlands Indbyggere er faldne fra den sande Tro og de Kristnes Religion, og at en Del af dem, efter at have aflagt alle gode Sæder og sande Dyder, har omvendt sig til Eskimoernes Hedenskab.

1355 blev Kongens Skib, »Knarren«, efter i 9 Aar (den sorte Døds Tid) ikke at have besøgt Grønland, sendt ud for at hindre, at Beboerne skulde falde fra Kristendommen. Efter at der i 19 Aar ingen Biskop havde været i Grønland, kom Biskop Alf 1367; han døde deroppe 1377 og var den sidste grønlandske Biskop, der opholdt sig i Landet.

Efter den Tid skal en grønlandsk Præst have forestaaet Bispestolen, og det vides, at den grønlandske Officialis har udført en Vielse 1408 i Hvalseyjar Kirke i Østerbygden (Kakertok Kirkeruin). 1410 skal, for sidste Gang i et langt Aaremaal, et Skib være kommet hjem derfra, men derefter begynder Mørket [= 'det åndelige mørke' = Hedenskaben] at brede sig over Kolonien.

Mindre sikre Efterretninger omtaler, at der endnu er drevet Handel imellem Grønland og Norge indtil 1484; da siges de tiloversblevne 40 Nordmænd, der var kendte med den grønlandske

Sejlads, at være blevne myrdede i Bergen af tyske Købmænd, fordi de ikke vilde sælge dem deres Varer.

I et (1892) fundet Pavebrev fra 1492 antydes det, at der omtrent ved denne Tid er bragt Underretninger om Grønland til Europa, Underretninger, som i en mærkelig [= bemærkelsesværdig] Grad stemmer med de Erfaringer, man nu er i Besiddelse af; der siges nemlig blandt andet i Pavebrevet, at Grønland er en Ø liggende ved Verdens Ende. Paa Grund af den omliggende Is er Sejladsen til denne Ø meget sjælden og kan kun ske i August Maaned, efter at Isen er smeltet.

Naar man erindrer, at der ved Grønland forstaas Julianehaabs Distrikt, maa man forbavses over denne Udtalelse fra 1492, som fuldstændig er bekræftet ved de senere Aars Erfaring fra Besejlingen af denne Koloni.

Det hedder endvidere i Pavebrevet, at man tror, at intet Skib i de sidste 80 Aar er kommet derhen, og at heller ingen Biskop eller Præst har resideret der. Følgen har været, at de fleste Indbyggere er faldne fra den kristne Tro og ikke har andet Minde derom, end at der en Gang om Aaret fremvises den Alterdug (*corporale*), som 100 Aar tidligere blev benyttet af den sidste Biskop. Brevet ender med en Meddelelse om, at Benediktinermunken Mathias har tilbudt sig at gaa [= afgå = afrejse] som Missionær til Grønland for at omvende de Frafaldne, men der findes ingen Steder Meddelelse om denne Mands Planer og Forberedelser.

Dr. phil. Louis Bobé har i Rigsarkivet fundet et Dokument, som bestemt peger paa, at der, kort før Kristian I's Død (1481), har været en Ekspedition i Grønland, som har hjembragt Efterretninger derfra. Den beretter om Kampe med grønlandske Sørøvere, som i deres smaa Skibe uden Køl (Skindbaade) gjorde Havet usikkert. Det er ikke umuligt, at Efterretningerne fra denne Ekspedition har været Aarsagen til det ovennævnte Pavebrev.

Af grønlandske Sagn fremgaar bestemt [= med stor sikkerhed (?)], at Kampe har fundet Sted imellem Eskimoerne og Nordboerne. I Sagnet om Vesterbygdens Ødelæggelse navngives de Steder, hvor Kampene har fundet Sted. Det skildres, hvorledes Eskimoerne lavede en Konebaad af hvide Skind, saa at den lignede en drivende Isflage; med denne listede de sig hen til Nordboernes Boliger; i et ubevogtet Øjeblik stak de Ild paa Husene, saa at nogle omkom i Flammerne, medens andre dræbtes ved Pileskud.

1379 har de første alvorlige Sammenstød rimeligvis fundet Sted mellem Folk i Østerbygden og Eskimoerne. Hvornaar de sidste Nordboer i denne Bygd har maattet bukke under, vides ikke, men Sandsynligheden taler for, at de efterhaanden er blevne dræbte, ikke ved store Kampe, men ved enkelte Overfald og Drab, medens muligvis enkelte har blandet sig med Eskimoerne og er overgaaede til deres Levevis.

Indtil henimod Midten af 16. Aarhundrede er der blevet udnævnt Biskopper for Grønland, af hvilke dog ingen har betraadt Landet efter Biskop Alf's Død 1377. Den trondhjemske Ærkebiskop Erik Valkendorf var en af de første, der igen (ca. 1514) henledede Opmærksomheden paa den tabte Koloni og samlede alle gamle Beretninger om den. Det var hans Agt at lade foretage en | Genopdagelse af Kolonien; men inden den kom til Udførelse, faldt han i Unaade og maatte flygte til Udlandet.

Under Kong Frederik II udsendtes 1568—81 i to eller tre Ekspeditioner for at knytte den gamle Forbindelse, men ingen af dem naaede Maalet. Derimod lykkedes det 1585 Englænderen John Davis (efter hvem Davis-Strædet har faaet Navn) at komme i Land paa Vestkysten. Dette gav Stødet til, at Kong Christian IV fornyede Forsøget.

1605 lykkedes det under den engelske Lods James Hall's Vejledning atter de Danske at komme i Land paa Grønland's Vestkyst, men de fandt ikke Spor af de gamle Nordboer. Omtrent ved denne Tid er der udarbejdet Kort, som angav Østerbygdens Beliggenhed paa Østkysten, lige

over for Island. Dette i Forbindelse med det Faktum, at senere Ekspeditioner til Vestkysten heller ikke fandt Efterkommere fra de gamle Islændere, som man var overbevist om endnu maatte leve, bevirkede, at man i Slutningen af 17. og det meste af 18. Aarhundrede gik ud fra, at de Gamles Østerbygd havde ligget paa Østkysten, og at de Nordboruiner, der efterhaanden fandtes i Julianehaabs Distrikt, stammede fra Vesterbygden, som man jo vidste var blevet ødelagt af Skrællingerne. Forskellige Ekspeditioner udrustedes for om muligt at finde Østerbygden paa Østkysten, men paa Grund af Storisen lykkedes det ingen af dem at komme i Land.

Imidlertid [= I mellemtiden] var Forbindelsen med Vestkysten vedligeholdt, 1636 oprettedes allerede et grønlandsk Handelskompagni i København, men Englændere, Hamburgere og særligt Hollændere drev allerede dengang og langt ind i 18. Aarhundrede en ret betydelig Handel paa Grønland Nogen egentlig Kolonisation kom dog ikke i Gang før 1721, da det lykkedes den berømte »Grønland's Apostel«, Hans Poulsen Egede, efter en Række Kampe og Besværligheder at faa en grønlandsk Mission sat i Værk.

Han fik startet et lille grønlandsk Kompagni i Bergen og indskibede sig herfra med Kone og Børn til Grønland, hvor han anlagde Kolonien Godthaab og i 15 Aar, med utrættelig Energi og under utrolige Lidelser, ofrede sig for Missionen imellem de Indfødte [som det ses er leksikonartiklen en *anelse* "farvet"].

Det bergenske Kompagni maatte kort efter opløses af Mangel paa Midler, men Handel og Mission blev overtaget af Regeringen, og Kong Frederik IV paabegyndte i de nærmest følgende Aar en stor Kolonisationsplan, idet han 1728 udsendte en Guvernør, Major Paars [Pors], som tillige med Officerer og Menige, af hvilke de fleste medførte Koner og Børn, skulde anlægge et Fort, og herfra paa Heste, som medbragtes fra Danmark, ride over Indlandsisen for at genfinde Østerbygden.

Egede, som stadig haabede at finde Efterkommere af sine Landsmænd, havde allerede 1723 forsøgt at naa Østerbygden igennem det saakaldte Frobisher-Stræde, der paa daværende Kort var angivet som et stort Sund, der gik tværs igennem Landet fra Vesterbygd til Østerbygd [tilsvarende er anført på det østrigske kort ovenfor]. Han paaviste, at dette Stræde ikke eksisterede, men naaede ikke om til Østkysten, da hans Grønlændere ["hans Grønlændere"!] bestemt nægtede at gaa videre end til Nanortalik, tæt ved Kap Farvel.

Major Paars' Rejse mislykkedes fuldstændig, og da Kong Frederik IV døde 1730, var Kong Christian VI nær ved at opgive Grønland. Majoren og alle de i Landet værende Europæere beordredes til at indskibe sig, medens det dog overlodes til Egede's eget Valg, om han vilde blive tilbage i Landet med saa mange af Mandskabet, som dertil var villige. Han valgte at blive og fik overtalt 8 a 10 Matroser til at blive hos sig. Det lykkedes ham efter mange Bønner og Forestillinger [= anmodninger] at faa Kongen til atter at udsende Skibe, og 1734 blev Handel og Mission overdraget Købmand Jakob Severin i privat Entreprise imod en betydelig Subvention af Staten.

Ved denne Tid [1733] anrettede Børnekopperne, der var indførte til Landet gennem en Grønlænder, som havde været i Danmark, stor Ødelæggelse imellem de Indfødte. Dødsfaldenes Antal androg endog mellem 2—3.000, skønt Epidemien kun varede omtrent 1 Aar [andetsteds, 'Politikens Danmarks Historie', skrives o. 1.200, hvad der også var et forfærdeligt stort antal].

I den nærmeste Tid herefter anlagdes forskellige Handelsetablissemeter, som Christianshaab (1734), Jakobshavn (1741) og Frederikshaab (1742). I al denne Tid vedblev Hollænderne at drive Handel med de Indfødte, og de stillede sig ofte ret fjendtligt over for de Danske, idet de flere Gange ødelagde og afbrændte de af Hans Egede anlagte Handelsetablissemeter. 1739 fandt der endog en Kamp Sted i Havnen ved Jakobshavn mellem danske og hollandske Skibe, som endte med, at 5 af disse blev gjort til Prise [= erobret, beslaglagt].

Ogsaa med de Indfødte laa de flere Gange i Kamp. I øvrigt foreligger der fra denne Tid flere hollandske Beskrivelser af Farvandene i Grønland, og adskillige af de endnu benyttede Navne i Mellem-Grønland og Nord-Grønland stammer fra Hollænderne. Saa sent som 1746 var der endnu 40 hollandske Fangst- og Handelsskibe i Davis-Strædet.

1750 blev Landets Besejling og Missionens Underholdning overdragne til det 1747 oprettede »Almindelige Handelskompagni«, men 1774 var dette i en saadan Forfatning, at Regeringen saa sig nødsaget til at ophæve det og udløse Interessenterne. Handel og Administration overgik derefter til den »Kongelige grønlandske Handel«, der paa Statskassens Regning lige til de seneste Aar har drevet Handelen som Monopol og administreret Landet til stor Gavn for Befolkningen, ligesom den i en lang Aarrække har bragt Moderlandet betydelige Indtægter.

I det »Almindelige Handelskompagni«'s Tid er følgende Handelsetablissementer anlagte, af hvilke de fleste endnu til Dels bestaar: Logerne Claushavn (1752) og Fiskerøen (1754), Kolonierne Sukkertoppen (1755), Ritenbenk (1755), Sydbai (1756, senere nedlagt), Nugsuak (1758, senere flyttet til Umanak), Holstensborg (1759), Egedesminde (1759) og Upernivik (1771) samt Logen Godhavn (1773). Af den kongelige grønlandske Handel er endelig anlagt Kolonien Julianehaab (1775) samt Angmagsalik paa Østkysten (1894).

Bestræbelserne for at finde Østerbygden blev stadig fortsatte, og da Isen forhindrede Skibe fra at komme ind paa Østkysten, gøttedes det af Egede gjorte Forsøg paa med Baad at komme rundt om Kap Farvel.

1751—53 foretog den danske Handelsbetjent Peter Olsen Walløe i denne Hensigt en Rejse i Konebaad langs den dengang ukendte sydlige Strækning af Vestkysten, omkring Kap Farvel og op ad Østkysten til 60° 56' nordlig Bredde. Paa denne cirka 800 km lange Rejse var han den meste Tid kun ledsaget af 2 af Mandskabet fra Godthaab og 2 som Roersker antagne Grønlænderinder. Han fandt en Mængde af de gamle Nordboruiner i Julianehaabs Distrikt og traf sammen med en Del af Østkystens Grønlændere, som erklærede i deres Hjemstavn aldrig at have set Folk, der lignede Europæere og ej heller Ruiner af deres Huse.

Endnu en Gang forsøgt det fra Søsiden at komme ind til Østkysten, idet Søofficererne Løvenørn, Egede og Rothe 1785—87 foretog gentagne Forsøg paa fra Island at komme ind til Landet. Det lykkedes dem ogsaa at faa dette at se paa forskellige Steder, men al Landgang var umulig paa Grund af det stadig [= vedblivende] langs Land liggende Isbælte.

Det synes, som om disse uheldige Ekspeditioner har begyndt at vække Tvivl i Danmark, om Østerbygden virkelig var at finde paa Østkysten, og 1792 udkom der et, paa et grundigt Studium af de gamle Skrifter [= islandske skrifter] bygget Værk af den danske Kancellist, senere dansk Postmester i Hamburg, Heinrich Peter von Eggers, som søgte at bevise, at de Gamles Østerbygd havde ligget i det nuværende Julianehaabs Distrikt, medens Vesterbygden havde ligget i Godthaabs Distrikt, hvor der ogsaa findes Nordboruiner. Det danske Landhusholdningsselskab tilkendte ham Guldmedaillen for Skriftet, men det var dog langt fra, at hans Synsmaade blev almindelig; den har dog uden Tvivl kendelig svækket den tidligere livlige Interesse for Østkystens Undersøgelse.

Den tyske Bjergraad Giesecke foretog 1806—13, med Understøttelse fra den danske Regering, en Del Rejser i den koloniserede Del af Grønland og undersøgte Landet, særlig i geologisk Henseende. Han hjembragte et stort Materiale af sjældne Mineraler og paaviste bl. a. Findestedet for Kryolit (Ivigtut). I Begyndelsen af 19. Aarhundrede falder en Række engelske Opdagelsesrejser til de nordlige Have; blandt disse maa nævnes John Ross, som Sommeren 1818 fik Forbindelse med Eskimoerne paa den nordlige Strækning af Grønland's Vestkyst, hvilken han kaldte »de arktiske Højlande«. 1822 lykkedes det den kendte engelske Hvalfanger William Scoresby den Yngre at komme i Land paa og kortlægge en Del af Grønland's Østkyst (Scoresby-Sund med mere). Det var første Gang i den historiske Tid, at noget Menneske var

kommet i Land paa den hidtil som utilgængelig ansete Østkyst.

Det vakte betydelig Opsigt i Danmark, og man fattede derfor paa ny Haab om at finde Østerbygden her. Kaptajn i Marinen V.A. Graah, som 1823—24 havde foretaget en Del Opmaalinger paa Grønland's Vestkyst og konstrueret det første nogenlunde paalidelige Kort over denne, rejste 1829—30 med Konebaad langs den sydlige Del af Østkysten og naaede til 65° 18' nordlig Bredde, men uden at træffe ringeste Tegn paa en tidligere Bebyggelse.

Da de Eskimoer, han traf, heller ikke vidste noget om en saadan, vandt den Anskuelse efterhaanden mere Terrain, at Østerbygden havde ligget i Julianehaabs Distrikt, og i mange Aar foretoges der intet for at udvide Kendskabet til Østkysten. Først i den nyere Tid er disse Undersøgelser fortsatte, og efter at Kaptajn Holm som Leder af den tidligere nævnte Konebaads-ekspedition havde overvintret imellem Eskimoerne i det nuværende Angmagsalik-Distrikt og heller ikke havde truffet noget Tegn paa tidligere Bebyggelse, faldt Tilhængerne af Teorien om, at Østerbygden havde ligget paa Østkysten, efterhaanden fra, og det er nu efter nøjagtigt Studium af gamle og ny Kort med mere bevist, at Østerbygden har ligget i Julianehaabs Distrikt.

Tilføjelse 2008: Der er siden ovenstående blev skrevet omkring 1920 blevet foretaget forskellige undersøgelser, og der er fremsat mange hypoteser om hvor de norrøne indvandrere i Vesterbygd og Østerbygd kan være blevet af. Er de døde som følge af epidemiske sygdomme? Er de blevet dræbt, enten af eskimoer - evt. af eskimoer fra Nord - eller af Europæiske sørøvere? Er de vandret andetsteds hen? Har de blandet sig med eskimoer på Vestkysten?

Nu, i begyndelsen af 2000-tallet, mener man ikke at der kan peges på en enkelt 'begivenhed' som årsag, man hælder til at der må have været flere årsager der har virket sammen. Antallet af norrøne efterkommere har aldrig været særlig stort; på sit højeste har der måske været 3.000. Klimaet er efterhånden blevet mere og mere ugunstigt, eksistensvilkårene er blevet ringere og ringere, nogle er omkommet, nogle har bevæget sig andetsteds hen (uden at man har kunnet påvise spor herpå), og næppe mange er kommet til fra Island. Se og hør Jette Arneborg på dette Engelsksprogede web-sted: <http://www.wbur.org/special/dispatches/greenland/vikings/jette.asp>.

Frederik 4: Oprettelse af et lotteri til fordel for Grønlands-missionen

[Fundet i »*Københavns Diplomatarium*«, 16. Marts 1725]

[Fra F4 til] Hr. Matthias Numsen general major og deputeret udi land etatens general commissariat, Frantz Troyel admiral og deputeret udi søe etatens general commissariat, Niels Slange conferentz raad og tilforordnet i hof retten, Poul Brant vice borgemester i Kiøbenhavn og Kay Klinge raadmand sammesteds.

Vor synderlig bevaagenhed tilforn. Vi tilskikke eder herhos een vores trykte anordning og paabud af denne dags dato, hvorved vi ikke alleeneste allernaadigst haver bevilget, at det lotterie, som vi forhen for det octroyerede grønlandske compagnie i vor kiøbstæd Bergen allernaadigst haver approberet, maa, det snarest muligt er, af den samling, som allerede til lotteriet er indkommen, have sin fremgang til at blive trukken paa 20.000 lodder, men end og til dette baade til Guds ære og negotiens fremgang hensigtende verk allernaadigst paabudet, at alle og enhver i begge vore riger Danmark og Norge uden forskiel, af hvad stand og condition de end kunde være, civil og militair betiente samt geistlige og verdslige baade i kiøbstæderne og paa landet, bønder alleene undtagen, skal efter formue contribuere til dette verk noget taaleligt, at deraf een summa kand samles, som tillige med det, der vindes ved lotteriet, kunde blive tilstrekkelig for compagniet som een gave til at fortsætte dette gudelige og nyttige verk. Og som vi til den ende allernaadigst haver befaleet visze committerede udi et hvert stift, som retsindelligen skal ligne og legge, hvis vi allernaadigst haver approberet af hvert stift at skal contribuere, og den summa, som vi allernaadigst ville at skal efter dette paabud svares af vores etc. Kiøbenhavn, geistligheden undtagen, bedrager sig 5.000 rixdaler, saa er hermed vores etc., at j ufortøvet til sammen træder og, efter at j først har ansadt eder selv, saaledes at j haver gaaet andre for med et got exempel, reparerer det øvrige, som til fornævnte summa at opnaa udfordres, paa alle og enhver uden forskiel, civil og militair betiente samt borgerskabet paa den maade, at eenhver svarer efter sin formue. Og saasnart j denne repartition haver forfattet, som vi allernaadigst ville, at j med ald retsindighed uden at betyngte den eene meere end den anden forretter, haver j een rigtig gienpart deraf under eders hænder at indsende til vores danske cancellie og een til magistraten, som vi allernaadigst have befaleet pengene derefter inden de i paabuddet foresatte terminer hos de vedkommende ved roedmesterne at lade indkræve. Dermed etc.

Friderichsberg slot dend 16 martii anno 1725.

Kopieret fra: http://www.eremit.dk/ebog/kd/8/kd8_1014.html

Holberg: Grønlandske Handel i Bergen

[»*Bergens Beskrivelse*«, 1737, s. 121-126]

Vel have Bergens Borgere søgt at oprette den udenlandske *Commerces* Aftagelse ved en nye Handels Stiftelse igien, og til den Ende for nogle Aar siden have oprettet et Grønlandsk *Compagnie*, og det ved saaden Anledning.

En Præst udi Nordlandene ved Navn Hr. *Hans Egede*, efter at han med *Fliid* havde igiennemlæset de gamle Nordiske Historier, og der iblant andet fundet, at Grønland i gamle Dage havde været beboed af Nordske Christne Folk, hvorom man nu omstunder ingen meere Kundskab havde, eftersom Farten udi nogle 100. Aar havde været forsømt, fik han i Sinde at gjøre Forslag om samme Farts Fornyelse, og at være selv med, om noget saadan Tog gik for sig.

Han *corresponderede* først længe dermed med Biskoppen i Bergen *Doct. Niels Randulf*, og siden med hans Eftermand *Mag. Niels Smed*, og endskiønt de og andre funde denne Ting af alt for stor Vanskelighed, blev han dog fremturende i sit Forsæt, forlod sit Kald og med Hustrue og Børn kom til Bergen, hvor han flittigen *confererede* med Biskop *Clemens Smidt*, og tillige med gjorde Borgerskabet Forslag om et nyt *Compagnies* Stiftelse; Men som han kun liden Bifald fandt, indgav han sit Forslag til Høy-lovlig Ihukommelse Kong Friderik den Fierde, og udvirkede en Befaling til *Magistraten* i Bergen, at den skulde kalde Borgerskabet for sig, og gjøre Forslag om et Grønlandsk *Compagnies* Anrettelse.

Men, som Borgerskabet endda ingen Smag fandt derudi, reysede Hr. Hans Egede selv til Kiøbenhavn, hvor han fik Leylighed til at andrage sit Forslag for Hoffet. Hans *Majestet approberede* da ikke alleene det samme, men lovede ogsaa at hielpe til dets Befodring [ca. = Befodring, Fremme], hvis Borgerne i Bergen kunde bringes til at sætte noget udi Handelen.

Derpaa reysede Præsten op til Bergen igien, og der drev paa Verket med saadan Iver, at Geistligheden og Borgerskabet gjorde deres Indskudde, saa at der blev en *Capital* af 5.000. Rdlr. Siden den Tiid gjorde de adskillige andre Tilskudde, saa at der omsider blev til Veye bragt en *Fonds* af 12.000. Rdlr. og et Grønlandsk *Compagnie* blev oprettet 1721. udi hvilket Aar 3. Skibe ginge til Grønland, men den Fordeel, som derved giordtes, svarede aldeeles ikke til Omkostningerne, hvorudover *Interesserne* geraadede udi stor Bekymring.

Hans *Majestet*, paa det at Verket ikke skulde falde, greeb *Compagniet* under Armen, først ved at *accordere* et *Lotterie*, og siden ved at paalægge begge Riger en maadelig Skat. Det første havde ingen Fremgang, men Skatten beløb sig til en anseelig Summ.

Imidlertid sat Præsten sig med 40. Mænd, som derfor bleve fast udi Landet, og lod bygge et Huus, hvortil Grønlænderne selv, saasom de ere af et got *Naturel*, lovede at være behielpelige. *Colonien* blev anlagt paa en Øe uden for det saa kaldte *Bals Riviere* [= Baals Revier] ved 60. Grader. Dog blev ingen Skandse oprettet, alleene Stykker bleve plantede uden for Huuset paa en Klippe.

Anno 1722. gik et nyt Skib didhen med *Proviand*, og Aaret derefter 3. andre Skibe, hvoraf det eene forgik udi Storm, og blev borte uden for lisen; det andet overvintrede udi Grønland; og det tredie, som skulde være paa Hvalfisk-Fangst, kom til Bergen igien 1724. med en Fisk paa 50. *Cordeler*, som kunde beløbe sig til 2.700. Rdlrs. Værdi med Tran og Fiske-Been.

Anno 1724. blev et Skib udsendt for at opsøge den saa kaldne Østerbygd, som Historien viiser at have været beboed af de gamle Norske. Men Skibet kunde ikke komme fort formedelst Iis, hvorføre det maatte gjøre Vende-Reyse, og bragte intet med sig tilbage.

Udi samme Aar gik et andet Skib ud for at søge Kysten af *America*, i Tanke der at finde Træe og Brænde, men som det ikke kunde komme fort for lis, gik det et andet Sted hen, og oprettede en *Loge* paa et Sted kaldet *Nepesene*, liggende paa 66 ½. Grad. Der overvintrede Skibs-Folkene tillige med den nye Præst Hr. *Albert Top*, som af Hr. *Hans Egede* var forlanged til Medhielp. Men efterfølgende Aar, da samme Præst tillige med de andre forlode *Nepesene* for at begive sig til den første *Colonie*, blev *Logen* afbrændt, som man meener af Hollænderne.

Anno 1725. bleve atter igien 2. Skibe skikkede til Grønland, men de førte kun en maadelig Ladning med sig tilbage.

Anno 1726. bleve atter tvende Skibe udsendte, af hvilke det eene forgik, og det andet, som overvintrede kom 1727. tilbage med Sager af henved 1.600. Rdlr. Værdi, og bestoede udi Skind-Vahre og Spæk.

Anno 1727. affærdigedes ogsaa tvende Skibe med *Proviand* til *Colonien*. De samme komme tilbage om Høsten, førende med sig 60. *Cordeler* Spæk og nogle Skind-Vahrer.

Men ved alt dette kunde Omkostningerne ikke stoppes, hvorudover *Interessenterne despererede* om at nyde nogen Fordeel ved denne Handel, og ingen havde Lyst til at gjøre nyt Indskudd, saa at det havde Anseelse at Handelen vilde gandske falde, endskiønt Kongen adskillige gange havde understøttet *Compagniet*. Herudover tog han Handelen til sig, og udi det Aar 1728. skikkede Folk og Skibe til Grønland med alle fornødne Ting, item Qvæg og Hæste til en ret bestandig *Colonies* Stiftelse.

Hvad videre Skiebne den Grønlandske Handel ellers har haft, vil jeg her intet melde om, ssasom det ikke henhører til Bergens Historie. Ved denne Forflyttelse tabte Bergen det Haab, den havde gjort sig om at bringe dens Skibs-Fart udi Drift igien, og saasom den Findmarkske Handel iligemaade er forflyttet for nogle Aar siden fra Bergen til Kiøbenhavn, saa kand man sige, at Staden har tabt meget af sin Anseelse udi Handel, og at denne Skibs-Fart nu omstunder er meget ringe imod hvad den tilforn har været.

Ja, den synes meer og meer endnu at aftage, indtil de *Europæiske Conjuncturer* kand forandres og nogen Leylighed opvaagne, hvorved Bergen, som i Henseende til dens herlige *Situation* [= Beliggenhed] frem for andre Steder er danned til Handel, kan opleve og komme i forrige Floor igien.

Redaktionel note: Bogen udkom i København 1737, i 2' udgave i 1750. 1'-udgaven findes som digital faksimile på et norsk internetsted: <http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesdok&bokid=bgbeskriv&sideid=0&gstorleik=>, hvor fra ovenstående er udskrevet, dvs. fra 1' del, kapitel 9.

Teksten er hér opdelt i afsnit for at gøre den nemmere at overskue. Der er pt kun læst en foreløbig korrektur. Tekst med **kursiv** svarer til 'latinsk' skrift, almindelig tekst svarer til datidens frakturskrift.

EPISTOLA CCCL.

Til **

Min Herre skriver, at han med Fornøjelse haver læset den ham tilskikkede Grønlands Beskrivelse. Han siger: At Skriftet burde have meere Afgang, saasom det indeholder rare og hidindtil ubekjendte Ting, og man deraf kand vise, hvorledes *Religion* og *Moralitet* med Tiden reent kand forgaae iblandt Folk, saa at ikke ringeste Levninger kand blive tilbage.

Man veed, at Landet for nogle 100 Aar siden haver været besøget af Norske Folk og Christne, men man finder ikke mindste Tegn enten af *Religion*, Sprog eller Norske Sædvaner. Der menes vel, at de nu værende Grønlænder ere alle de ældste Landets Beboere, og at de Norske Colonier ere enten med Rod udryddede eller alle reent uddøde. Men det synes vanskeligt at troe. Det synes riimeligere, at de sidste ankomne have mænget sig med de ældste Indbyggere, saa at de ere blevne til eet Folk, og at ved saadan Sammenblanding, Sprog, *Religion* og alt andet af de Norske ankomne ved Tidens Længde er forglemt, hvorpaa haves adskillige Exempler i Historien.

Vist nok er det, at de nu værende Grønlænder ere heel upolerede, grove og vankundige, men man haver fundet hos adskillige *Nationer*, i sær udi *Africa* og *America* en større *Immoralitet* og Vankundighed. Min Herre anseer det som yderste *Grad* af Dumhed hos Grønlænderne, at de troe, at, naar Maanen gaaer ned af Himmelen, den er paa Jorden og jager efter Sæl-Hunde til sin Føde: Men mon deres Meening kand agtes meere daarlig end Romernes og Grækernes, der tilskrive Maanens Formørkelse Hexerie, eller de polerede Chinesers, der holde endnu for, at den opsluges af en Drage. *Ludovicus Vives* anfører en Historie om Maanen, som er end selsommere: Nogle vankundige Folk saae engang Maanen, som skinnede, og lod sig see udi en Brønd. Da et Esel drak af Brønden, blev Maanen i det samme skiulet af en Skye paa Himmelen, hvorudover de meenede, at Eselet havde opsluget den; Æselet blev derpaa som en Misdæder grebet og opskaaret; da denne *Execution* var gjort, lod Maanen sig see igien, hvorudover de bleve bestyrkede udi den Meening, at den havde ligget udi Æselets Bug.

U-anseet den Grovhed og Vankundighed, som findes hos Grønlænderne, merker man dog adskillige Dyder, som *Socialitet* og kiærlig Omgængelse, Forældres Kiærlighed til Børn og Børns igien til Forældre, Gavmildhed etc. og endskiønt vore *Missionarii* have meenet i Begyndelsen, at disse Folk ingen *Idee* havde om *Religion* og et Liv efter dette Liv, haver man dog siden merket, sig derudi at have vildfaret. Grønlænderne ere ey heller *destituerede* fra naturlig Forstand; De vide at forarbeyde adskilligt med deres Hænder, og haver man ofte af deres Spørsmaal og af deres Giensvar merket, at mange af dem have sindriige Indfald. Derpaa vil jeg anføre nogle faa Exempler:

En af de første Grønlændere, som udi *Friderici IV.* Tiid bleve bragte til Kiøbenhavn, da ham blev viset adskillige Ting, som han tilforn ikke havde seet, gav han een og anden artig Betænkning derover. Da han blev indført paa Ride-Banen, og der saae Berideren at tumle en Hæst saa længe indtil den stod udi fuld Skum, sagde han: **Den Nar vil have Beestet til at flyve, endskiønt han seer, at det ingen Vinger haver.**

En anden saae en syngende at age et Læs Møg; han spurte, hvad det vilde sige, at age Skarn, som ingen skiøtter om, da ham blev sagt, at man kastede det paa Marken, for at gjøre Jorden frugtbar, svarede han: **Nu begriber jeg, hvi han synger, han glæder sig over, at ved saadant Arbeyde Jorden vil bære Frugter.** Da een af dem saae en ung Herre at bæres udi *Portechaise*, rystede han med Hovedet og sagde: **Denne unge Mand maa være heel doven eller syg, efterdi han lader sig slæbe paa en Baare.**

Man merker ellers, at Grønlænderne have særdeeles Medlidenhed med vore omløbende

Staadere, heldst, saasom de see dem at være af samme Skabning som andre, der leve udi Pragt, Herlighed og Overflødighed. Saadant og andet anføres til Beviis paa de vilde Grønlænders naturlige Forstand og gode Hiertelav. De Spørsmaal, som de ved en og anden Leylighed have giort, til vore *Missionarier*, og de Tvivlsmaal, som de have fremført, vise ogsaa, at de ville vide Rede til hvad de skal troe.

Da den arvelige Synd blev forklaret for nogle, sagde de: **Hvi lod GUD ikke Adam og Eva strax omkomme og skabte andre Mennesker i deres Sted, som kunde have forplantet reene Børn og Efterkommere?** Videre, da dem blev sagt, at Dievelen forfører Mennesker til at overtræde GUDs Bud, hvi GUD da ikke dræber eller indspærrer ham og derved befrier Menneskene fra Fristelser, som styrte dem udi evig U-lykke? Videre, naar dem siges, at de, som ikke kiende GUD og troe paa ham, blive fordømte, svare de, hvi haver da GUD tøvet saa længe med at forkynde os Troen?

Da een blev straffet, efterdi han havde Medhustruer, svarede han, at han fulte sin Tilbøyelighed, som var at være løsagtig, og spurte, hvi GUD ikke havde skabt ham med samme *Temperament* som en Deel andre, hvilke kunde lade sig nøye med een Hustrue. Den samme undskyldte paa lige Maade sin Vrede, sigende, at Erfarenhed viser, at et Menneske er skabt meere vreedagtigt end et andet, og at, hvad som er en medfødt, kand ikke tilregnes ham, men Skaberen. Grønlænderne meene, at *Moralitet* best læres hos dem, hvorudover, naar de see et fromt Menneske af andre Nationer, sige de, at han er saa from og skikkelig som en *Karolek*, det er, en Grønlænder.

Mange Christnes uordentlige Levnet haver maaskee bragt dem til at have saadanne Tanker om sig selv, hvoraf man seer, at det er fornødent, at de *Colonier*, som sendes til saadanne Steder, bestaae af skikkelige og vel *moraliserede* Folk, der ved uordentlig Levnet ikke forarge Hedninger. Derfor sagde og een iblant dem: **Jeg vil ikke antage eders Lærdom; thi ieg kand derover blive lige saa ond som I andre ere.**

En anden hørte, at *Eva*, u-anseet hun havde saa mange adskillige Frugt-Træer, som hun kunde æde af, dog greeb til det Træe, hvis Frugter vare forbudne, sagde han: **Det er eders Nation ligt nok, eders Begierlighed haver ingen Ende, og kand ikke nøyes uden med mange Rætter.** Da man forklarede ham Christi Lidelse og Sønnens Lydighed udi at efterkomme Faderens Villie, sagde nogle, at Sønnen maatte være meget from, efterdi han vilde lide for andre, Faderen derimod haard, efterdi han ikke vilde tilgive Forseelser uden ved sin uskyldige og eeneste Søns Offer.

De sige ofte til *Missionarierne*: Efterdi GUD haver sendt eder hid for at undervise og omvende os, hvorforfore giøre I da ikke *Miracler*, som de Sendebud, der have været skikkede til andre Vantroende? Hvi giøre I da ikke de Blinde seende, de Døve hørende, og de Syge friske? Hvi forsyne I ikke Landet med Sæl-Hunde og Hval-Fiske, og skaffe os godt Veyr, at vi saa ofte ikke skulle lide Nød? Item, hvi kommer GUDs Søn ogsaa ikke til Grønland og helbreder Syge, saa ville vi og troe paa ham? I sige, sagde een, at GUD er from, hvoraf kand dog det meget Onde komme i Verden?

En anden: Hvi hindrede GUD ikke *Eva*, da han saa, at hun vilde æde det forbudne Æble? Een, som af *Missionario* blev opmuntret til at troe, sagde: Jeg troer dine Ord; thi du kommer mig for at være en skikkelig og sandru Mand: Men jeg kand ikke saa læt troe, hvad den haver skrevet, som staaer i denne Bog; thi jeg kiender Skribenten ikke.

Een spurte, om han ikke kunde blive salig uden at antage de Christnes Lærdom, naar han beflittede sig paa at føre et uskyldigt og dydigt Levnet? Saasom der der nu omstunder udi vore Grønlandske *Colonier* ere to slags *Missionarii*, nogle, som bestaae af Danske og Norske, og andre, som ere Herrenhutter, og Grønlænderne høre, at de ere ikke eenige med hinanden udi Lærdommen, holde nogle af dem heele Troen mistænkt og sige: Hvi kand det være Sandhed, Som I selv tviste om?

Udi disse og deslige Spørsmal maa *Missionarii* søge at give dem Oplysning; Og sees deraf, at der behøves kyndige Mænd til de Grønlandske *Missioner*, efterdi dem gives samme Knuder at løse, som til de Malebariske *Missionarier*. Dog lade Grønlænderne see større Lærvillighed end Malebarerne, og lade sig nøye, naar de høre sunde og velgrundede Forklaringer. Paa deres moralske Betragtninger og Tanker haver jeg forhen anført nogle faa Exempler. Dertil kand legges efterfølgende:

Da een udi Kiøbenhavn saae Skildvagte for store Herrers Porte, sagde han: Disse Folk maa ingen god Samvittighed have, efterdi de ere saa bange og frygtsomme. Da een saae en fornemme Jomfrue at bryste sig, sagde han: Denne maa bilde sig ind, at hun ikke er skabt af Jord. Da en anden hørte fortælle om de store Nederlag, som de Christne havde giort i *America*, sagde han: Det er Lykke, at vi beboe et fattigt Land; thi ellers havde det ikke gaaet os bedre.

Dette maa være nok til Beviis paa, hvad jeg haver sagt om Grønlændernes naturlige Egenskaber. Jeg forbliver etc.

Redaktionel note: Ovenfor Holberg's **epistel nr. 350**. Den indgik i bind 4 (Tomus IV) der blev udgivet i København i 1750. Teksten er hér opdelt i afsnit for at gøre den nemmere at overskue. Der er pt kun læst en foreløbig korrektur. Tekst med **fed** svarer til 'spatieret' skrift.

På nogle punkter har ordene skiftet betydning. 'Rare' betyder fx nærmest: 'sjældne'.

Senere vil blive tilføjet kommentarer til indholdet. Se evt. Billeskov Jansen's dels i hans samling af alle epistlerne, dels i hans 12 binds udgave af Holberg's værker (bagest i bind 11). Desuden kan flere af ordene slås op i »*Holberg Ordbog*«.

Holberg nævner herrnhuterne og tænker på en særlig gren af de danske pietister. Nogle med særlig tilknytning til Christian VI og hans hof, andre som Brødremenigheden der etablerede sig i Christiansfeld.

Holberg er her og især i epistel 513 (nedenfor) inde på flere temaer som han behandler næsten livet igennem, teodicé-problemet - og hvordan man med rimelighed kan se på fremmede folkeslag (se her også epistel 401).

Man kan finde meget af relevans i Thomas Bredsdorff's »*Den brogede oplysning*«, Gyldendal 2003.

Thomas Bredsdorff og Preben Harris har været i Grønland med deres »Jeppe«. Thomas Bredsdorff har skrevet en beretning om den grønlandske rejse, der indledes således: Rapport fra en polarfærd med Holbergs komedie om Jeppe, der viser sig at have en lokal åndsfælle i en grønlandsk sagnfigur (»*Politiken*« 22.4.2008, 2' sektion, s. 3). Om opførelsen i sin tid på Tersløsegaard, se: <http://holberg.nu/Jeppe-alene.htm>.

EPISTOLA CDI.

Til **

Nogle have lastet det udi *Klims* underjordiske Rejse, at jeg haver beleet de fleeste *Europæiske* Skikke og Vedtægter, og sige, at saadanne Domme tiene alleene til Beviis paa en Skribents Knarvorrenhed.

Men mine *Censores* tage derudi Fejl; thi Sigtet er derved heller at forsvare og undskylde andre *Nationers Moder* og Sædvaner, som vi selv belee og foragte, alleene efterdi de ere ikke overeensstemmende med vore egne, item at tilkiende give, at de af os saa kaldne *barbariske Nationer* kand ansee de udi vor Indbildning zirlig-ste Skikke og Vedtægter Jigesaa u-rimelige, og derudi finde ligesaa frugtbar *Materie* til [= emne for] Latter endogsaa udi vore meest *polerede Stæder*.

Skriftet sigter i saa Maade heller til at undskylde end til at vrage Sædvaner, og til at erindre dem, som belee fremmede Vedtægter, at *examinere* med Upartiskhed og efter den sunde Fornuft deres egne. De ville da finde, at de *Moder*, som de have forelsket sig udi, og som de holde for meest rimelige og zirlige, grunde sig alleene derpaa, at de ere offentligen komne udi Brug og almindeligen antagne.

Naar vi læse gamle Historier, støde vi os over Forfædrenes Skikke og Maneerer: Og, naar vore Efterkommere igien læse disse Tidens Historier, ville de maaskee finde ligesaa stor *Materie* til Latter. Naar vi komme udi fremmede Lande, gaaer det de fleeste af os ligesom *Niels Klim*, hvilken paa sine Rejser holdt alting hvad han saae at være vanskabt.

Jeg erindrer mig at have rejset med nogle Franske Fruentimmer fra *Paris* til Holland. Udi det første Herberg vi komme udi *Braband*, braste de i Latter, efterdi Pigen strøede Sand paa Gulvet, hvilket er gandske almindeligt udi de Nordiske Lande.

Naar vi see en Bonde snyde sig med Fingrene, og at kaste U-reenligheden paa Gulvet, kalde vi ham en Tølpel; og, naar en Bonde igien seer en Kiøbstæd-Mand at legge saadan U-reenlighed udi et Linklæde, og at forvare det i sin Lomme, giver han maaskee ikke bedre Titel.

De prægtigste og zirligste *Moder* blandt et Folk kand holdes for de meest vanskabte og u-rimelige blandt et andet Folk, som ikke haver været vant saadant at see eller høre.

Der fortælles om en Hyrde-Dreng, som tilforn aldrig havde været udi Kiøbstæd, at, da han kom til Hoved-Staden, og paa Slots-Pladsen saae Paukerne og Trompeterne, da de blæsedes til Taffel, brast han i Latter, og ved sin Tilbagekomst fortaalte, at han iblandt andre underlige Ting havde seet nogle sribede Dyr, der saae ud som Kaal-Orme, hvilke paa den eene Side af Pladsen stode og bede nogle Slinger udi Rumpen, indtil de skreege, og paa den anden Side to Gryder, hvorudi Ærter kogede; af hvilke Gryder Fanden (thi Paukenslageren var en sort *Morian*) øsede Ærterne nu af den eene, nu af den anden. [Ordet *morian* blev jævnt hen brugt paa Holberg's tid; ét af de skibe der gik paa Grønland déngang hed for resten »*Morianen*«].

Der fortælles om en anden Bonde-Dreng, at han kom ind udi en Kirke, just da en fuld *Musiqve* holdtes, og, saasom *Musiqven* var efter den *Italienske* Maade fuld af *Dissonancer*, skurrede den i hans Øren. Han kunde længe ikke begribe, hvad det skulde betyde: Men, da han saae *Cantoren* med et stort Papiir i Haanden at slaae *Tacten*, faldt han paa de Tanker, at det maatte være Klammerie.

Disse tvende Historier kand maaskee være *fingerede*: Men man haver andre oprigtige Historier om vore vilde Grønlændere, hvilke have ikke dømt anderledes om adskillige af vore zirligste Moder Og Vedtægter. Deraf vil jeg ikkun anføre een eeneste.

En ung Grønlænder ved Navn *Pock*, da han engang udi Ride-Huset saae, hvorledes Berideren tumlede en Hæst, og kom den til at gjøre høje Spring og *Caprioler*, sagde han: **den Narr vil have Hæsten til at flyve, skjønt han seer, at den ingen Vinger haver.**

Adskillige andre saadanne Domme om de udi vore Tanker artigste Maneerer kand anføres; hvoraf sees, at deres Rimelighed grunder sig alleene paa Indbiling og paa antagne *Moder*.

Vi have Afskye for visse Folk og kalde dem *barbariske*, efterdi de æde raadt Kiød: Men vi selv tage ikke i Betænkning at opsluge raae Østers; saadant maa ikke heede *barbarisk*, efterdi det er vort Lands *Mode*.

En Kiøbstæd-Mand vrager en Bondes Kaast, og Bønderne igien Kiøbstæd-Mandens. En Norsk Bonde saae engang Rigets *Amiral Ove Gedde* at drikke *Thé* og en anden Gang at æde *Salade*, hvorudover han meenede det var af Armod, og sagde: **Nu er det ude med Ove Gedde, thi han æder Græs og drikker Vand.**

Vi belee visse *Indianske* Folk [det er ikke *indianere*, men mennesker i For- og Bagindien Holberg havde i tankerne], efterdi de bære Ringe udi Næsen, og agte ikke, at det er ligesaa latterligt at igiennembore Ørene.

Intet kand være latterligere Syn for os, end at see en ung *Portugiis* med Brillen paa Næsen, for at synes ældere end han er: Intet Syn kand ogsaa være latterligere for en *Portugiis*, end at see en gammel Mand hos os med Hatten under Armen om Vinteren, for at synes yngre end han er.

Hvad kand være u-rimeligere end at see de fleeste Personer udi en Stad gaae bevæbnede paa Gaden i Freds Tider? hvad vilde en *Indianer*, der stod ved een af vore Kirke-Dørre, naar han saae Folk at gaae ind og ud med Sværd ved Siden, dømme der om? han vilde heller mdilde sig, at det var en *Exercitz-Plads* for Soldater, eller en *Figt-Skole*, end en Kirke.

Europæer kalde visse *Nationer barbariske* efterdi de gaae nøgne, og æde raadt Kiød: De igien kand kalde de meest *polerede Europæer* naragtige, naar de see dem hvert Aar at forandre Klædernes Skikkelse, og naar de høre, at de dagligen betiene sig af *Liqueurs*, som forvirre Hiernen og komme dem til at brække sig.

Vi maa derfor vel [= grundigt] *examinere* vore egne Vedtægter, førend vi belee andre. Det er til saadan Erindring, at *Klims* underjordiske Rejse egentligen sigter, især den Rejse-Beskrivelse igiennem *Europa*, som siges at være forfattet af en underjordisk Mand, hvilken fandt de overjordiske Skikke og Maneerer ligesaa sælsomme og u-rimelige, som *Klim* havde fundet de underjordiske Vedtægter. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA 513.

Til **

Jeg haver udi de Tvistigheder om de onde Tings Oprindelse og den frie Villies Fornødenhed anført alt hvad som kand siges *pro* og *contra*. Jeg haver tilstaaet, at en *Bayles* Indvendinger ere glimrende; men jeg kand derhos sige, at samme store *Philosophus* med all sin *Subtilitet* og Konst til at besmykke et *Paradox* ikke har kommet mig meer at sveede end nogle Knuder, som endeel grove vankundige Grønlændere havde forelagt vore *Missionairer* at opløse.

Naar man for dem har forklaret den arvelige Synd og de første Forældres Fald, og dets Virkning hos Efterkommerne, spørge de: hvi dræbte ikke Gud *Adam* og *Eva* og skabte tvende andre Mennesker i Steden for dem. Intet sige de kunde have været Gud lettere, og derved havde været forekommet all den Uheld, som det menneskelig Kiøn er geraadet udi.

Denne Indvending, som fremføres udi en grov og uhøvlet Talemaade, lyder udi finere Stil Saaledes: Hvi lod Gud da ikke straffe Misgierningen udi Giernings-Mændene allene; eller hvi lod han ikke *Eva* blive ufrugtbar, og hindrede de første Mennsker at forplante syndigt Afkom.

Ingen Knude er i mine Tanker stærkere knyttet af den *Rotterdamske Philosoph*. Den kand dog løses, og meener jeg at have løset den udi een af mine *Epistler*, hvorudi jeg har viiset den fri Villies Fornødenhed, og tilkiendegivet, hvi Mennesker, som forplantes ved Avling, ikke kunde skabes saaledes som de gode Engle nu ere, og som Helgene udi det andet Liv blive dannede.

Den anden Knude, som samme grove Grønlændere forelegge vore *Missionairer* at løse, er denne. Naar man forklarer dem Mennskets Skrøbelighed, og den List, som Fanden bruger at besnære dem, sige de: hvi dræber Gud ikke Fanden eller indslutter ham, at han ikke løber allevegne om og forleder Siæle.

Denne Nødd er end haardere at knække, besynderlig [=især] for dem, som tale saa stort om Fandens Magt og hans Indskydelse af de fleeste Menneskelige Misgierninger, hvorved bestyrkes *Manichæernes* Lærdom om de tvende *Principiis*. Det er derfor best ikke at tale saa prægtig om Fandens Magt, og at *moderere* de sædvanlige Tale-Maader, hvorom jeg ved een og anden Leylighed i mine Skrifter har gjort Erindring.

I det øvrige, naar der tales om onde og unyttige Ting udi Skabelsen, hvoraf gjøres Indvendinger mod den Guddommelige Regiering, vil jeg igientage den Erindring, som jeg tilforn har gjort, nemlig at alle *Scrupler* kand hæves, naar man i Steden for at betragte enhver Ting i sær, stiller sig for Øyne den heele Skabning udi Almindelighed. Jeg forbliver &c.

Epistel 513 indgik i det 5' og sidste bind af Holberg's epistler. Det blev udgivet af Otto Christ. Wentzel efter Holberg's død i januar 1754, er dateret 17.9.1754 og dediceret Adam Gottlob Greve af Moltke. Imprimatur *dét* år, altså censor, var J.P. Anchersen = H. P. Anchersen, der var én af Holberg's få venner - og i flere år hans logerende i Fiolstræde. J'et står for Johannes = Hans. Se den biografiske del af Georg Brandes' Holberg-bog (digital udgave): <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007.htm> og F.J. Billeskov Jansen's kommentarer til hans udgave af de samlede epistler (bd. 7, s. 359 ff.).

»Grove vankundige Grønlændere« skal forstås som en 'objektiv' beskrivelse; de pågældende havde hverken gået i latinskole eller studeret.

EPISTOLA CCXXVIII.

Til **

Min Herre forlanger at vide af mig, hvad Tanker jeg haver om de saa kaldne *Pietister*. Det er mig vanskeligt at sige noget vist derom, saasom det synes, at alle de, som gemeenligen befattes under det Navn, ere ikke et slags Folk. Det er troeligt, at *Pietismus* er af samme Beskaffenhed som *Arminianismus*, saaledes, at Lærdommen, som de første Stiftere have ført, i sig selv er u-lastelig, og ikke haver sigtet til andet end at skierpe Christendommen.

Det synes at have tilgaaet med *Speners* Lærdom, ligesom forhen med *Arminii*. *Arminii Principia* vare gandske *raisonable*: Hans Skrifter sigtede fornemmeligen til en christelig *Tolerance* og Medlidenhed mod Vildfarende; og meenede han, for at forekomme *Religions*-Tvistigheder, det var best at holde sig alleene til Skriftens Ord, uden videre at konstle paa *Religionen*, og at forbinde sig til visse antagne *Konst-Termini*, som udi Bibelen ikke findes.

Men nogle af hans *Disciple* have drevet denne Lærdom for vidt, og derved givet Anledning at beskyldte dem for at nærme sig til *Socinianismum*. Det er ogsaa troeligt, at virkelige *Socinianer* have skiulet sig under deres Vinger; og derved er foraarsaget, at *Arminianismus* er bleven et forhadet Navn.

Ligeledes er det i mine Tanker gaaet til med *Pietismus*, hvis Stifter holdes for at have været *Philip Jacob Spener*, en anseelig [ca. = ansét] *Theologus* udi Tydskland. Samme *Spener* er fød udi *Elsatz* og død udi *Berlin* 1705. Denne Mand, uden at vige fra *Orthodoxien* {ca. = den »korrekte«, lutherske lære}, lod sig nøje med udi sine Skrifter at skierpe Christendommen og at prædike om *Religionens* Lunkenhed udi den Lutherske Kirke.

Han anrettede til *Franckfurth* 1670. et *Pietets Collegium* udi sit eget Huus; hvilket han siden forflyttede til en Kirke. Udi denne Forsamling gik han igiennem den foregaaende Søndags-Prædiken, givende Tilhørerne Frihed at gjøre Spørsmal til ham.

Udi alt dette syntes at være meere Godt end Ondt. Adskillige Tydske *Theologi* begyndte dog at støde sig derover, holdende for, at noget nyt af saadanne særdeeles Samlinger kunde fødes [»noget nyt« ville være problematisk]; og bleve de bestyrkede udi saadan Tanke, da *Spener* udi det Aar 1675. gjorde en Fortale til *Joh. Arnds* Postill, hvorudi han taledede stærkt imod *Religions*-Lunkenhed udi den Evangeliske Kirke.

Spener begav sig siden til *Sachsen*, hvor adskillige saadanne Samlinger bleve stiftede og var det da, at den bekiendte *Theologus Francke* i denne Handel *signaliserede* sig:

Og tog dette med Tiden saaledes til, at de andre Geistlige *allarmedes* derover, og at Hoffet omsider forbød disse Samlinger; og *Thomasius*, som med Hæftighed havde taget *Franckes* Partie, maatte forlade *Leipsig*, og tillige med *Francke* sætte sig ned udi Halle, hvor de siden stedse forbleve.

Denne Handel sagtedes derved ikke, men kom desmeere i Drift paa andre Steder. Og, saasom paa samme Tiid oprejsede sig nogle *inspirerede* Qvinder [= kvinder der mente at have modtaget åbenbaringer], gaves derved Anledning at afmale *Pietisterne* eller *Speners Disciple* som *Fanatici*, hvorvel *Spener* offentlig erklærede sig mod dem.

Udi *Gotha* bleve nogle af dem, som vare meest mistænkte, tilholdne at give skriftligen deres Troes Bekiendelse fra sig [dvs. af myndighederne for at man kunne vurdere om der skulle rejses sag mod dem]: og saae man deraf Indholdet af den *Spenerske* Lærdom, som fornemmeligen bestoed derudi:

At GUds Ord ikke kand forstaaes uden den Hellig Aands Virkning; og at en U-igienfød derudi intet kand see, endskiønt han besidder alle Sprog og Videnskaber; item at all slags Spill, Dantz og Skiemt er lastværdigt.

Paa denne Bekiendelse bleve de mistænkte Personer erklærede uskyldige udi Gotha, hvorvel Øvrigheden saadant ikke bifaldt, helst, saasom man mærkede, at disse nye Læreres Nidkierhed gik saavidt, at de paa adskillige Steder *excommunicerede* dem, som dandsede.

Udi Halle foraarsagede *Franckes* Nidkierhed meer og meer U-roelighed; og, saasom en Hob *Fanatici* paa samme Sted oprejsede sig, toge samme Mands Modstandere deraf Anledning at beskylde ham for at *favorisere* samme Mennesker, og at *confundere Pietister* med *Fanaticis*.

Allermeest bestyrkedes denne Beskyldning af de *Protestantiske* Børn [en gruppe der kaldtes sådan, næppe fordi de aldersmæssigt var børn] udi Schlesien, hvilke udi det Aar 1707. item 1708. samlede sig først under aaben Himmel paa Marken, og siden udi Stæderne, for at synge og bede.

Over det bleve fældede foranderlige [= skiftende] Domme: Nogle ansaae det, som en guddommelig Indskydelse, andre som en *epidemisk* Svaghed, saa at Tingen hørte heller til det *Medicinske*, end *Theologiske Facultet* [ofte skulle universitetet tage stilling, havde det været i Danmark på Kongens vegne].

Det er bekiendt, hvilke Bevægelser *Pietismus* for nogle Aar siden haver foraarsaget udi de Nordiske Riger. Derom vil jeg intet mælde, saasom alting er endnu udi frisk Ihukommelse; i sær, saasom jeg ikke kand sige, om de Beskyldninger, som ere giorte mod de Nordiske *Pietister*, ere vel eller ilde grundede.

Det eene Partie igiennemheglede det andet: De *Orthodoxe* Lærere [dvs. de »gammeltroende« teologer] beskyldte *Pietisterne* for *Fanaticismo*; og *Pietisterne* kaldte de andre U-igienfødte.

Alt hvad som taledes paa Prædike-Stolene blev af hvert Parti nøje *examineret*, saa at man *allarmedes* over *Expressioner*, som man ellers tilforn ingen *Reflexion* havde giort over.

Til Beviis herpaa tiener dette, at en vis anseelig Prædikant holdt en Tiid lang ikke andre Prædikener, end dem som han Ord for Ord havde lært uden ad af [Jesper] *Brochmans* Postill; men blev derfor ikke skudfrie.

Alt hvad man med Upartiskhed kand sige her om, er dette: At *Spener* og andre, som have lagt Grundvold til *Pietismum*, ikke synes at have villet vige fra *Orthodoxien*: men at adskillige af deres Disciple have søgt at *outrere* denne Lærdom saaleedes, at den meer og meere haver nærmet sig til *Fanaticismum*.

For Exempel: 1.) De først oprettede *Pietets-Collegia* eller Forsamlinger, som udi sig selv ikke alleene vare uskyldige, men endogsaa nyttige, have med Tiden haft den Virkning, at mange have afsondret sig fra den *publique* GUds-Tieneste, og givet Anledning til en *Sect* af *Separatister*.

2.) Den *Moderation* og *Tolerance* i Henseende til andre *Secter*, som udi sig selv er christelig, er med Tiden 213 dreven saa vidt, at den haver strakt sig til *Socinianer* og Qvækere [kvækere]; og kand ikke nægtes, at jo *Spener* selv dertil haver givet Anledning, saasom man seer, at han haver giort for meget Væsen af *Jacob Böhm* og nogle andre *fanatiske* Mennesker.

3.) Den Lærdom, som i Begyndelsen er ført mod verdslig *Philosophies* Forfængelighed, og som hos *Spener* kunde have nogen Grund, er af andre *pousseret* saa vidt, saa at de have talet med Foragt om alle Videnskaber, holdende dem ikke alleene uforneødene, men endogsaa skadelige

for Kirke-Lærere.

I Følge deraf have ogsaa mange fordømt all foregaaende *Meditation* og Bereedelse til en Prædiken; hvilket er Qvækernes Lærdom. *Spener* selv haver dog ikke gaaet videre, end at tillade Prædikantere at udvælge selv *Texter*, og ikke at binde dem til visse anordnede *Texter*, som foreskrives af Evangelier og Epistler.

4.) *Spener* forkaster vel ikke de anordnede *Formularer* til Bønner, men ønsker alleene, at Prædikantere maa selv have Frihed at tillegge deres egne Bønner efter Tidernes Beskaffenhed. Mange af hans *Disciple* derimod have deraf taget Anledning til at vrage alle anordnede Kirke-Bønner. Dette er hvad man med Upartiskhed kand sige herom: Og seer man deraf, at Grundvolden til den saa kaldne *Pietismum* kand være lagt udi en retsindig *Intention*, og uden Forsæt at vige fra *Orthodoxien*, eller at *separere* sig fra den Evangeliske Kirke.

Men, saasom alle *Speners Disciple* ikke have havt *Speners* Skiønsomhed og *Moderation*, ere adskillige u-antagelige og selsomme Meeninger deraf avlede; saa at mange af dem, som alleene ville føre Navn af *Pietister* og *Spenerianer*, have *separeret* sig fra den *publique* Guds-Tieneste, og ere blevne, om ikke heele, saa dog halve Qvækere.

Dette kand ikke nægtes, uden man vil tale imod Erfarenhed: Thi man haver seet Folk udi hobetal at holde sig fra Kirkegang, fra den hellige Nadvere, og veigret sig ved at lade deres Børn døbe [fordi de anså barnedåb for problematisk sammenlignet med »gendåb« af voksne; den danske *konfirmation* blev tilsvarende indført i 1736 på pietistisk opfordring]; saa at den Høje Øvrighed haver holdet fornødent ved strænge Forordninger saadant at hævme.

Man maa saaledes gjøre Forskiel imellem *simple Pietister* og *outrerede Pietister*. De første drister jeg mig ikke til at kalde Kiettere; alt hvad man kand kaste dem for, er dette, at de synes at have noget tilfælles med de gamle *Donatister*, i det de ved alt for hidsige *Declamationer* mod de ordentlige Lærere, have givet andre Anledning til at *separere* sig fra Kirken, og at holde den *publique* Lærdom mistænkt; og haver saadant ophidset desmeere de *orthodoxe* Lærere, efterdi de have mærket, at mange af disse hidsige *Censores* behøve selv *Reformation* udi Levnet og Opførsel, og at derfor deres idelige Straffe-Prædikener kand heller henføres til en slags *misanthropie*, end til en christelig Nidkierhed.

Hvad de *outrerede Pietister* derimod angaaer, som have skiulet sig under de andres Vinger, og betient sig af deres Navn, da haver Erfarenhed lært, at de udi lidt eller intet have *differeret* fra *Fanaticis* eller Qvækere; thi adskillige af dem have opført sig saaledes, at de *modererede Pietister* ikke have villet erkiende dem for deres Brødre, skjønt de ved en slags *Protection* have gjort sig selv mistænkte, og derudover ofte ere blevne skaarne over een Kam med de andre.

Man kand sige, at her udi er tilgaaet ligesom med det Engelske *Parlament* udi *Cromwels* Tiid. Samme *Parlament* holdtes for at bestaae af *Presbyterianer*, som intet andet Sigte havde, end at *reformere* visse Ting:

Men derudi vare skiulte mange *Independenter* og *Republicaner*, hvilke hemmeligen søgte at kuldkaste Regieringen, og vilde længe *passere* for *simple Presbyterianer*, indtil de omsider saae *Tempo* [= indtil de, til sidst, så at tiden var rede] til at afkaste Masken, og at give sig ud for det, som de virkeligen vare.

Jeg for min Part, saasom jeg stedse haver holdt Tvang og Forfølgelse at stride mod den Christelige Troes Grund-Lærdom, haver ideligen udi disse Bevægelser raadet til *Moderation*, anseende dette som en *Paroxysmus*, der snart vilde udrase.

Hvad som jeg haver stødet mig over, er dette, at mange af disse *outrerede Pietister* syntes ikke at have villet lade sig nøje med *simpel* Samvittigheds Frihed, som Engelske og Hollandske *Fanatici*, hvilke man derfor heller ynker end forfølger, men at de ved *Cabaler* og indbyrdes

hemmelige *Alliancer* have søgt at *dominere*.

Jeg haaber at alle retsindige Folk ville finde, at udi denne min Beretning er ingen Partiskhed. Man seer deraf, at jeg ikke *confunderer* det eene med det andet:

Man seer, at de første Stiftere af den saa kalden *Pietismo* kand have havt en god og redelig *Intention*, og at deres Iver kunde have havt god Virkning, hvis den hos deres *Disciple* havde været krydet med meere Skiønsomhed, og hvis de i Steden for med Sagtmodighed at formane til Guds frygt og Levnets Forbedrelse, ikke havde udøst *Satires* og haarde *Invectives*, som heller ere Beviis paa Hovmod og Egen-Kierlighed end Prøver paa en christelig Nidkierhed.

Den rette Nidkierhed haver langt andre Kiendetegn: Thi dens *Motif* er Kiærlighed til sin Næste, hvilken man søger ved grundig og sagtmodig Formaning at bringe paa rette Veje, og at undervise ved eget Levnets Exempler.

Men, saasom det ikke altid er i agttaget, saa have deres hidsige Straffe-Prædikener ikke tient til andet, end at sætte den gemeene Almue udi Fyr og Flamme, og at styrte eenfoldige Mennesker udi *Extremiteter*, hvoraf man een og anden gang haver seet bedrøvelige Frugter.

Dog, saasom intet er saa ondt, at jo noget Godt deraf kand flyde, saa have disse Bevægelser givet Anledning til at *excolere* det *Theologiske Studium* meere end tilforn; ikke at tale om, at den hidsige *Orthodoxie* her udi Norden derved er bleven meere *temperered*. Jeg forbliver &c.

To frimærker fra 1971 i anledning af 250-året for Hans Egede's og Gertrud Rask's ankomst til Grønland i 1721. De er tegnet af J. Rosing. Det øverste poststempel forestiller formentlig »Haabet«. Montage: BA.

Kommentarer: Epistel 228 (og den følgende nr. 229) indgik i det 3' bind fra 1750. Det er én af de tunge og vigtige af Holberg's epistler; måske lidt svær at læse, men også central i hans senere essayistik. Han tager i 228 stilling til nogle af tidens alvorlige politisk-teologiske problemer, omend jo i 1750, efter at den pietistisk orienterede konge

Christian VI var død (i 1746), at teaterforbuddet var ophævet - og på et tidspunkt hvor man kunne ånde *lidt* friere.

Holberg fremstiller sig som den rolige, eftertænksomme Herre med det store overblik, der tog afstand fra vild satire mod anderledes tænkende. Dét er der ganske vist meget om, men Holberg holdt sig ikke - især ikke i sine yngre dage - for god til selv at være onskabsfuld, således mod historikeren og konkurrenten Andreas Hoijer. Også på sine ældre dage béd han rimeligt hårdt til, når der var nogle der gik ham for nær udi det mere materielle (dét var der en universitetsrektor, en ridefoged, en »vild« degn og en rethaverisk præst der fik at føle).

Set teologisk udtrykker Holberg i 228 sig positivt *for* en moderat, en behersket og tolerant fornyelse af den lutherske kirke og *imod* sværmerisk føleri på den ene side og stivbenet lærdom, ortodoksi, på den anden.

I den følgende epistel går han logisk nok skridtet videre idét han dér siger at han mener man bør opgive de læresætninger der er i strid med Gud's hellige egenskaber. Som protestantisk kristen bør man forholde sig afbalanceret og ikke påstå ting, der fører til at Gud må være en stifter af onde ting.

Holberg's teologi hviler på et par elementære og »prøvede« lutheranske »sandheder«, men i mindst lige så høj grad på en opfattelse af at vi alle »politisk« (»politisk« i en mere nutidig forstand af dette ord) er bedst tjent med et enevældigt system, der har Kongen i centrum, og som støtter sig på kloge mænd (og kvinder).

Holberg anså sig selv som det afbalancerede fremskridts mand. Han så sig vel nærmest som mange politisk konservative nu om stunder opfatter sig selv, Per Stig Møller og Connie Hedegaard i Danmark, Lars Roar Langslet i Norge.

Et par tekniske ting: For at gøre teksten lidt lettere at *kapere* har jeg delt den (og den følgende) op i afsnit.

Der er i denne tekst et par sproglige udfordringer, fx ord der i dag betyder noget lidt andet end på Holberg's tid; nogle af dem er forklaret i kantet parentes.

Holberg (og hans bogtrykker) har sat latinske fremmedord i kursiv, og visse af ordene følger latinsk kasusbøjning (fx ordet *pietismus*).

EPISTOLA CCXXIX.

Til **

Jeg var forgangen udi et Selskab, hvor nogle, som havde læset mine Skrifter, meenede, at jeg en og anden Gang havde stødet an mod *Orthodoxien*. Om de saadant taledes af Skiemt eller Alvor, kand ieg ikke til visse sige. Mit Svar alleene skiemt-viis derpaa var: At jeg ikke havde kiendt nogen *legitim* [skrevet på græsk] *orthodox Baron*. Dog sagde jeg udi Alvor derhos, at, om man vilde *examinere* mine Kietterier, skulde man finde, at de bestaae alleene derudi, at jeg ved alle Lejligheder tager GUD i Forsvar mod visse *outrerede Orthodoxer*, der heller ville opofre den heele *Religion*, end vige en Fod breed fra en antagen Bi-Artikel udi *Religionen*.

Jeg haver udi mine Skrifter tilkiendegivet et *Principium*, fra hvilket jeg aldrig viger, nemlig intet at troe, som strider imod GUDs hellige Egenskaber, og derfor, saa ofte en Talemaade udi Skriften forekommer, hvoraf andre tage Anledning til anstødelig Lærdom, som er vanskelig at forsvare, holder jeg for, at man bør vige fra Bogstaven, for ikke at styrte sig udi en *Labyrinth*, hvoraf man ikke kand reede sig.

Saaleedes, naar der tales om den arvelige Synd, forklarer jeg den saaleedes, at af vore syndige og fordærvede første Forældre intet sundt kunde komme, og at det er dermed beskaffet, som med spedalske Børn, der ere avlede af spedalske Forældre;

Thi saadan Lærdom er ikke saa anstødelig som deres, der sige, at GUD straffer Børn for Forældrenes Misgierninger, og at Forældrenes Synd tilregnes Efterkommerne, ligesom de selv udi dem, førend de fødes, havde syndet. Thi deraf rejser sig en Indvending, som *Religionens* Fiender gjøre imod GUDs Retfærdighed, hvilken man haver Møye ved at forsvare.

Videre: naar nogen af et eller andet Sted udi Skriften eller af Exempler ville bevise, at gode Gierninger belønnes og Misgierninger straffes udi denne Verden; Da, saasom Erfarenhed viser, at saadant ikke altiit skeer, men at det gaaer de Gudfrygtige ofte ilde, og Ugudelige indtil Enden florere [= de Ugudelige går det ofte godt]; Da, for ikke at underkaste GUDs Forsyn og *Direction Critique*, siger jeg, at Straf og Belønning er *reserveret* til den yderste Dom, som skeer ved Opstandelsen.

Videre: naar jeg hører, at man gjør Fanden til Stifter af de fleeste onde Ting, som skeer i Verden, holder jeg for, at man derudi gaaer for vidt, efterdi saadan Lærdom kand have tvende skadelige Virkninger, nemlig: (1) At den kand blive Mennesker til Skiul og Undskyldning for deres egne Misgierninger. (2) at en Slags *Manichæismus*, derved kand indføres, hvorved Fanden tillægges større Magt end han haver; Thi man seer, at *Monsr. Bayle* og andre, som have villet forsvare den Lærdom om tvende *Principis*, betiene sig deraf.

Videre: naar nogen U-overeensstemmelse udi Skriftens Historie eller *Chronologie* forekommer, da holder jeg for, at ved Skriften, som af GUDs Aand siges at være *dicteret*, alleene maa forstaaes *Mose* og *Propheterne*, det er Lærdommen, men ikke Historien, som er forfattet af Mennesker, der kand tage fejl.

Thi derved til intetgiøres den Indvending, som *Naturalister* og Vantroende betiene sig af, for at *infirmere* [= svageliggøre, jf. det militære udtryk: infirmeri = sygeafdeling] GUDs aabenbarede Ord, hvilket intet lider derved, naar man tilskriver forekommende U-overeensstemmelse udi Historier og *Chronologie*, enten til Skribenternes U-agtsomhed, eller til *Copiist*-Fejl.

Endeligen holder jeg i samme Henseende fornødent, naar nogen Historie forekommer, som Vantroende støde sig over, at betiene sig af *allegoriske* Forklaringer. Derudi og i deslige andre Poster bestaaer mine Kietterier:

Om de fortiene saaleedes at *characteriseres*, skal jeg ej kunde sige; det alleene maa man tilstaae, at, hvis derudi ere Vildfarelser, saa ere det saadanne Vildfarelser, som GUD ikke kand mishage, efterdi man søger derved at stoppe Munden paa Vantroende, og at gjøre deres Indvendinger sløve og magtesløse.

Ingen Lærdom er fordømmeligere, end den, som gjør GUD til Stifter af onde Ting: thi derved gjøres han ikke alleene til et Ondt, men end og til det allerværste Væsen, saasom Mennesker drives til det Onde af *Passioner* og egen Nytte; hvilket, om det ikke undskylder deres Ondskab, saa gjør det den dog begribelig; GUD derimod tillægges ingen anden *Motif* end hans Velbehag. Jeg forbliver &c.

Ove Malling: *Hans Egede* ... eller: da Wiedewelt forsvandt [Foreløbig artikel]

»*Store & gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*«, 1777.

Malling's tekst kan findes i Det danske Sprog- og Litteraturselskab's og Gyldendal's Malling-udgave, som Erik Hansen udgav i 1992, se i afsnittet om *standhaftighed*, særligt s. 212-223, og om *trofasthed*, 351-352. Se endvidere s. 61-64 hvor man finder en illustration (et stik af Clemens fra 1786 [ikke som anført s. 62 af Schule]) og et afsnit om børnekoppeepidemien i 1734, hvor en gammel Grønlænder refereres med - som Malling har skrevet - »*En sand Lovtale for Egede*«. Ordet 'sand' skal formentlig forstås bogstaveligt.

Malling forholder sig fuldstændig ukritisk til Hans Egede's mission og opfatter ham på det nærmeste som (protestantisk) helgen. Undervejs fremssættes flere kritiske bemærkninger, men de retter sig mod nogle af Egede's familie og venner (omkring s. 213) og Christian 6's regeringsførelse (i forbindelse med »*Tordenslaget*« (s. 219). På s. 213 står - givetvis med en hensigt, der skulle række langt ud over den specifikke beskrivelse af Egede's Grønlandske mission:

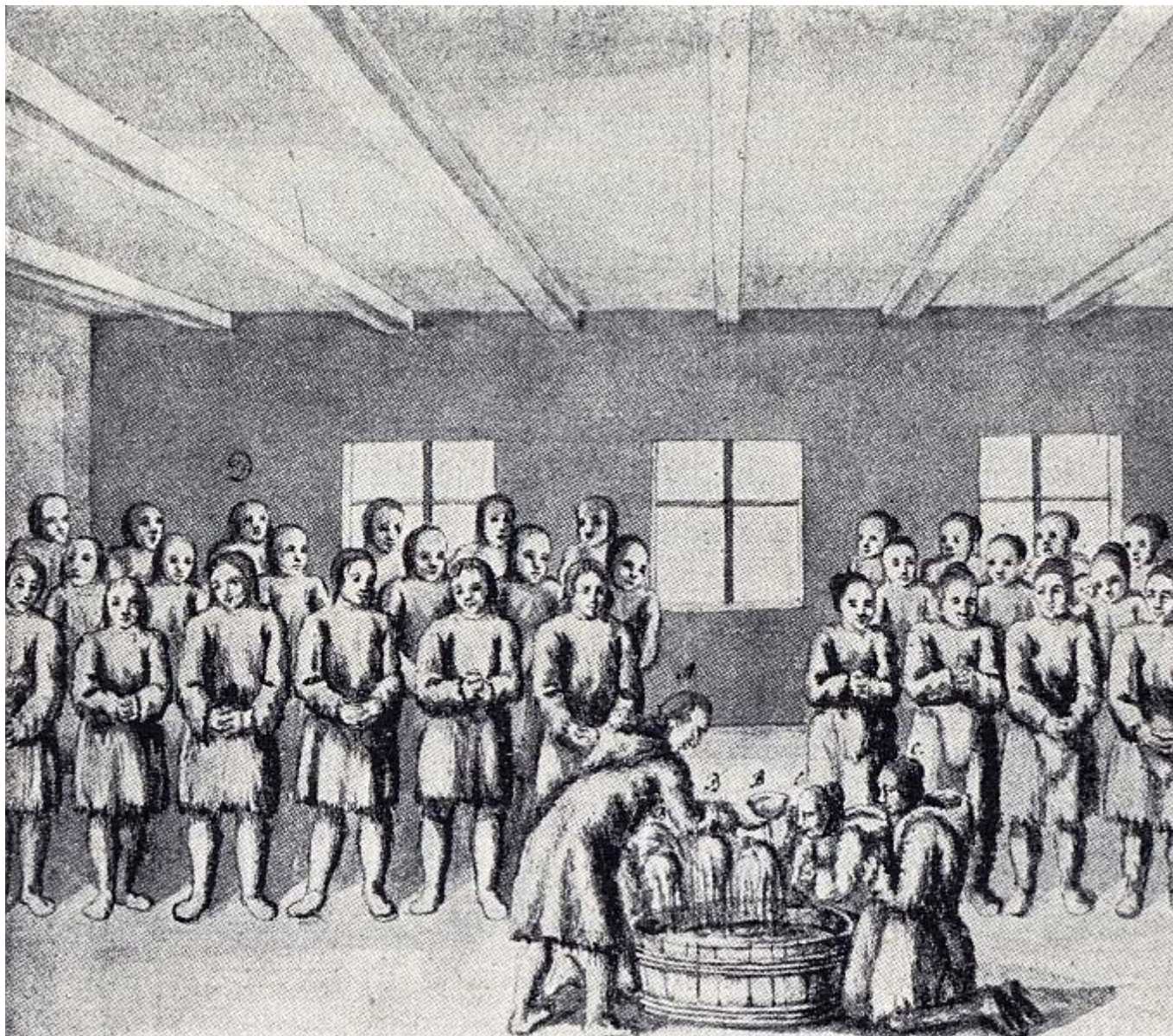
Imidlertid rygtedes det, at Egede havde i Sinde at fare til Grønland. Mængden, som i Almindelighed tænker kun lit, men dømmes desmeere, spottede dermed: hans Paarørende og Venmner kaldte det daarligt [nærmest = dåre-agtigt, se nemlig i ODS] og raadede ham derfra.

Illustrationerne. Man har ved genudgivelsen i 1992 - af både tekniske og økonomiske grunde - besluttet kun at bruge illustrationer der kunne gengives troværdigt og direkte, men dermed er - som Erik Hansen skriver (s. 588-589) »*ironisk nok [...]* den mest Malling-begejstrede kunstner, Wiedewelt, ikke kommet med«.

Louis Bobé: *De Mähriske Brødre*

fra »Hans Egede«, 1944, s. 219.

Dåb i Ny Herrnhut - efter Bobé's bog om Hans Egede.

Omkring Aarhundredets Midte havde de mähriske Brødre i Neu Herrnhut befæstet deres Stilling og gennem deres enklere Virkemidler over for Grønlændernes Fatteevne og naturlige Indstilling vundet Overtaget.

Brødrenes Missionsgerning tilsigtede en ensidig Udvikling af Syndsbevidstheden og Overdyrkelse af Følelseslivet, i hvilket Kristi Lidelser, Lammets Blod, Vunder og Sved, sattes i Forgrunden. Deres Terminologi udartede til en Sødladenhed, der gav sig Udtryk i usmagelige og anstødelige Vendinger; om Synderne, der som Orme, Kryb og Maddiker søger ind i Frelserens blodige Naglegab.

De mähriske Brødre var gennemgående u-dannede Haandværkere, hvis praktiske Dygtighed i høj Grad har udviklet Grønlændernes medfødte Nemme og Fingerfærdighed. Brødremenighedens Særpræg var deres strenge Tugt ind- og udadtil, tysk Ordenssans og Properhed, Sparsommelighed og Nøjsomhed, forbunden med borgerlig Hygge. Unægtelig stod

deres moralske Vandel i grel Modsætning til de herhjemme fra opsendte, ofte raa og brutale Hvalfangeres og Matrosers uhøviske Adfærd, Drukkenskab, Sværgen og Banden, som Egede bekæmpede af bedste Evne. Brødrene gav som L. Dalager har udtalt sig, deres Midler, Liv og Lemmer og blev gamle og graa i Landet, tømrede deres Huse og syede selv deres Klæder. Over alt, hvor Brødrene kom hen, har de ydet en stor Indsats i Civilisationen og Oplysningsarbejdet.

Deres Missionsstationer anlagde Brødrene paa de naturskønneste Steder, opførte smagfulde, formaalstjenlige Bygninger, der rummede alt, Andagtssalen, mere lig en Landsbyskolestue, med perlegraat farvede, bare Vægge og lange, smalle Bænke, de daglige Stuer med det selvlavede Bohave, Køkken og Gedestald, alt i et. Med Omtanke valgte de Steder med godt Drikkevand i Modsætning til mange, paa øde, golde Pletter anlagte Udsteder. Brødrene var flinke Gartnere, der dyrkede Gulerødder, Blomkaal og Agurker. Uden for Huset stod Roser i Ballier, indenfor herskede Properhed, og de satte deres Ære i hvide Duge, i skinnende Kobberkar og flunkende Messingtøj.

Blandt Grønlænderne øvede de et patriarkalsk Regimente og sørgede godt for Syge og Gamle. De revsede strengt alskens Utærlighed paa gammeldags Skolemestervis. Samvittighedsfuldt førte de Bog over deres Hjord, langt omhyggeligere end danske Præster i Almindelighed, lige fra den første Grønlænder og ned til den sidste. [...]

Kongen, Christian VI, var (jf. Bobé (1944), s. 225) temmelig vægelsindet mht Herrnhutterne. Han var - i det mindste i sine sidste år - skeptisk eller negativ over for deres religiøse opfattelse, på den anden side gav han flere gange efter over for deres ønsker; i 1742 tillod han fx at brødremissionær Matthæus Stach måtte døbe. Året efter udtalte han: *»Vi anseer dem for fromme Folk, men som derhos vandrer noget uordentligt; en ganske aparte Sekt er de. Hidindtil har der i vort Land, Gud ske Lov, kun været een herskende Religion.«*

Kommentar: Louis Bobé (1867-1951) var selvlært historiker og dr.phil. Han rejste som yngre flere år i Grønland (1912-1915), udgav senere Hans Egede's skrifter (1925) og en biografi om ham (1944). Hans fortælling om Egede, Grønlænderne, Guvernør Paars og de Mähriske Brødre er rystende og ikke særlig opbyggelig. De største helte har, men dét kan ikke komme bag på nogen i dag, rigtig grimme ting på samvittigheden, også Hans Egede - for mange af dé ting man har berømmet ham og andre for viser sig at have været udtryk for den skinbarlige kolonialisme og menneskelige og kulturelle undertrykkelse.

De opsendte officerer, soldater, matroser, frigivne slaver og fruentimmere opførte sig meget ofte uhøvisk, rent ud frygteligt, men dét var de opdraget til af omstændighederne og *»systemet«*. Hvis der er noget positivt at sige, så kunne det måske være dét at nogle - allerede dén gang - argumenterede for en mere human og *»fornuftig«* måde at anskue tingene på. Og jo - der er meget man burde kunne lære af den gruelige historie, også nu om stunder, ikke mindst i den sydligste del af rigsfællesskabet.

Biografiske artikler

fra »*Dansk Biografisk Lexicon*« [1. udgave],

suppleret med artikler fra »*Salmonsens Konversations Leksikon*« [2. udgave]

Forbemærkning

Der henvises til 400 Biografier fra Holberg til Rahbek: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007-Biografier-Navneliste.htm>, her er fx artikler om *Ove Malling* og om *Zinzendorf*.

Bugge, Thomas, 1740-1815, Astronom, Matematiker, Landmaaler.

Af Aug. Svedstrup.

Thomas Bugge var født 12. Okt. 1740 i Kjøbenhavn; hans Fader var kongl. Kjælderskriver, senere Proviantforvalter, Peder B., Moderen hed Olive f. Saur. Han blev Student 1756, studerede Theologi og tog 1759 theologisk Embedsexamen. Samtidig med dette Studium havde han under Professor Justus Hees Vejledning lagt sig efter de matematiske Videnskaber, for hvilke han havde vist en udpræget Begavelse, og havde deri drevet det saa vidt, at han kort efter sin Examen blev ansat som Assistent ved Observatoriet. Her fra blev han 1761 sendt til Thronhjelm for at observere den Venuspassage, der fandt Sted det Aar.

Efter sin Hjemkomst blev han 1762 ansat ved den af Videnskabernes Selskab foranstaltede Opmaaling af Landet, og dette Arbejde, som han først som Medarbejder, senere som Leder deltog i lige til sin Død, har han ofret sine bedste Kræfter. En Beskrivelse over den anvendte Opmaalingsmaade udgav han 1779. Foruden dette store Arbejde blev der i Aaret 1768 overdraget B., der nu blev udnævnt til Overlandmaaler og Kammerraad, et andet lignende og omfangsrigt Arbejde, nemlig Ledelsen af den saakaldte specielle Landmaaling.

B.s praktiske Sans og store alsidige Dygtighed bevirkede, at han blev mere og mere benyttet, saaledes var han 1765-72 Arveprins Frederiks Lærer i Matematik, og 1777 blev han efter Chr. Horrebovs Død udnævnt til Professor i Astronomi, i det man ventede, at han vilde hæve Danmarks Reputation i Astronomien til, hvad den var paa Tyge Brahes og Rømers Tid. Da det var paatænkt at forbedre Observatoriet, der ikke længere var i tidssvarende Stand, foretog han sig samme Aar en Rejse gennem en stor Del af Tyskland, Frankrig og England for at gjøre sig bekendt med Indretningen af de derværende Observatorier. Han har efterladt sig en udførlig Beskrivelse deraf i Manuskript. Et Uddrag heraf er publiceret i et Universitetsprogram 1779.

Efter hans Hjemkomst blev Observatoriet ombygget og forsynet med mere hensigtsmæssige Instrumenter, hvortil Kongen ydede 7.000 Rdl. Kur. At Observatoriet desuagtet ikke var særdeles godt, kan ses deraf, at det kunde hænde, at Hoveduret gik i Staa, naar der ringedes med Klokkerne i Trinitatis Kirke. En Beskrivelse af det nye Observatorium tillige med de 3 første Aars Observationer findes i B.s paa egen Bekostning udgivne «Observationes astron. annis 1781, 82, 83 institutæ in observatorio regio Havniensi» (1784). Protokoller, indeholdende hans egne og hans Elevers Observationer fra de følgende Aar, findes paa Kjøbenhavns Observatorium.

Efter hans Forslag blev der oprettet smaa Observatorier i Norge, Island, Grønland og Trankebar, der bleve forsynede med de nødvendigste Instrumenter, og hvor Piehl, Lievog, Ginge og Engelhart anstillede for den Tid gode Observationer. Dog blev det Haab, man havde næret om, at B. skulde bringe Astronomien i Danmark til dens forrige blomstrende Tilstand, ikke opfyldt, vel hovedsagelig paa Grund af hans mange og stadig tiltagende Forretninger.

B. var end videre Direktør for den kongelige Enkekasse, for hvilken han i 1774 havde udarbejdet Planerne. 1782 blev han Lektor i Matematik ved Søetaten og holdt Forelæsninger over Matematik og Vandbygningskunst. 1798 blev han af den danske Regering sendt til Paris for at deltage i en Konference over Metersystemet. Da Forhandlingerne ved den nedsatte Kommission trak i Langdrag, kom han ikke til at deltage videre i dem, og han maatte rejse hjem inden deres Afslutning. En interessant Beskrivelse af Rejsen udgav han Aar 1800.

Fra 1801 til sin Død var han Sekretær i Videnskabernes Selskab, af hvilket han allerede var bleven Medlem 1775. Han var Medlem af Brolægningskommissionen og Kommissionerne for Brandvæsenet og Havnevæsenet i Kjøbenhavn. For det kongl. Landhusholdningsselskab var han i nogle Aar (1773-83) Præsident. I Sager, der afgang af anvendt Matematik eller Fysik,

bleve hans Kundskaber meget benyttede af de kongelige Regeringskollegier og andre Avtoriteter. Han vedligeholdte en livlig Brevvexling med Europas mest udmærkede Videnskabsmænd og efterlod sig en Samling af 8 Bind Breve, der tillige med hans øvrige Manuskripter opbevares paa det kongelige Bibliothek.

Ved Københavns Bombardement mistede B. to Tredjedele af sit af 15.000 Bind bestaaende Bibliothek og en Tredjedel af sine matematiske og fysiske Instrumenter, da han, medens hans Hus brændte, først søgte at redde de i hans Varetægt værende Originaltegninger og stukne Plader til de danske Specialkort og de dertil hørende Journaler og Beregninger.

B., som 1784 blev Justitsraad og 1810 Etatsraad, var 3 Gange Universitetets Rektor (1789-90, 1801-2 og 1810-11). Han døde 15. Jan. 1815. Hans Hustru, Ambrosia f. Wedseltoft, f. 1742 d. 1795, var en Præstedatter fra Svallerup.

Foruden de i det foregaaende nævnte Bøger har han skrevet: »*Første Grunde til Regnekunsten og Algebra*« (1772), »*De første Grunde til den sfæriske og theoretiske Astronomi samt den mathemat. Geografi*« (1796), »*De første Grunde til den rene eller abstrakte Mathematik*«, 2. Udg. (1813-14, 1. Udg. udkom 1795-98 med en noget anden Titel). Desuden har han skrevet talrige Afhandlinger i Videnskabernes Selskabs Skrifter, Stockholmer-Akademiets Skrifter og »*Philosophical transactions*«. Nogle Observationer ere publicerede i Bodes »*Astron. Jahrbuch*« og v. Zachs »*Monatl. Correspondenz*«.

Af P.P. Freuchen.

Th. Bugge har haft stor Betydning for Udviklingen af den økonomiske Landmaaling her i Landet. Han forestod nemlig fra 1765-77 Landmaalingskontoret som »Konduktør«, i hvilken Stilling han fik det Hverv at udarbejde Instruktioner for de specielle økonomiske Opmaalinger, efter hvilke de Kort bleve udarbejdede, der skulde tjene som Grundlag ved de allerede da paatænkte Udskiftninger af kongelige Godser, hvorhos han oplærte 12 Landmaalere til Udførelsen af disse Arbejder, der foregik under hans Opsyn. Fremdeles gav han i »*Den økonomiske og militære Landmaaling*«, som udgjør 3. Del (1814) af den ovfr. omtalte Lærebog i Mathematik, en for den Tid meget god Fremstilling af de Methoder, som den Gang anvendtes i den økonomiske Landmaaling, og ved hvilke i Slutningen af 18. og Begyndelsen af 19. Aarhundrede den fuldstændige Opmaaling af hele Landet blev udført, som endnu i det væsentlige er afgjørende i Spørgsmaal om Landejendommenes Grænser.

Claudius Claussøn Swart = Claudius Chlausson Suartha = Claudius Clavus Niger, 'Latinsk' geograf og kartograf, født ca. 1388 i Sallinge på Fyn, død engang efter 1427

Af H.P. Steensby i »*Salmonsens Konversations Lexicon*«

Claudius Claussøn Swart [Suartha, Sört], paa Latin Claudius Clavus ell. Nicolaus Niger [på dansk: Sorte Klavs Klavsen, dansk middelalderlig Geograf, f. i Landsbyen Sallinge paa Fyn, rimeligvis 14. Septbr 1388. Om hans Levned vides intet med Sikkerhed.

Han maa i Udlandet (vistnok i Italien) have studeret den 1409 til Latin oversatte Ptolemæiske Geografi samt de ital. Portulaner; thi hans Kort og Kortbeskrivelse over Norden er forfattet som et Supplement til Ptolemæus og laaner tillige fra nyere, ital. Kort.

Dette hans Arbejde maa være blevet til mellem 1413 og 1427. Det kendes kun gennem en Kopi, som Kardinal Guillaume Filastre 1427 lod føje til sin Afskrift af Ptolemæus' Geografi, men har i sin Tid spillet en stor Rolle og været Grundlaget for alle Kort over Norden indtil Schoner (1532) og Olaus Magnus (1539).

Fra C. stammer Forestillingen om Grønland som en mod S. tilspidset Halvø, der i NØ. over Nordishavet hang sammen med Nordasien.

Som Stedbetegnelse paa den grønlandske Kyst benyttede C. imidlertid ikke egentlige Navne, men Ordene i et dansk Folkevisesvers, hvad der i Tidens Løb har foranlediget stor Forvirring og mange Misforstaaelser, indtil Sagens rette Sammenhæng i vor Tid opklaredes af to danske Forskere A.A. Bjørnbo og [Holberg-forskeren] Carl S. Petersen.

Litt: A.A. Bjørnbo og Carl S. Petersen, »Fyenboen C.C.S.« [Vid. Selsk.'s Skr, hist.-filos. Klasse VI, 2, Kbhvn 1904]; A. A. Bjørnbo, Cartographia Groenlandica [Medd. om Grønland, Bd XLVIII, Kbhvn 1912].

Note: Claudis Niger el. Nicholas Niger vil af en latiner nærmest blive læst som: *Sorte Klaus* eller *Sorte Niels*. Han har to gange tegnet kort og har været i Trondheim og muligvis også på Grønland ind imellem.

William Thalbitzer omtaler Claudius Clavus Niger i sin: »*Fra Grønlandsforskningens Første Dage*«, København 1922, s. 9, heraf fremgår: Cladius Clavus Niger blev opdraget [dvs. blev munk] i Sorø, forlod Danmark 1412 og var i Rom i 1423-1424, hvorfra han måske blev sendt til Trondheim.

Her kan han »*ha hentet en del av sine oplysninger om Grønland. [På det andet af sine kort] kort har ikke blot Skandinaviens lande fået en forbedret form, men også Grønland, idet vestkysten er trukket tydeligt op i forhold til østkysten og er blevet forsynet med navne*«, Navnene stammer fra en folkevise: *Thær Boer Eeynh Manh With Eyn Groenenlandz Aa* [Gyldendals DVD-Leksikon skriver 'lj' i stedet for 'With'].

Thalbitzer tilføjer at Claudius Clavus Niger er den første der omtaler at Grønlænderne har to slags både, kajaken og konebåden.

Se evt.: Nicholas Niger.

Cranz, David, den herrnhutiske Missions Historieskriver

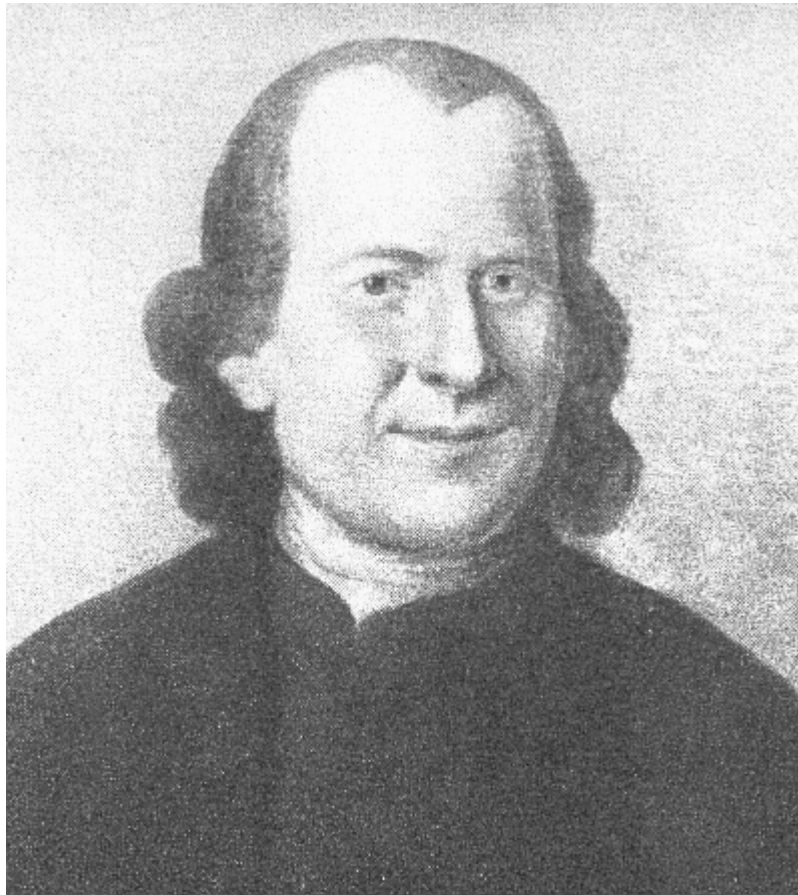
Af G.F.H. = G.F. Holm [Kommandør]

David Cranz var i Grønland ved Neu-Herrnhut 1761-62 og udgav 1765 »Historie von Grønland enthaltend die Beschreibung des Landes und der Einwohner etc. insbesondere die Geschichte der dortigen Mission der Evangelischen Bruder zu Neu-Herrnhut und Lichtenfels«.

Dette vidtløftige Værk, der er oversat paa Engelsk, Hollandsk og Svensk, har bidraget meget til at gøre Grønland og Missionen bl. dette Lands Beboere bekendt i Udlandet. Det er i mange Retninger et Kildeskift, men maa, saa snart det angaar Missionshistorien, bruges med stor Varsomhed; thi Fremstillingen af denne er meget farvet, og alt, hvad der kan stille den herrnhutiske Mission i et ufordelagtigt Lys, er omhyggelig undgaaet.

David, Christian, herrnhutisk Missionær, Tønmrer, f. 1690, d. 1751

Christian David. Portræt efter Louis Bobé's Hans Egede-biografi. Herrnhuterne gik i ret enkelt tøj, og bar ikke - som fx Holberg og Egede - paryk. Mændene havde ofte en håndværksmæssig baggrund (fx som tømrere) og var i almindelighed ikke akademisk uddannede, selv om de - som Christian David - kunne have læst meget. Herrnhuterne holdt sig fra drikkeri, kortspil og grimme talemåder, men også fra dans. De kunne imidlertid også, som den Grønlandske historie viser, optræde selvretfærdigt og provokerende over for folk som Hans Egede. Egede var skuffet over at hans egen mission rendte ind i voldsomme problemer, over at Kongen ikke støttede *ham* éntydigt, og over at Herrnhuterne tydeligvis havde langt større succes end han selv.

Af G.F.H. = G.F. Holm [Kommandør]

Christian David var Leder af de herrnhutiske Missionærer, som af Grev Zinzendorff (Stifteren af den herrnhutiske Hedningemission) 1733 udsendes til Grønland, for der at tilbyde Hans Egede deres Tjeneste og udbrede Kristendommen mellem Beboerne.

D. var særlig beskyttet og anbefalet af Kong Christian VI og hele Hoffet. Missionsstationen anlagdes ved Ny-Herrnhut, ganske tæt ved Godthaab, hvor Egede virkede. Den store Iver, hvormed de ledende Kredse i KKøbenhavn havde taget sig af de udenlandske Missionærer, maatte baade forbavse og smerte Egede, som i en Aarrække havde kæmpet haardt og ofte under ringe Deltagelse i Fædrelandet for Grønlændernes Omvendelse.

D. var en rastløs, virksom og meget belæst Mand, men han manglede Kritik over, hvad han tilegnede sig. Han havde stor Veltalenhed og var glødende i Troen, men han havde megen Hang til det mystiske. Han vilde bevare den herrnhutiske Ejendommelighed ubeskaaret og var fra Beg. uvillig stemt mod Egede.

Denne ansaa det for en Sag af største Bet., at de ny Medarbejdere for Grønlændernes Salighed ikke førte anden Lære end den, han ansaa for den eneste rette. For at komme til Forstaaelse om Trossager førtes mellem Egede og D. en lang, skriftlig Forhandling, i hvilken D. bragte mange uvedkommende Spørgsmaal i Forgrunden og fremkom med lange, mystiske Udviklinger, som ikke oplyste noget om hans Forhold til den lutherske Lære.

D. betragtede Egede som et uomvendt Menneske, som det var hans Opgave at bringe til Omvendelse, og førte derfor stadig nærgaaende og hjerteløse Angreb paa hans Tro og kristelige Vandel.

Egede var den overlegne, men altid venlig og human; han vilde have D. til at indrømme, at han i sin Lære ikke altid stod paa luthersk Grund. Korrespondancen giver et udmærket Billede af Egede's Karakter, og Egede kom gennem denne til Klarhed over, at D. med Urette vilde tilegne sig Navn af luthersk Lærer. Egede kunde derfor ikke efter sin Opfattelse arbejde sammen med ham.

Kontroversen gjorde den herrnhutiske Menighed i Hjemmet ondt, men Zinzendorff paavirkede Christian VI, saa at der intet Hensyn toges til Korrespondancen, og Egede fik ingen Oprejsning for den haarde Medfart. D. maa bære Skylden for, at den danske og den herrnhutiske Mission i Grønland lige fra Beg. optraadte skarpt over for hinanden.

Han opholdt sig i Grønland 1733-35, 1747-48 og 1749.

Drachardt, Christian Lauritzen, 1709-78, Missionær

Af Fr. Nielsen

Christian Drachardt var Søn af Kjøbmand Lauritz D. og Marie f. Hoystrup. Han blev født i Skjelskør i Juni 1709. 1731 blev han immatrikuleret ved Københavns Universitet, og 1735 underkastede han sig den theologiske Embedsprøve med et maadeligt Resultat. Senere kom han ind paa det grønlandske Seminarium, som Hans Egede efter sin Hjemkomst forestod; men Egede fandt kun D. lidet skikket til at være Missionær, dels fordi D. havde vanskeligt ved at lære Sprog, dels fordi han som Følge af Pietismens Paavirkning var ligegyldig over for den rene lutherske Lære.

Det lykkedes imidlertid D. 1739 at komme til Grønland som Missionær, men den svage og i kirkelig Henseende lidet udviklede Mand kom snart aldeles i Herrnhuternes Ledebaand. Ligesom disse søgte han at samle saa mange af de kristnede Grønlændere som muligt paa et Sted, og ogsaa han begyndte, som de herrnhutiske Missionærer, ved Daaben at kræve et Løfte om at blive ved Kolonien. Derved kom han i Strid med sin Medarbejder Sylow, og da Missionskollegiet stillede sig paa hans Side, vovede han endog at kalde Egede og hans Venner uigjenfødte og udelige Mennesker.

I et Brev til Professor Erik Pontoppidan (1743) klagede han over, at Egedes Undervisningsmaade »ej stemmede med Apostlenes gamle Methode, de havde brugt mod Hedningerne i Rom, Korinth og andensteds«, og samtidig knyttede han sig nøjere til Herrnhuterne.

Han bad Zinzendorf sende sig en Søster fra Herrnhut til Hustru og skriftede for Herrnhutismens Leder, at, medens han tidligere havde set mest paa Fromhed og ydre Ærbarhed, længtes han nu kun efter at forenes med »sin søde Jesum og hans Lemmer og sande Menighed her i Verden«.

Zinzendorf sendte Rosina Thiemin til Godthaab, og hende ægtede D. da 6. Avg. 1745. Derved kom han i endnu nærmere Forbindelse med Herrnhutismen, og hans Menighed og Godthaab smeltede mere og mere sammen med den herrnhutiske Kreds i Ny Herrnhut.

Efter sin Hustrus Død (1. Jan. 1751) vendte D. imidlertid tilbage til Danmark; men efter et kort Ophold der gik han til Herrnhut, hvor man ønskede hans Medarbejde til Missionen paa Labrador. Livet i Herrnhut tiltalte D. saa meget, at han slog sig til Ro der i 14 Aar, i hvilke han, ofte kummerlig nok, ernærede sig som Maler.

Men da Herrnhuterne 1765 paa ny optog Missionen paa Labrador, rejste D. der over sammen med Jyden Jens Haven. Efter nogle Maaneders Forløb vendte han dog atter tilbage til Europa og boede i 5 Aar i Fullnec i Yorkshire. 1770 giftede han sig paa ny, og efter et kortere Besøg paa Labrador 1771 tog han fast Bolig blandt Eskimoerne der til sin Død (1778). Baade i Grønland og paa Labrador mindedes de indfødte længe »den lille Præst«, der med saa stor Nidkjerhed havde forkyndt dem Evangeliet.

Egede, Christian Thestrup, 1761-1803, Søofficer

Af P. Lauridsen

Christian Thestrup Egede, var en Søn af ndfr. nævnte Biskop P. E., fødtes 14. Nov. 1761, blev Sekondlieutenant i Flaaden 1782 og deltog i Kapitajnlieutenant P. de Løvenørns Expedition til Østkysten af Grønland 1786, hvis Opgave blandt andet var at opsejle Østerbygden, som man vedvarende henlagde til Grønlands Østkyst lige over for Island.

Efter 2 svage Forsøg opgav Løvenørn dog allerede 26. Juli s. A. sin Kamp med Drivisen i Danmarksstrædet, og i det han nogle Dage senere ankrede op i Havnefjord paa Island, overdrog han E. med Jagten »den nye Prøve«, et Fartøj paa 30 Kommercelæster og med en Besætning af 2 Styrmand og 7 Matroser, at fortsætte Togtet og forsøge Landgang paa Grønlands Østkyst, »hvor og naar han vilde«, indtil Efteraaret 1787.

E. tog fat paa Arbejdet med stor Kraft. Endnu samme Efteraar lykkedes det ham i en Isbugt at trænge frem, i Nærheden af det nuværende Kap Dan, til kun 2 1/2 Mil fra Land; han opdagede Egedes og Rothes Fjord samt tog en Række gode Tonerer [se: <http://ordnet.dk/ods/opslag?id=575260>] af Landet mellem 65° og 66° 30' n. Br., men en uigjennemtrængelig Isbarriere skilte ham fra Kystvandet.

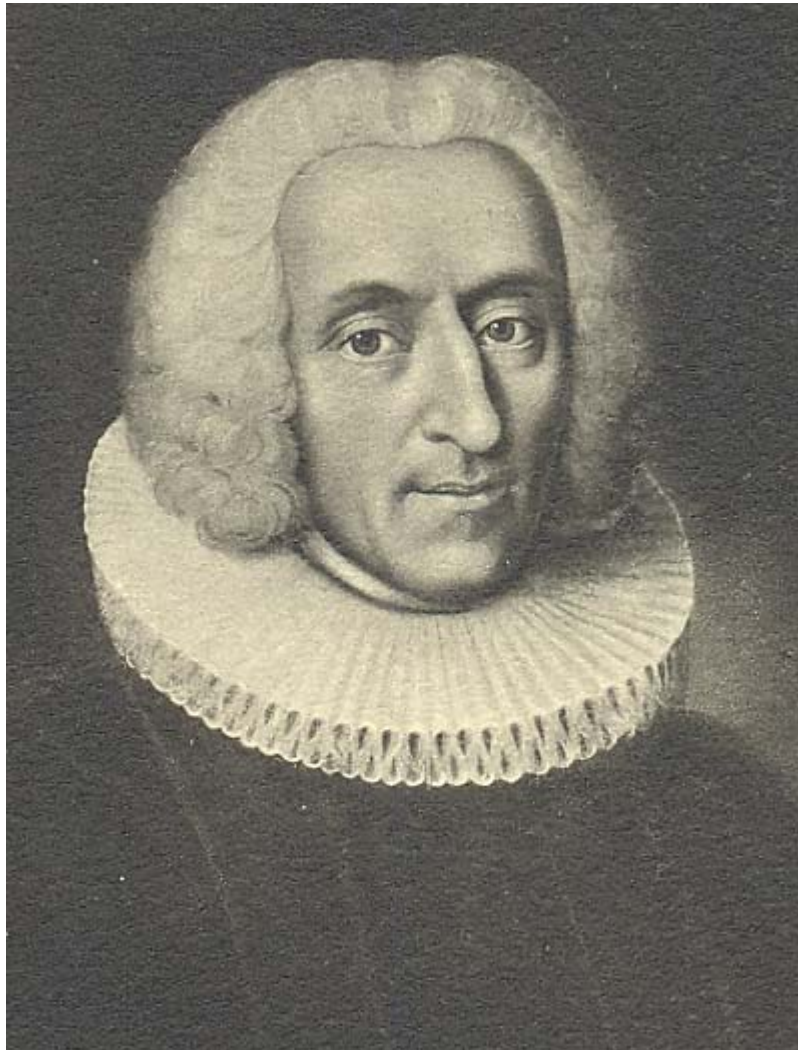
I Sommeren 1787 foretog han med stor Energi nye Forsøg, ledsaget af Hukkerten »Hvidfisken«, der var sendt op til hans Understøttelse, men de uheldige Isforhold, hans utilstrækkelige Hjælpemidler og vedholdende Storme tvang ham til at indstille Foretagendet i Okt. uden at naa Land.

Han har beskrevet Togtet i »Rejsebeskrivelse til Østergrønlands Opdagelse, foretaget i Aarene 1786 og 87«, der udkom i 2 Oplag, og hans Undersøgelser havde en ikke ringe Indflydelse paa den senere Tids Opfattelse af Spørgsmaalet om Østerbygdens Beliggenhed.

1789 udnævntes E. til Premierlieutenant, og med Heltemod deltog han i Slaget paa Reden 1801, hvor han kommanderede Kavalleriprammen »Rensborg«, der blev opbrændt. S. A. udnævntes han til Kapitajn, men allerede 1802 afskedigedes han af Tjenesten og døde 17. Okt. 1803. Han var gift med Magdelene Barbara f. Budtz.

Egede, Hans Poulsen, 1686—1758, Missionær

Efter portræt der muligvis er malt af J.G. Ziesenis i København omkring 1740, se fx Weilbach's kunstnerleksikon. Ziesenis har i øvrigt i 1766 malt et meget glimrende portræt af Dronning Juliane Marie, der sidder med et portræt af sin søn med Frederik V, Arveprins Frederik. Billedet er gengivet i Ole Feldbæk: »Den lange fred 1700-1800«, Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 9, København 1990, s. 219.

Af Fr. Nielsen

Hans Poulsen Egede blev født paa Gaarden Harstad i Thronenæs Sogn i Nordlandene 31. Jan. 1686. Hans Fader, Sorenskriver Poul Hansen E., var en Søn af Sognepræst i Vester Egede paa Sjælland Hans Jensen (Ravn) Colding, hvis Børn toge et nyt Efternavn efter deres Fødested, i Følge et Familiesagn oprindeligt for derved at blive skjelnede fra nogle Skolekammerater, der ogsaa bare Navnet Ravn. I deres Segl havde Egederne siden en Ravn, der stod paa en Egestub. H. E.s Moder, Kirstine Hind, var en Sorenskriverdatter fra Senjens Fogderi, under hvilket ogsaa hans Faders Embede hørte. Hans Morbroder Peder H., Sognepræst for Sand Menighed, var hans første Lærer, men det var Kapellanen Niels Schielderup paa Hammerøen, der 1704 dimitterede ham til Kjøbenhavns Universitet med et meget rosende Vidnesbyrd. I Schielderups Sogn fandtes der en Del hedenske Lapper, men det var dog ikke under Opholdet paa Hammerøen, at Loddet blev kastet for E.s Fremtid. Schielderup, der for øvrigt skal have været baade en nidkjær og en velstuderet Præst, synes nemlig ikke at have taget sig særlig af de Hedninger, der boede i hans Nærhed.

Allerede i Avg. 1705 kunde H. E., efter i Løbet af 1 1/2/2 Aar at have tilendebragt sine theologiske Studier, vende hjem til Norge med Ret til at søge Præstekald og med en Anbefaling for stor Flid og hurtigt Nemme. Denne var udstedt af hans kjøbenhavnske Privatpræceptor, Prof. theol. Hans Bartholin, en orthodox Theolog af den gamle Skole, der senere optraadte som en ivrig Modstander af Pietismens store Forhaabninger om Hedningernes Omvendelse [...]. Knap 2 Aar efter sin Hjemkomst (15. April 1707) blev E. ordineret til Præst for Vaagen, en af Lofotenøerne, og kort efter ægtede han den 13 Aar ældre Gertrud Rasch, hvis Fader, Niels R., ejede Gaarden Vebestad i Nordlandene. Da han et Aars Tid havde været Præst, randt det ham en Gang i Hu, at han havde læst, at der i gamle Dage havde været Kristne i Grønland; men han havde en Formodning om, at dette ikke længer var Tilfældet. Ved at spørge sig for hos en Svoger, der havde faret paa Grønland, fik han at vide, at der i den sydlige Del af Landet kun var vilde Hedninger, og om Østerbygden kunde Svogeren intet sige, fordi ingen vovede sig der til af Frygt for Drivisen. Denne Meddelelse vakte, som han selv siger, hans hjærtelige Medynk med disse arme Menneskers elendige Tilstand, og han følte strax stor Lyst til at prædike Christus for dem, saa meget mere, som Grønlands Indbyggere efter hans Mening maatte være Efterkommere af Nordmænd, der i længst forsvundne Dage som Nybyggere havde nedsat sig i det fjærne Land. Da han ikke kunde slippe de stakkels Grønlændere af Tanker, sendte han (1710), for dog at gjøre noget, sin egen Biskop (i Throndhjem [Trondheim]) og Bispen i Bergen, Hvalfangernes Stapelstad, et »allerunderdanigst Forslag til Grønlændernes Omvendelse og Oplysning«. Biskop Randulff i Bergen glædede sig over hans Tilbud om selv at bringe Grønlænderne Evangeliet, men mindede dog om de sproglige Vanskeligheder, der vilde være forbundne med Udførelsen af en saadan Plan. Biskop Krog i Throndhjem var ogsaa glad over E.s Plan, især fordi han havde erfaret, at der tilforn havde været Bisper i Grønland, som havde »deponderet« af den throndhjemskes Bispestol; og han havde vilde Fantasier om de »utrolige Herligheder«, der maatte kunne findes i et Land, som umulig kunde være meget langt fra Cuba og Hispaniola, »hvor den store Abundance af Guld fandtes«.

Det var imidlertid ikke Haabet om at finde Guldstøv, der bragte E. til at fastholde Planen om en grønlandsk Missionsvirksomhed, til Trods for at hans Hustru ved sin Modstand mod den gjorde ham »næsten desperat«. Han havde en Følelse af, at det var Guds Vilje, at han skulde gaa til det fjærne, uvejsomme Land, og til sidst lovede hans trofaste Hustru ham ogsaa, at hun som en tro Sara med Glæde vilde følge ham. Efter at Gertrud Rasch's Modstand var brudt, sendte E. paa ny Breve til nogle af de norske Bisper og til Missionskollegiet for at faa Planen udført; men fra alle Sider kom der det Svar, at han maatte have Taalmodighed, i det mindste indtil Danmark havde faaet Fred. I Ventetiden groede Indvendingerne mod hans Plan, og for at væрге denne skrev han da i Jan. 1715: »En skrift- og fornuftgrundet Resolution og Erklæring over de Objektioner og Forhindringer angaaende det Forsæt til de hedenske Grønlænderes Omvendelse«. Forgjæves tilbød han, for personlig i Danmark at kunne virke for sin Livssag, at opgive sit Embede mod en ringe Pension, indtil han var bleven hjulpen paa anden Maade. Han fik til Svar, at Vaagen Kald var alt for daarligt til, at nogen kunde overtage det paa de Betingelser, og paa samme Tid indløb der en, for øvrigt usand, Skipperhistorie om nogle Søfolk, der vare blevne dræbte og spiste af de »vilde« Grønlændere. Men E. kunde trods alt ikke opgive sin Plan. 1717 skrev han til Biskoppen i Throndhjem [Trondheim], at han uden Betingelser gav Afkald paa sit Embede, og efter en oprivende Afsked med Slægt og Venner rejste han til Bergen. Nogle mente, at han var afsindig, andre troede, at han havde haft Syner og Aabenbaringer, men atter andre »dømte retsindig og kristelig« om hans Forehavende, og da der efter Carl XII's Død blev indledet Fredsunderhandlinger, rejste han til Kjøbenhavn for selv at forelægge Kongen sin Plan. Thomas v. Westen, der den Gang var i Hovedstaden, har rimeligvis banet Vej for ham baade hos Kongen og i Missionskollegiet, og i Nov. 1719 udgik der til Stiftsbefalingsmanden og Magistraten i Bergen en kongelig Skrivelse, der bød de bergensiske Kjøbmænd overveje, paa hvilke Betingelser Handelen paa Grønland fra deres By kunde drives med Fordel.

Dette Skridt førte dog ikke til noget, og E. græmmede sig over Bergensernes Kræmmerpolitik i en Sag, der efter hans Overbevisning gjaldt mange Menneskesjæles evige Frelse. En ny

Henvendelse til Regeringen bar heller ingen Frugter, og E. og hans Hustru havde rig Lejlighed til at erfare, at Spot og Skade følges ad. Til sidst lykkedes det ham dog, ved først selv at tegne sig for et Bidrag paa 300 Rdl., at tilvejebringe 8—10.000 Rdl., og for denne Sum blev der kjøbt et Skib, som fik Navnet »Haabet«. Regeringen gav derpaa sit Minde til, at dette Skib gik paa Grønlandstogt, og 15. Marts 1721 blev E. udnævnt til Missionær i Grønland med 300 Rdl. i aarlig Løn og 200 Rdl. til Udrustning. Efter 11 trange Aar stod han da endelig ved sine Ønskers Maal, og med godt Mod lettede han Anker 3. Maj. »Haabet«, der var fulgt af 2 andre Skibe, kunde imidlertid paa Grund af Modvind først 12. Maj stikke i rum Sø.

Efter en Maanedes lykkelig Sejlads fik E. og hans Fæller Grønlands Sydspidse i Sigte, men Isen tillod dem ikke at gaa i Land, og 24. Juni saa det ud, som om de smaa Skibe skulde blive skruede sønder og sammen af Isen. Et af Skibene fik en alvorlig Læk, og Kapitajnen paa »Haabet« opfordrede E. og hans Hustru til at berede sig paa Døden. Men da Taagen næste Morgen lettede, opdagede E. med Tak til Gud, at den stærke Storm havde adsplittet de truende Isflager, og 3. Juli landede han og hans Ledsagere paa Vestkysten i en god Havn paa Øen Imeriksok under den 64. Breddegrad. E. kaldte Stedet »Haabets Havn«, og han udsaa sig strax en Byggeplads til et Hus, der kunde være Vinterbolig for ham og hans Ledsagere. I Løbet af en Maaned blev dette opført af Tørv og Sten og indvendig beklædt med Brædder, og 31. Avg. holdt han i det sin første Prædiken paa grønlandsk Grund. Da han saaledes havde skaffet sig og sine Ledsagere Ly mod Vinterkulden, spredtes han og de til forskjellige Sider for at lære Egnen at kjende og for at undersøge, hvad der fandtes af Vildt og Fisk.

Grønlændernes Mistænksomhed lagde i Begyndelsen mange Hindringer i Vejen for de fremmedes Virksomhed, men lidt efter lidt fik de Tillid til E., og han begyndte at lære deres Sprog, først og fremmest en hel Række Gloser, som han lokkede ud af dem, efter at han havde opdaget, hvorledes Spørgsmaalet: »Hvad hedder det?« blev udtrykt paa Grønlandsk. Senere fik han ogsaa gennem sine Børn god Hjælp til Udvidelse af sine Sprogkundskaber; thi hans Sønner bleve snart ved at færdes mellem grønlandske Børn fortrolige med det fremmede Tungemaal. Men Sproget var dog længe en Bom for hans Virksomhed. Han maatte begynde med »saa sagtelig at stamme med Grønlænderne og ved Tegn søge at give dem nogen Impression i Hjærtet af Gud«, og det holdt haardt i det fattige grønlandske Sprog at finde Ord for det, der var udtrykt paa Sokrates' og Platos Modersmaal. Men den Kiærlighed, der brændte i ham, bragte ham ogsaa lykkelig over disse Vanskeligheder, og de grønlandske Troldmænd (Angekut) lærte deres Landsmænd at se en stor Angekut i den fremmede Missionær. Den største Vanskelighed mødte E. fra hans egne Folk. Da det første Aar var gaaet, uden at det Skib, man havde ventet fra Hjemmet, var kommet, vilde de fleste vende tilbage til Norge. Hans Ledsagere vare allerede i Færd med at pakke sammen for at søge hjem med en af de hollandske Hvalfangere, da der endelig (Juni 1722) kom 2 Skibe fra Fædrelandet. Da disse ikke blot medbragte Levnedsmidler, men ogsaa gode Løfter fra Kongen og Missionskollegiet, rejstes Modet hos E.s lille Skare, og der blev udsøgt en bedre Plads til en ny Nybygd, som fik Navnet »Godthaab«. E. begyndte nu ogsaa at tage grønlandske Børn i sit Hus for at lægge Grunden til en Skole, og i Tiden fra Mandag til Fredag rejste han i Regelen om for at være saa nyttig som muligt for Grønlænderne og for at dygtiggjøre sig selv til paa deres Modersmaal at meddele dem det bedste, han ejede. Han maatte bekjende, at han »ingen synderlig Andagt eller Bevægelse havde fornummet hos dem«, men det var ham dog en Trøst, at de »snart viste mere Andagt end tilforn ved med Jesu Navns Paakaldelse at lægge sig til at sove og igjen opstaa«. Hvor han kom, flokkedes de om ham for at indbyde ham til at tage Plads i deres Hytter, og han var i Løbet af et Aars Tid naaet saa vidt, at han kunde gjøre det første Udkast til en grønlandsk Katekisme, som han kaldte »Enfoldige Kristendomsspørgsmaal«.

1723 bragte Skibet fra Hjemmet ham en Medarbejder, Albert Top, der blev sendt til Nepisene, hvor der blev oprettet en ny Koloni, og Top kunde fortælle, at Interessen for E.s Gjerning var voxet i de forenede Riger. Kongen havde besluttet, at Grønland skulde undersøges, og paa et til dette Øjemed opsendt Skib foretog E. i Høsten 1723 en lang og vanskelig Rejse, der imidlertid gav ham rigelig Lejlighed til at forkynde Evangeliet. 10. Jan. 1724 holdt han sin første Prædiken paa Grønlandsk, og hans Arbejde bar nu saa gode Frugter, at han allerede kunde

melde hjem om større Alvor og Agtpaagivenhed baade hos gamle og unge. Det var ham ogsaa en stor Opmuntring at erfare, at Kongen, efter at Forsøget paa at holde det bergensisk-grønlandske Kompagni oppe ved et Lotteri var glippet, ved en Kollekt i Danmark og Norge havde tilvejebragt 50.000 Rdl, der bleve skjænkede til Kompagniet. Denne Sum var dog ikke stor nok, og 1727 maatte Regeringen selv tage Sagen i sin Haand. E. vedblev, selv efter at Handelen var bleven kongelig, at være Leder af Handelsforetagendet, men denne Stilling bragte ham ofte i et skjævt Forhold til Grønlænderne, og lidt efter lidt trak han sig tilbage fra Overtilsynet med Kjøbmandskabet for helt at ofre sig for Missionen. Regeringens Omsorg havde ogsaa ført til, at der var blevet sendt Soldater og Slaver der op, og disse havde man inden Afrejsen fra Danmark ladet indgaa Ægteskab med løse Kvindfolk fra Børnehuset. Saadanne Kolonister vare naturligvis en tvivlsom Forøgelse af den danske Kreds, og baade Soldaterne og Slaverne førte et ryggeløst Liv til stor Forargelse for Grønlænderne. Desuden bleve Soldaterne snart kjede af at være der oppe, og der udbrød et Mytteri, saa at E.s Liv endog var i Fare. Men trods alle Hindringer gjorde han sin Gjerning, støttet af en stadig voxende Skare Medarbejdere, og efter 1729 begyndte han med større Frimodighed at meddele Børn og voxne Daaben, for de sidstes Vedkommende dog kun, hvor han fandt en forholdsvis betydelig Kristendomskundskab forenet med klare Vidnesbyrd om oprigtig Tro.

Efterhaanden som Missionens Fremtid syntes sikret, kunde E. se lysere paa sin Gjerning; men Sorger skiftede idelig med Glæder. 1726 fremkaldte det sædvanlige danske Skibs Udeblivelse en pinlig [= pinefuld] Hungersnød; 1727 havde han nær bragt sig selv og sine Husfolk i Ulykke ved en Luftforgiftning, der var en Følge af et af hans Forsøg paa ved Kemiens Hjælp at finde de vises Sten. 1731, da Budskabet om Frederik IV's Død naaede Grønland, indløb der tillige en kongelig Befaling til at opgive det hele Foretagende og til at nedlægge Nybygderne af økonomiske Grunde. Det lykkedes dog E. at faa den kommanderende Officers Tilladelse til at beholde 10 Matroser, der frivillig vilde blive i Grønland, og derved frelstes Missionen. Allerede næste Aar kom der nemlig Bud om, at Grev Zinzendorf under sit Ophold i Kjøbenhavn havde omstemt Christian VI med Hensyn til »den grønlandske Affære«. 1733 bragte imidlertid Forbindelsen med Danmark en stor Ulykke over Landet, i det Børnekopperne kom ind ved et dansk Skib, og de indfødte bukkede i Hobetal under for Farsoten. Der var Egne, som næsten døde ud, og blandt Ofrene for den ødelæggende Sygdom var ogsaa en ung Grønlænder, i hvem E. havde haabet at faa en indfødt Evangelist. Med Smerte sagde han til sig selv, at han, der kun vilde bringe de stakkels Hedninger Frelse og Salighed, var kommen til at bringe dem Undergang og Fordærvelse, og han og hans trofaste Hustru søgte med den største Opofrelse at yde de syge al den Pleje, de kunde. Gertrud Rasch fik i denne trange Tid et Knæk, som hun ikke forvandt, og 21. Dec. 1735 lukkede E. hendes Øjne »i det trøstelige Haab om en glædelig Samling igjen i Guds Herlighedsrige«, men tillige med en levende Følelse af, at den Berømmelse, han kunde give hende, »ikke rakte til den Højde, som hendes Guds frygt og kristelige Dyder fortjente«.

Det Aar, der bragte Koppesygdommen til Grønland, havde ogsaa bragt E. nye Medarbejdere, 3 Herrnhuter: Christian David og de to Fættre Matthæus og Christian Stach, som Zinzendorf med Christian VI's Minde sendte der til. De herrnhutiske Missionærer havde lagt Vejen om ad Kjøbenhavn, og der havde de erfaret, at den pietistiske Kreds, som da gav Tonen an, ikke havde meget tilovers for den orthodoxe E. Da de kom til Grønland, saa de paa E. med Fordomme, og Forholdet blev strax mindre godt. De tilhørte en anden Aandsretning, og de mødte med store Fordringer og en krænkende Overlegenhed. Alle Manglerne og Skrøbelighederne ved E.s Arbejde bleve strax udfundne og meldte til Herrnhut og Kjøbenhavn, og med pietistisk Ensidighed brøde de helt Staven over E.s Prædikener, som de maaske kun forstode lidet af, fordi de hverken kunde Dansk eller Grønlandsk. Den store Strid mellem den herrnhutiske Pietisme og den orthodoxe Lutherdom skulde nu ogsaa udkæmpes paa Grønlands Kyster. Herrnhuterne nøjedes ikke med at kalde E. en uomvendt Mand, men de beskyldte ham endog for at have beriget sig selv paa Missionens Bekostning. En saa skamløs Bagvaskelse maatte de dog tage tilbage, men de holdt fast ved, at han »ikke vandrede i Troen for Gud«, og de vilde ikke modtage Nadveren af hans Haand. Denne Strid nagede E. dybt, men han lønnede Herrnhuternes Had med Kiærlighed ved at besøge dem flittig, da de vare blevne syge. Dog, da

hans Hustru døde, var hans legemlige Kraft brudt; han led baade af Skjørbug og Brystsvaghed. Til de legemlige Lidelser kom ogsaa svare Anfægtelser, og under disse modnedes hans Beslutning om at forlade Grønland, i det han haabede at kunne gavne Grønlænderne mere ved at virke for sin Livssag i Danmark end ved at blive ude paa Missionsmarken, hvor han ikke længer kunde trives. 29. Juli 1736 holdt han sin Afskedsprædiken over Jes. 49, 4. I den udtalte han en stræng Dom over sit eget Arbejde, men priste Guds Trofasthed, og da han sluttede sin »Omstændelig og udførlig Relation angaaende den grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse« (1738), vidnede han: »Som jeg ikke for timelig Fordels og Nyttens Skyld er rejst til Grønland, saa er jeg ligeledes ikke heller for timelig Fordels og Nyttens Skyld igjen rejst der fra, men Guds Ære alene og disse arme vankundige Menneskers Oplysning har, er og skal være mit eneste Øjemærke, ja Hjærtets uafsladelige Ønske indtil min Død«.

Disse Ord vare intet tomt Mundsvejr. Kort efter at E. 24. Sept. var kommen til Kjøbenhavn, blev der paa hans Tilskyndelse oprettet et grønlandsk Seminarium, paa hvilket Studenter skulde uddannes til Missionærer og Waisenhusdrenge til Kateketer, og ved dette blev E. Lærer i det grønlandske Sprog. 18. Marts 1740 blev han end videre udnævnt til Superintendent eller Biskop for Grønland, og som saadan skulde han have Opsyn »saa vel med at udvælge og forestille [Missions-]Kollegiet bekvemme og dygtige Seminarister som med under Kollegiets Approbation at forfatte Instruktioner for dem og have Indseende med deres Embedsførelse og endelig efter Embedspligt at erindre, hvad videre til at befordre Grønlændernes Omvendelse maatte for nødvendigt og rigtigt eragtes«. Disse Hverv søgte E. at udføre med den Troskab og Ihærdighed, som han hele sit Liv havde lagt for Dagen. Da han syntes at mærke, at hans legemlige Kræfter vendte tilbage, fremkom han endog paa ny med et Forslag til et Togt, der skulde søge at opdage Østerbygden, og han haabede selv med sin yngre Søn Niels ved sin Side at kunne være Togtets Fører. Hans Forslag vandt imidlertid ikke Regeringens Bifald, og under sit Arbejde paa det grønlandske Seminarium havde han ofte Grund til at klage over den statskirkelige Maade, paa hvilken Missionens Sager bleve afgjorte. Waisenhusbørnene bleve uden Hensyn til deres Anlæg kommanderede ind paa Seminariet, og Missionstjenesten i Grønland sank hurtig ned til at være det første Trin paa Præstestigen for de Kandidater, der af en eller anden Grund ikke strax kunde vente Embeder hjemme. Kom der af og til unge Mennesker med Hjærter, der brændte for Missionen, havde de i Regelen faaet deres Vækkelse ved Herrnhutismens Paavirkning, og i saa Tilfælde kunde E. opleve en Gjentakelse af Sammenstødet med Herrnhuterne ude paa Missionsmarken [...]. Disse Forhold og Vanskeligheden ved at faa den knappe Løn til at slaa til i Hovedstaden bragte ham til 1747 at søge om Tilladelse til at nedlægge sin Gjerning for at tilbringe Alderdommen i en mindre By. Han var overbevist om, at hans ældste Søn, Poul E., der havde været hans Medhjælper baade i Grønland og i Kjøbenhavn, med friskere og større Kræfter vilde kunne fortsætte hans Arbejde ved Seminariet, og han haabede, at Pengene vilde strække videre uden for Hovedstaden.

Da Regeringen havde bevilget E.s Ansøgning, forlod han Kjøbenhavn, og efter at have besøgt sine Børn, der vare bosatte paa forskellige Steder i Danmark, slog han sig ned i Stubbekjøbing, hvor hans Datter Kirstines Mand, L.J. Alsbach, var Sognepræst. Kort efter sin Hjemkomst havde han giftet sig paa ny (1740) med Majorinde Mettea Thrane, f. Dau, »et midaldrende, sær forstandigt og husraadigt Fruentimmer«, der gjorde sit bedste for at faa den tarvelige Løn til at slaa til. Ogsaa i Stubbekjøbing fulgte han den grønlandske Missionsssag med livlig Deltagelse, og det glædede ham at se de store Tjenester, som hans Søn stadig ydede Missionen ved sine sproglige Arbejder. Selv havde han 1742 udgivet en Traktat (»Elementa fidei Christianæ«), der indeholdt Saliggjørelsens Orden, Luthers lille Katekisme, nogle Bønner, Salmer og Daabsformularer paa Grønlandsk, og hans Skrift »Det gamle Grønlands nye Perustration«, der første Gang udkom 1729, blev 1741 udgivet i udvidet Skikkelse. Den 2. Udgave af Bogen blev, ligesom den 1., oversat paa Tysk, og derved blev Udlandets Opmærksomhed henledet paa Grønland og den grønlandske Mission.

E.s Liv gled lige saa stille hen i Stubbekjøbing som i Kjøbenhavn. »Man kjendte ham«, siger en Slægtning (J. J. Lund), der har skrevet hans Levned, »som den sande Kristen og skjulte Veldæder, som med største Flid tildækkede sin Godgjørenhed mod Byens fattige, og for at

kunne gjøre meget godt af smaa Indkomster levede som en stor Økonom. Hvert et Skridt, han gjorde, var ærværdigt, og hans Levned var Opbyggelse«. Det maadeholdne Liv, han førte, gjorde, at han, »alt sit Slæb uagtet, bevarede en grønnende Sundhed i en høj Alder«. 1758 fik han imidlertid, uden at være syg, en sikker Forudfølelse af, at hans Bortgang var nær forestaaende; han troede, at nogle salige afdøde havde vinket ad ham, og 5. Nov. 1758 døde han af en smitsom Syge stille og fredelig. Kort efter blev han stillet til Hvile paa Nicolai Kirkegaard i Kjøbenhavn ved Gertrud Rasch's Side.

Den dansk-norske Kirke har haft mange Mænd med større aandelige Gaver end H. E., men den har ikke haft mange, der have været hans Lige i Ydmyghed og selvfornægtende Kjærlighed. Missionshistorien kjender større Skikkelser, men det vil ikke være let at nævne nogen, der i Troskab har overgaaet denne Evangelist, for hvem Maalesnorene faldt paa de lidet gjæstmilde Steder »højt i Nord, hvor ingen Sangfugl bygger«.

Wiedewelt's monument over Hans Egede og Gertrud Rask i Jægerspris

Wiedewelt's monument for Hans Egede og Gertrud Rask, hans kone, i Jægerspris. Foto: BA, 2008. Wiedewelt's hensigt med de to søjler har formentlig været at vise at Hans Egede og Gertrud Rask netop i deres forening spillede en stor rolle for den Grønlandske Mission. På monumentet er aftegnet området ved Godthaab, *Baals Revier*. Om Wiedewelt, se bl.a.: Wiedewelt i stormvejr. Ifølge F.J. Meier (*Wiedewelt-biografien*, 1877, s. 273) er monumentet fra 1779.

Egede, Poul Hansen, 1708—89, Missionær

Af Fr. Nielsen

Poul Hansen Egede, Søn af [...] H. P. E., blev født i Vaagen Præstegaard 9. Sept. 1708. Da Faderen opgav sit Embede i Nordlandene, fulgte P. E. med sine Forældre, først til Bergen og Kjøbenhavn, senere (1721) til Grønland. Saa snart han havde lært lidt af det grønlandske Sprog, blev han sat til at undervise grønlandske Børn i den kristelige Børnelærdom, men i Begyndelsen høstede han som oftest kun Spot for sit Arbejde, fordi han ikke udtalte det fremmede Tungemaal rigtig. Det varede dog ikke længe, inden han ved sit lette Nemme gjorde saa store Fremskridt i Grønlandsk, at han blev en god Støtte for sin Fader. Han var en modig Knøs, der med Uforfærdethed klatrede om paa de stejle Bjærge, og han lærte at bruge Bue og Pil og at styre en Kajak som en indfødt.

1728 blev han sendt til Kjøbenhavn for at faa en ordentlig boglig Uddannelse. Han og de Grønlændere, der fulgte med ham, bleve først forestillede ved Hove og derpaa indkvarterede paa Waisenhuset, indtil den store Ildebrand tvang dem til at søge Ly andensteds. Frederik IV syntes godt om den frejdige Yngling med det smidige Legeme, og hvis P. E. havde turdet følge sit eget Hoved, havde han taget imod Kongens Tilbud om at gjøre ham til Søkadet. Men det var hans Faders Vilje, at han skulde være Missionær i Grønland, og for at han kunde dygtiggjøre sig til den Gjerning, blev han 1729 overgivet til en Privatlærer, Student Peder Palstrup, der »mod allernaadigst Løfte om konvenabel Emploi« uden Kost og Løn lovede at gjøre ham færdig til Universitetet i Løbet af 2 Aar. Dette Løfte blev imidlertid ikke holdt, og da Missionskollegiets Formand 1733 vilde sende P. E. op til Grønland sammen med de herrnhutiske Missionærer, var han endnu saa langt tilbage i sine theologiske Studier, at han maatte bede om Tilladelse til at blive et Aar til i Danmark for at naa saa vidt, at han kunde tage Plads paa »tredje Stol« ved Examensbordet. Denne Bøn blev opfyldt, og 1734 afgik P. E. da til Grønland efter at være ordineret til Præst og Missionær sammen med Andreas Bing; en tredje Missionær, der blev ordineret samme Dag, Martin Ohnsorg, var kort i Forvejen med et andet Skib rejst til Godthaab. P. E. ventede ogsaa selv at komme der til, men da Skibet var kommet lige ud for Godthaab, meddelte Kapitajnen ham, at han havde Ordre til at gaa til Diskobugten, 100 Mil længere mod Nord, hvor der paa Kjøbmand Jacob Severins Bekostning skulde anlægges en ny Koloni, der siden blev kaldet Christianshaab. Saa snart P. E. havde sat Arbejdet der i Gang, rejste han til Godthaab for at besøge sine Forældre; under hans Fraværelse skulde Bing sørge for den nye Koloni. Allerede 1735 maatte Bing imidlertid af Mangel paa Levnedsmidler forlade Christianshaab og overvintre paa Godthaab. Da H. Egede (1736) vendte tilbage til Danmark, overlod han Missionen paa Godthaab til Bing og Ohnsorg, medens P. E. gik til den nye Koloni, hvor han udfoldede en stor Virksomhed under Kampe med Angekut, ofte knuget af en Sygdom, som han havde paadraget sig ved sine lange Rejser og Opholdet i en usund Bolig.

Samtidig med selve Missionsgjerningen havde P. E. haft et stort bogligt Arbejde for. Han, der i højere Grad end Faderen var bleven hjemme i det grønlandske Sprog, begyndte baade paa en grønlandsk Bibeloversættelse og en grønlandsk Ordbog. Inden Udgangen af 1737 var han allerede færdig med Oversættelsen af 1. Mosebog, men han tøvede med Udgivelsen, fordi nogle af de kristne Grønlændere, der havde hjulpet ham, vare bange for, at en Del af denne Bogs Indhold, t.Ex. Fortællingerne om Kains Brodermord og Patriarkernes Polygami, kunde volde Grønlænderne Skade og Forargelse. 1739 lagde han, efter at have fuldendt Oversættelsen af de 3 første Mosebøger, det gamle Testament til Side og tog, ogsaa paa Opfordring af sin Fader og et Medlem af Missionskollegiet, fat paa Gjengivelsen af de 2 første Evangelier, der forelaa paa Grønlandsk efter et Aars Tids Forløb. Dernæst lagde han Haand paa Pontoppidans Forklaring [se om Erik Pontoppidan i: Georg Brandes: »Ludvig Holberg« [digital udgave]], der ikke alene blev oversat, men omarbejdet af Hensyn til Grønlændernes Tarv. Denne Side af hans Gjerning tog saa stærkt paa hans Syn, at han frygtede for Blindhed. Hans Øjne vare blevne saa daarlige, at han kun kunde taale at skrive ved

det korte Dagslys, og selv med Læsningen gik det kun smaat ved kunstigt Lys. Derfor begyndte han til Grønlændernes store Sorg at tale om Hjemrejse. »Munden er god«, sagde de til ham; »selv om du ej kan se, kan du nok derfor gjøre Nytte hos os. Tal derfor ej om at gaa til dit Fædreland; Gud gjør nok dine Øjne klare.« Deres Kiærlighed kunde dog ikke holde ham tilbage fra at gjøre det, der efter hans egen Overbevisning var det bedste for Missionssagen. 24. Juli 1740 holdt han Afskedsprædiken, og derpaa vendte han med Regeringens Tilladelse tilbage til Danmark efter at være afløst af 2 nye Missionærer, Alsbach og Wedzel.

Efter Hjemkomsten til Danmark mærkede han imidlertid snart, at hans Arbejde vilde finde en alvorlig Hindring i de knappe Pengemidler. Hans rige Ven Severin, der ejede Dronninglund, tilbød ham Sognekaldet der, men han foretrak at blive i Kjøbenhavn, da Christian VI for at skaffe ham Vartov Præstekald forflyttede Præsten der 1741. Da hans Fader 1747 forlod Hovedstaden, blev han endnu fastere knyttet til det grønlandske Seminarium. 1758 blev han Præpositus eller Provst for Grønland, 1761 fik han Titel af Professor; 1774 blev han Tilforordnet i Missionskollegiet og Direktør ved Waisenhuset, og 1779 fik han Titel og Rang som Biskop over den grønlandske Mission.

Som Præst ved Vartov og Docent ved det grønlandske Seminarium fortsatte han sit Oversætterarbejde. 1744 var han færdig med de 4 Evangelier, 1758 med Apostlenes Gjæringer, 1766 med hele det nye Testament. 1756 udgav han en forbedret Bearbejdelse af Katekismen; 1783 fulgte et grønlandsk Ritual, 1787 en Oversættelse af Thomas fra Kempens Bog om Christi Efterfølgelse. Og endda havde han faaet Tid til at fuldende den grønlandske Ordbog (1750), til at udarbejde en grønlandsk Grammatik (1760) og til at hjælpe med til Udgivelsen af en grønlandsk Salmebog og Bønnebog. 1788 udgav han under Titelen »Efterretninger om Grønland, uddragne af en Journal, holden fra 1721 til 1788« en Oversigt over sine Oplevelser i Missionens Tjeneste. Denne Bog, der blev oversat paa flere fremmede Sprog, gjorde stor Lykke, da mange af dem, der ikke delte P. E.s kristne Tro, havde Interesse for Grønlænderne som et Folk i den i Slutningen af det 18. Aarhundrede saa meget priste Naturlilstand.

6. Juni 1789 døde P. E., æret af alle som Grønlands Lærer. Han var 3 Gange gift, først med Elisabeth Marie f. Frauen (død 1752, Datter af Justitsraad F.), med hvem han havde en Datter, der blev Stammoder til Slægten Glahn. Aaret efter sin første Hustrus Død ægtede han Marie Kirstine Thestrup (død 1768), Datter af Højesteretsassessor C. F. T., og 1771 giftede han sig med hendes Søster, Christiane Amalie T., der overlevede ham i 6 Aar.

---

v. Eggers, Heinrich Peter, 1751-1836, geografisk-historisk Forfatter

Af P. Lauridsen.

Heinrich Peter v. Eggers, var en Broder til Chr. U. D. v. E. og fødtes 29. Dec. 1751 i Segeberg. 1776 blev han Volontær i det tyske Kancelli, hvor han 1779 blev Kancellisekretær og 1781 Kancellist i Expeditionskontoret. 1794 gik han over i Postvæsenets Tjeneste, i hvis Direktion han indtraadte 1801; 1808 udnævntes han til Postmester ved det danske Posthus i Hamborg og til Etatsraad. 1816 entledigedes han.

Ledet af den Tvivl, som P. Løvenørns og C.T. Egedes mislykkede Togter til Grønlands Østkyst fremkaldte om den gamle Østerbygds Beliggenhed paa Østkysten, og støttet til Aaron Arctanders Beskrivelse af Nordboruinerne i Julianehaabs Distrikt samt af et betydeligt Kjendskab til Oldskrifterne søgte E. (muligvis hjulpen af Thorkelin og O. Fabricius) med stort Skarpsind at godtgjøre, at Østerbygden havde ligget, ikke paa Østkysten, men paa den sydvestlige Side af Landet i Julianehaabs Distrikt, ja, med A. Arctanders Kort som Grundlag dristede han sig endogsaa til at paavise Identiteten af den gamle og den nye Orografi af Landet.

E.s fortrinlige Afhandling, der var fremkaldt ved en Prisopgave af Landhusholdningsselskabet, prisbelønnedes af dette og tryktes i 4. Bd. af Selskabets Skrifter 1794 («Prisskrift om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed»). Det efterfølgende Aarhundredes videnskabelige Granskning og stedlige Undersøgelser have i alle Hovedtræk bekræftet og godkendt hans Opfattelse.

E. var gift 1. (1796) med Helene Cathrine f. Wulf (d. 1813), fra hvem han skiltes, og 2. (1801) med Anne f. Eilert (d. 1841) og døde i Kjøbenhavn 19. Marts 1836.

Fabricius, Otto, 1744-1822, Præst, Zoolog og Sprogmand

Af A. Jantzen.

Otto Fabricius blev født 6. Marts 1744 i Rudkjøbing, hvor Faderen, Provst Hans F., var Sognepræst. Farfaderen havde været Smed, og efter dennes Stand var Familienavnet dannet. Moderen, der var 20 Aar yngre end sin Mand og var dennes anden Hustru, hed Else Cathrine f. Ursin. Hun blev Enke 1755 og kom til at sidde i meget fattige Kaar. Kordegnen i Byen tilbød da af Taknemmelighed mod den afdøde Provst at undervise F.

Men fra Faderens Levetid bevarede Drengen et Minde, der havde præget sig uudslettelig hos ham. Det var Faderens Samtale med Grønlands Apostel, Hans Egede. Hans Længsel og Lyst stod til at faa Gjerning at udrette i Hans Egedes Fodspor, og hvad han kunde faa i Hænde af Skrifter om Grønland og Missionen der, læste han med Begjær.

Han blev dimitteret til Universitetet 1762 med Testimonium fra Rektoren i Nyborg, men fik nu vanskelige Aar at gjennekæmpe som Student i Kjøbenhavn. Da hans Halvbroder, den dygtige og begavede Christen F., 1764 kom tilbage fra et 5-aarigt Ophold som Missionær i Grønland (han var derefter over 20 Aar Sognepræst i Lejrskov i Ribe Amt), bestyrkedes hans Lyst yderligere til at komme til Grønland, og han blev optaget i det af Poul Egede ledede grønlandske Seminarium. I Begyndelsen af 1768 tog han Attestats for umiddelbart efter at gaa som Missionær til Kolonien Frederikshaab.

I Grønland virkede han nu i 5 Aar og anvendte sine Evner med bedste Flid. Han levede idelig med Grønlænderne, lærte at ro deres Kajakker og var med paa Sælhundefangsten. Han vandt derved stor Færdighed i Sproget og fik godt Kjendskab til Indbyggernes Levevis, ligesom han ved sine Undersøgelser og Samlinger erhvervede sig et Navn som Zoolog (s. ndfr.). 1773 vendte han tilbage til Danmark, og medens han søgte Præsteembede, udarbejdede han efter Poul Egedes Opfordring Supplementer til det grønlandske Lexikon.

1774 blev han Sognepræst til Drangedal og Tørrisdal i Nedre Telemarken. Her giftede han sig med Anna Dorothea Ziege (d. 1785), Datter af Ritmester Z. i Norge. Men Længsel efter Danmark bragte ham 1779 til at søge det mindre Embede i Hobro, som han ogsaa erholdt. Her fuldendte han 1780 sit Værk om den grønlandske Favna og blev samme Aar efter O. F. Müllers Forslag Medlem af Videnskabernes Selskab.

Da Rise Sognekald paa Ærø 1781 blev ledigt ved hans Søskendebarns Død, og hans Farbroder ogsaa i en Række Aar havde været Præst her, søgte og opnaaede han dette gode Embede; men her forblev han kun 2 Aar. Da opfordredes han af Direktionen for Waisenhuset i Kjøbenhavn til at søge Præsteembedet ved nævnte Stiftelse, hvor Forholdene efterhaanden vare blevne elendige, og Børnenes sædelige Forhold gav Anledning til velgrundede Klager.

F. skulde tillige gaa Poul Egede til Haande som Lærer ved det grønlandske Seminarium. Han ansaa det for sin Pligt at følge Opfordringen; men med al sin Iver formaaede han dog næppe at tilvejebringe væsentlige Forandringer ved Stiftelsen. Her udarbejdede han sine »Bidrag til Bibelkundskab« (2 Bind, 1782-87), en Række Forklaringer til vigtige og vanskelige Bibelsteder; og da Bastholm 1785 havde fremkaldt den liturgiske Fejde, forfattede F. et udførligt Modskrift: »En erfaren gejstlig Mands uforgribelige Tanker ang. Confess. Bastholms Forsøg«, som blev udgivet med Tillæg af J.W. Bentzon. 1789 blev F. Sognepræst ved Frelsers Kirke paa Christianshavn, og i dette Embede virkede han til sin Død, 20. Maj 1822.

Retsindig og brav nød han alles Agtelse; men hans Begavelse gik ikke i Retning af Veltalenhed som Prædikant. Da Stiftsprovstiet i Kjøbenhavn blev ledigt 1803, søgte han ivrig at opnaa dette, men forgjæves. Dette krænkede ham i høj Grad. Regeringen søgte dog at vise, at man derfor

ikke miskjendte hans Værd, i det han samtidig hædredes med Titel af Professor theologiæ, og der gaves ham Gagetillæg.

Under Bombardementet 1807 blev Frelsers Kirke fra øverst til nederst indrettet til Boliger for de flygtende Familier, og paa Kirkegaarden indrettedes Ildsteder. Da Stiftsprovst Plum 1810, efter at Grundtvig havde holdt sin Dimisprædiken, opfordrede Kjøbenhavns Præster til at indgive Klage over Grundtvig, paaskrev F. Cirkulæret: »Jeg finder ham (Grundtvig) tale om Mængden af Religionslærere, og deriblandt føler jeg mig ikke truffen«.

I Paasken 1818 kunde F. under stor Deltagelse fejre sit Embedsjubilæum. Sin «Jubelprædiken» udgav han med vedføjet Avtobiografi, og i Dagens Anledning fik han Titel og Rang som Biskop, og Universitetet meddelte ham Æresdiplom som Dr. theol. Den Tid, hans Embedsgjerning levnedede ham, benyttede han flittig til naturvidenskabelige og sproglige Forskninger.

Efter Poul Egedes Død (1789) havde Arbejdet i Missionskollegiet for største Delen hvilet paa ham, skjønt han aldrig fik Sæde i Kollegiet. Hans Kjærlighed til Grønlænderne rustede aldrig. Endnu som Olding talte og skrev han Grønlandsk som en indfødt. Han udarbejdede grønlandsk Salmebog, Ritual, Katekisme, Bibelhistorie og Ordbog. Hans sidste litterære Arbejde var en grønlandsk Oversættelse af 1. Mosebog; endnu paa Dødslejet var han sysselsat med at læse Korrektur derpaa. Aaret efter sin første Hustrus Død havde F. ægtet Anna Gunilde Heineth (d. 1834), en Forpagterdatter fra Langeland. Han efterlod en talrig Slægt

Af Jonas Collin.

Allerede fra Ungdommen af havde O. Fabricius haft Interesse for at syle med Naturvidenskaben, og Tilfældet vilde, at han skulde faa et rigt og hidtil uopdyrket Felt, paa hvilket han kunde tilfredsstille denne Interesse. Da han nemlig i 1768 rejste til Grønland som Missionær, opfordrede Grev Otto Thott, der var en varm og indflydelsesrig Beskytter af Naturvidenskaben, ham til at anvende sin Fritid til at foretage naturhistoriske Undersøgelser, ligesom ogsaa den berømte O.F. Müller tilskyndede ham ivrig dertil.

F. indskrænkede ikke sit Arbejde til Zoologien alene, men samlede tillige et betydeligt Materiale til Oplysning om Grønlands fysiske og ethnografiske Forhold. Da han efter et 5-aarigt Ophold i det fjærne Norden vendte tilbage til Danmark, fik han af Missionskollegiet Løfte om Understøttelse til Udgivelsen af et stort Værk, der skulde omfatte hans sidstnævnte Undersøgelser, men paa Grund af vanskelige økonomiske Forhold nødsagedes han omtrent samtidig til at modtage Drangedals Præstekald i Norge, og dermed faldt Planen om det store Værk bort, i det han paa sit nye Opholdssted var afskaaret fra at benytte de nødvendige litterære Hjælpemidler.

Det zoologiske Afsnit af Værket var imidlertid saa vel forberedt og Materialet saa fuldstændigt, at det blev muligt for F. at udgive denne Del som et selvstændigt Arbejde. Det udkom i 1780 under Titelen »Fauna Groenlandica« og indeholder bl. a. Beskrivelser af mere end 100 for Videnskaben hidtil ukjendte Dyrearter og adskillige biologiske Meddelelser, der vidne om en skarpt udviklet lagttagelsesevne. Det nævnte Arbejde, der i formel Henseende slutter sig ganske til de af Linné givne Forbilleder og udmærker sig ved sine omhyggelige og paalidelige Beskrivelser, er at betragte som et klassisk Værk, der ikke alene fuldt ud tilfredsstillede Datidens Krav, men endnu i vor Tid staar som et uundværligt Kildeskrift for Kundskaben om Dyrelivet i Polaregnene.

Efter at F. atter var vendt tilbage til Danmark, hvor han havde let Adgang til Bibliotheker og Samlinger, publicerede han - fornemmelig i »Videnskabernes Selskabs Skrifter, Ny Samling« og i »Skrifter af Naturhistorie-Selskabet« -- en betydelig Række mindre Afhandlinger, der for største Delen fremtræde som Supplementer til hans ovennævnte Hovedværk eller som Rettelser og Tillæg til hans egne og O.F. Müllers Bidrag til »Zoologia Danica«. Blandt de

vigtigste af disse Afhandlinger maa nævnes: «Om Hvalaaset», der udkom 1781 og omhandler 4 af de Smaadyr, der fortrinsvis tjene Bardehvalerne til Føde, »Beskrivelse over nogle lidet bekjendte Podurer og en besynderlig Loppe« {besynderlig = interessant] (1783), »Von dem Spio-Geschlecht« (1785), »Fjældræven (Canis lagopus)« (1788), »Udførlig Beskrivelse over de grønlandske Sæle« (1790-91), hvori han bl. a. omhyggelig gjør Rede for Grønlandernes Artsopfattelse af samtlige deroppe forekommende Sælformer, »Om den pukkelnæbbede Ederfugl (Anas spectabilis) og Grønlandernes Ederfuglefangst« (1793) samt »Betragtninger over Nereide-Slægten og nøjere Beskrivelse over nogle sjældne grønlandske Arter« (1799). Alle de nævnte Afhandlinger ere ledsagede af Tavler, af hvilke enkelte hæve sig noget over Datidens almindelige Niveau.

F. strakte dog ogsaa sine Undersøgelser ud over den grønlandske Favna og leverede navnlig flere Arbejder over lavere parasitiske Dyr, saaledes den i Naturhistorie-Selskabets Skrifter optagne og med 4 Tavler forsynede Afhandling: »Bidrag til Snylteormenes Historie« (1794). Oprindeligt havde F. meddelt O.F. Müller en Del herhen hørende Beskrivelser og Tegninger til Optagelse i »Zoologia Danica«, men de vare ikke blevne benyttede, da Døden bortrev Müller. For øvrigt leverede F. adskillige Bidrag til »Zoologia Danica«, og efter Müllers Død overgav dennes Enke Materialierne til Værkets Fortsættelse til F.; men da hun selv kort efter døde, blev Udgivelsen overdraget til P.C. Abildgaard.

Nogle Aar før sin Død udgav F. »Zoologiske Bidrag« (1818), der ligesom de fleste af hans tidligere Arbejder var af rent deskriptiv Natur. Efter hans Død udkom »Nye zoologiske Bidrag« (1824) og »Fortsættelse af Nye zoologiske Bidrag« (1826), men hermed standsede Udgivelsen af disse Bidrag, hvortil Manuskriptet, der indeholder adskillige hidtil ikke publicerede Afsnit, findes paa det store kongl. Bibliothek.

F. efterlod sig ved sin Død en ret betydelig Samling af Naturalier, der foruden Originalemplarerne til mange af hans Beskrivelser indeholdt O.F. Müllers Konkyliesamling. Den blev kjøbt af Prins Christian (Chr. VIII) og senere tillige med Kongens øvrige zoologiske Samlinger indlemmet i Universitetets zoologiske Musæum.

F.s Forfattervirksomhed begyndte i en Periode, i hvilken Naturvidenskaben blomstrede frodig her i Danmark, og han staa som en værdig og fremragende Repræsentant for dens daværende Dyrkere. Men Tiderne skiftede, og da Zoologien efter en lang Dvaletilstand vaagnede paa ny her hjemme, stilledes der andre Krav og nye Opgaver, som laa uden for den aldrende Mands Rækkeevne; men hans Navn vil dog altid lyde med god Klang i den danske Zoologiske Historie.

Af Vilh. Thomsen

– Ogsaa som Sproggransker har O. Fabricius gjort sig fortjent ved sine Arbejder over Grønlandsk. Under sit 5-aarige Ophold i Grønland erhvervede han sig et usædvanlig indgaaende Kjendskab til dette Sprog og samlede en Mængde grammatiske og lexikalske lagttagelser til Forbedring og Supplering af de eneste da eksisterende Arbejder derom, Poul Egedes Ordbog (1750) og Grammatik (1760).

Efter at han i 1783 var bleven Lærer i Grønlandsk, udarbejdede han selv en ny Grammatik, som Seminarieeleverne foreløbig maatte afskrive, da Missionskollegiet ikke kunde afse de nødvendige Midler til dens Trykning; 1791 lykkedes det ham endelig at faa den trykt. Samtidig hermed arbejdede han paa en ny Ordbog, med hvis Udgivelse det dog trak længere ud, – da der endnu var et betydeligt Oplag tilbage af Egedes Ordbog; men efter at dette saa vel som hele det øvrige Oplag af grønlandske Bøger var gaaet til Grunde ved Waisenhusets Brand i 1795, blev det nødvendigt at raade Bod paa det derved opstaaede Savn, og 1804 udkom hans grønlandske Ordbog, efter at han i Mellemtiden havde besørget Udgivelsen af forskjellige andre grønlandske Skrifter, saasom en Oversættelse af det nye Testamente 1794 og atter 1799 og et nyt Oplag af Grammatikken 1801.

Sin Oversættelsesvirksomhed fortsatte han ogsaa senere; endnu i 1822, efter hans Død, udkom hans som ufuldendt efterladte Oversættelse af 1. Mosebog, hvis Afslutning og Trykning besørgedes af N.G. Wolf. Hans Grammatik og Ordbog, der i mere end et halvt Aarhundrede vare de eneste Hjælpebidler for Studiet af Grønlandsk, vidne om en skarp lagttagelsessevne og fin Følelse for Sprogets Ejendommeligheder, ligesom det med Hensyn til Grammatikken ogsaa særlig maa fremhæves, at han paa en for sin Tid sjælden Maade har forstaaet at frigjøre sig for den latinske Grammatiks den Gang ellers eneraadende Avtoritet.

Jentoft, Hartvig - Købmand.

Opslaget følger senere

Juel, Poul, o. 1675-1723, Amtmand [Povel Juel].

Af H.J. Huitfeldt-Kaas.

Poul Juel er uden Tvivl født i Throndhjem, hvor Faderen, Thomas Jensen J., var Borger og Nordlandshandler; denne døde o. 1702 og hans Hustru, Maren Knudsdatter, o. 1698. Naar Sønnen omtaler sin adelige Herkomst og grevelige Slægt paa Fædrene- og Mødreneside, er dette aabenbart grebet helt ud af Luften og kun Udtryk for det Praleri og den Upaalidelighed, der præge hans hele Liv og de fleste af hans Beretninger.

Tidlig synes han at være bleven sendt til Nordlandene, hvor hans Faders Handelssted var Svinvær i Rødø Præstegjæld paa Helgeland. Foruden Handelsaffærer maa han her ogsaa have drevet juridiske Forretninger, men naar det hedder, at han var Foged, forholder dette sig næppe rigtigt; muligens kan han have været Fuldmægtig og paa denne Maade være kommen ind i den juridiske Virksomhed, hvorom han med utrolig Dristighed beretter, at han har ført »nogle Tusende Processer« uden at tabe en eneste og expederet en halv Snes Stykker om Dagen.

Hans Hang til Fantasteri og Løgn aabenbarede sig ogsaa som Overtro og Fatalisme, han studerede Kiromanti og Drømmetydning, dyrkede [som Hans Egede] Guldmagerkunsten og Mysticismen og troede sig bestemt til at indtage en betydelig Stilling i Samfundet, mod hvilket Maal han arbejdede med ikke ringe Udholdenhed, men med saa lidet Hensyn til de anvendte Midler, at man oftere faar et Indtryk af Højhedsvanvid.

Tilliden til hans Karakter i disse hans tidligste Omgivelser belyses bedst af de Rygter, der gik om, at han foraarsagede Sorenskrivergaarden Harstads Brand (i Throndenæs), hvorved en af ham besvangret Kvinde indebrændte, samt om hans Forhold til hans egen Faders Død. At de lovløse Tilstande i disse nordlige Egne have hindret Undersøgelser angaaende Rygternes Sandhed, er let forstaaeligt, men maaske have de dog bevæget ham til at forlægge sin Virksomhed til Bergen, hvor han atter drev Prokuratorforretninger, og hvor han under Byfogdens Suspension opnaaede at konstitueres i dennes Plads 1708-9, men paa Grund af sin anmassende og uforskammede Optræden mod Byens Øvrighed blev ogsaa han en Tid suspenderet.

Ved at indsende en Del Finansprojekter til Kongen lykkedes det ham at vække Opmærksomhed og i Efteraaret 1710 at blive kaldt til Kjøbenhavn, hvor han kort forud havde drømt, at Kongen gjorde ham til Storkansler. Han optraadte her som en rig og fornem Mand, men paa Grund af den herskende Krig og Pest varede det en Tid, før den til Undersøgelse af hans Forslag nedsatte Kommission kom i Stand, og denne synes ogsaa fra første Færd med rette at have stillet sig tvivlende lige over for baade ham og hans Planer, hvilket fra hans Side besvaredes med en højst overlegen Opførsel, da han troede sig sikker paa Kongens Gunst, i det denne, der i høj Grad tiltrængte Penge, har ladet sig blænde af Projektmagerens Sikkerhed.

Hans Forslag, der angik Fisketiende, stemplet Papir og Toldvæsen, skulde nemlig angivelig indbringe Kronen en Del større Indtægter, rigtignok ved utaalelige Paalæg paa Norges Indvaanere. Selv ansøgte han om Charge som Rigs- eller General- eller Oberinspektør i Norge, hvorefter han vilde fremkomme med endnu flere Planer, hvilke han derpaa indsendte direkte til Kongen, saaledes om Tvangsloan, Beslag paa Dødsboers Formue, ja endog om Indførelse af Stavnsbaand i Norge.

Da alle, der kunde, under Pesten forlode Kjøbenhavn, har det formodentlig været P.J. kjærkomment, efter Udnævnelse til Oberbergamtsforvalter, at kunne foretage en Udenlandsrejse til Tyskland, Ungarn og Bøhmen for at studere Bjærgvæsen, hvori han før næppe havde nogen som helst Indsigt. Under Rejsen, hvorfra han ogsaa hjemsendte

forskjellige Projekter, blev han i Sept. 1711, mærkelig nok, maaske ved Protektion af Baron Vald. Løvendal, udnævnt til Amtmand i Lister og Mandals Amt. Som saadan kom han strax i Uenighed med Stiftamtmanden i Christianssand Henrik Adeler og misbrugte i den Grad sin Myndighed lige over for en engelsk Skipper, at han endog en Tid (1713-14) var suspenderet fra sit Embede.

Ikke desto mindre havde han i 1715 den Dristighed at ansøge om Karakter af Etatsraad »eller noget andet anseligt Raad«, dels for at forsikres om Kongens Gunst, dels for at kunne gjøre »et fornemt og bemidlet Parti«. Hvis han hermed sigter til Cæcilie Cathrine Schreuder, til hvem han blev viet i Fane Kirke ved Bergen 6. Nov. 1716, har han imidlertid forregnet sig, thi [hendes] Fader, Kammerraad Hans S., der var Toldforvalter i Bergen, var allerede da i mislig økonomisk Forfatning.

Til Trods for den Advarsel, hans Suspension maatte have givet ham, vedblev J. i sin Embedsførsel at vise en saadan Egenraadighed, Hensynsløshed og taabelig Forfængelighed, at han allerede i April 1718 blev afsat fra sit Embede, hvorpaa han i Begyndelsen af 1720 igjen drog til Kjøbenhavn, hvor han atter bestormede Kongen med Tilbud og Ansøgninger, hvori hans Præteri og Overvurdering af sig selv spille samme Rolle som før, men Tilliden til ham var nu borte. Da han intet kunde opnaa, drog han, efter at hans Hustru var død i Kjøbenhavn i Sept. 1720, til Sverige for at optage de Forhandlinger, der allerede i 1716, næppe uden hans eget Initiativ, vare drevne med den da i Norge fangne Baron Axel Løwen angaaende hans Ansættelse i svensk Tjeneste.

Da ogsaa dette mislykkedes, vendte han tilbage til Danmark, hvor han nu forsøgte sig som Forfatter, i det han 1721 udgav et tidligere skrevet, større didaktisk Digt: »Et lyksaligt Liv«, delvis af opbyggeligt Indhold, samt 1722 et Skrift i Prosa: »En god Bonde, hans Avl og Bjæring« [Bjæring er iflg. ODS afledt af 'at bjærge'], der er en Anvisning til et fornuftigt Landbrug. Begge Skrifter vandt Samtidens Bifald, og selv en senere Tid har rost Digtet i stærke Udtryk, der dog synes lidet berettigede, medens Haandbogen for Landmænd er udkommen i flere Oplag.

Samtidig indgav han Forslag angaaende Grønlands Kolonisation, da Hans Egede i 1721 som Missionær drog der hen, uden at dog Regeringen reflekterede derpaa. I 1722 kom han i Bekjendtskab med den svenske Kommissær, Baron G.W. Coyet, med hvem han lagde en Plan til Grønlands Erobring for Sverige, hvad dog den svenske Regering ikke vilde indlade sig paa.

I Forening med en holstensk Major J. Hørting udkastede de nu en hel Del landsforræderske Planer om Grønlands Erhvervelse for Rusland, hvortil endnu skulde komme Island, Færøerne og Norge, det sidste for Zar Peters vordende Svigersøn, Hertug Carl Frederik af Holsten, men paa Grund af deres Uforsigtighed og Løsmundethed blev Sagen snart røbet.

J. arresteredes 5. Febr. 1723, og efter Anvendelse af Tortur faldt Dødsdommen 5. Marts og exekveredes 8. s. M. [= samme måned] paa Nytorv i Kjøbenhavn med Anvendelse af hele Tidens barbariske Apparat.

Noter: Bergen, Grønland, vidtløftigt projektmageri og - på toppen af det hele - en bog om landbrug! Louis Bobé har en note om Juel i sin Hans Egede-biografi (1944), s. 314. Holberg nævner ham lige akkurat sidst i sin epistel 171 (trykt i 1748), der omhandler historikeren Torfæus og Norsk historie.

Her står ogsaa nogle ord der kan være relevante i forbindelse med fx komedierne »Jeppe paa Bierget« og »Den Politiske Kandestøber«, for slet ikke at tale om romanen »Niels Klim«. Holberg skriver:

EPISTOLA CLXXI. [Uddrag]

Det andet, som er mærkværdigt hos de gamle Norske, er dette, at Landet udi heele *Seculis* tillige haver været plaget af Mænd, som have givet sig ud for Konge-Sønner, og derved stedse have faaet stort Anhang [tilslutning]. Heraf reyse sig de mange *Factioner* af **Birkebeener, Bagler, Ribbunger, Slitunger, Kuflinger, Øye-skiægger, Warbælger &c.** hvis Anførere gave sig ud for at være af Konge-Slægt, og meere berettigede til Kronen end de regierende Konger.

Det er forunderligt, at Øynene engang ikke kunde aabnes paa den Norske Almue efter saa mange store U-lykker, som ved deslige Bedragerie vare foraarsagede. Man kunde ansee saadant som Beviis paa *Nationens* naturlige U-roelighed: Men mig synes, at det heller haver reyset sig af Almuens Kierlighed til Konge-Slegten, hvoraf visse Herrer have betient sig, for at bane dem Vey til Thronen; thi man seer, at Bønderne ideligen have paastaaet, at disse Oprørere skulde ved Jærn-Byrd, eller at bære gloende Jærn, bevise deres Herkomst; hvilket var dem ikke vanskeligt: thi mange forstoede Handverket paa de Tider, saa vel udi Norge som udi andre Lande.

Hvis man skal tilskrive disse U-roeligheder *Nationens* Tilbøyelighed til Oprør; saa maa man tilstaae, at aldrig noget Folk er bleven meer forandret og ukiendeligt: thi man haver i de nyere Tider, udi heele *Seculis*, ikke mærket ringeste Bevægelse; Saa at, hvis de gamle Norske kand *citeres* til Exempel paa Ustadighed, saa kand de nyere, lige fra *Reformationens* Tider frem for alle *Nationer* paa Jorden, vise Exempel paa Bestandighed, Lydighed, og Afskye for Oprør. Herpaa kan tiene til Oplysning, hvad som er tildraget sig for nogle Aar siden, da en vis Normand [Poul Juel] formedelst Utroeskab mod Regieringen [Kongen] blev henrettet: Thi man fandt ikke, at en af hans Landsmænd havde været i Ledtog med ham. Jeg forbliver &c.

Poek [Pôk], ca. 1700-1729, Inuit. Besøgte Bergen og København.

Pôk kom til Missionen, hvor han lærte en smule Dansk. Pôk ville gerne besøge København, som han kom til i 1724 via Bergen sammen med den danske købmand Hartvig Jentoft og en anden Inuit, Qiperoq, der var temmelig modvillig over for forehavendet, måske nærmest deprimeret over det?

Pôk og Qiperoq blev præsenteret for Frederik IV's hof i Fredensborg og gav kajakopvisning på Esrum Sø, og senere i København i forbindelse med en pengeindsamling til missionsarbejdet. Pôk og Qiperoq synes at have gjort betydeligt indtryk på Holberg, se dennes Epistel 350.

Qiperoq døde på tilbagerejsen i Norge sent 1724 pga sygdom; Pôk vendte tilbage til Grønland, hvor han blev gift, blev døbt sammen med sin kone (som Christian og Christine) og fik børn. Pôk/Christian og Christine og børnene besøgte København igen nogle år efter, men de døde alle af børnekopper i foråret 1729.

Henvisninger

Bernhard H. Grodtshilling har malt Qiperoq og Pôk. Billedet findes på Nationalmuseet i København [pt. i »*Jordens Folk*«, rum nr. 172] og er gengivet i farver i Nationalmuseet's publikation »*Etnografisk Samling. Jordens Folk*«, redigeret af Hans Christian Gulløv m.fl., København 2007, s. 236. Billedet findes også i farver i: Svend Cedergreen Bech: »*Oplysning og Tolerance 1721-1784*«, »*Politikens Danmarks Historie*« bd. 9, 2. udgave, København 1970, over for s. 112.

»*Pok. kalalek avalangnek, nunalikama nunakatiminut okaluktuartok*« [Pok, en grønlander, som har rejst og ved sin hjemkomst fortæller derom til sine landsmænd og Angekokken som møder præsten og diskuterer med ham]. Først udgivet i Godthåb 1857 af R. Berthelsen og Lars Møller, oversat til Dansk af Johs. Balle i 1919. Reprografisk genudgivelse (af Grønlansk og Dansk tekst og billeder) ved Anders Nyborg A/S, Rungsted Kyst, 1973).

Louis Bobé: »*Hans Egede. Grønlands Missionær og Kolonisator*« (1944), s. 98 ff. S/H billeder af Pôk og kammeraten Qiperoq kan findes dér.

Jens Rosing: »*Sangen om det menneskegjorte fjeld*« [Rundetårn] i »*Nationalmuseets Arbejdsmark*« 1968.

Pors, Claus Enevold, 1683-1762, Officer, Gouvernør i Grønland

Claus Enevold Pors [Claus Enevold Paars]. Efter miniaturebillede. Vist det eneste portræt af Pors.

Af H.W. Harbou

Claus Enevold Pors var Søn af Ritmester Claus Herluf P. til Ullerupgaard i Thy og Dorthe Kaas. Han fødtes 18. Febr. 1683 paa sin Fædrenegaard, der snart efter gik over i fremmed Eje. I sit 18. Aar blev han Soldat, men først 1709 naaede han at blive Fændrik ved Aarhus Stifts nationale Infanteriregiment. Med dette deltog han i den store nordiske Krig; i Slaget ved Gadebusch (1712) faldt han i svensk Fangenskab. 1710 blev han Lieutenant, 1718 Kapitajn, 1719 Chef for det hvervede Garnisonskompagni i Throndhjem, 1722 gik han af efter Ansøgning og med Majors Karakter.

Det var i de samme Aar, at H. Egede grundlagde den grønlandske Mission og Kolonisation. Det viste sig dog snart nødvendigt, at Staten tog dette Foretagende i sin Haand, og Frederik IV besluttede da at sende en militær Expedition der op. Øjemedet med denne var et dobbelt: dels at hævde Danmarks Højhedsret over Landet, dels nøjere at undersøge dette og navnlig at opsøge «Østerbygden», hvor man haabede endnu at træffe paa Efterkommere af de første nordiske Kolonister. P. blev stillet i Spidsen for Expeditionen og udnævnt til Gouvernør i Grønland.

I Foraaret 1728 drog han afsted med en Garnisonsstyrke paa o. 40 Mand Infanteri og Artilleri. Ogsaa Heste blev der givet ham med; man troede nemlig, at Østerbygden havde ligget paa Østkysten af Landet, og vilde søge at naa der hen tværs over dette. Hestene døde imidlertid, og P. var ogsaa snart paa det rene med, at Sagen ikke kunde gribes an paa den Maade.

Til Fods og bærende Proviant for 8 Dage begav han sig selv tiende [= de var i alt 10, Pors inkl.] paa Vej og var den første Evropæer, der naaede op paa Indlandsisen; de Vanskeligheder, der her mødte ham, kunde han imidlertid ikke overvinde, og han vendte saa tilbage ad en anden Vej. I det hele søgte P. med en ærlig Vilje at løse den ham betroede Opgave, men der var ikke stort at udrette for ham, tilmed da han ikke var nogen betydelig Mand og i flere Henseender arbejdede under meget vanskelige Forhold. Allerede Frederik IV kaldte derfor Expeditionen tilbage. 1731 vendte P. hjem, og der blev ikke tiere sendt Gouvernør eller Garnison til Grønland.

1742 blev P. ansat som Kommandant i den lille Korsør Fæstning, i hvilken Stilling han 1746 fik Oberstlieutenants, 1758 Obersts Karakter og døde 26. Maj 1762. Han var sidste Mand af sin Slægt. 18. Okt. 1719 havde han ægtet Else Cathrine Lund (f. 14. Maj 1699 d. 25. April 1764), Datter af Sognepræst til Skyum og Hørdum i Thy Peder Nielsen L.

Korsør: Akkurat i denne 'komiske stabelstad' hvor kornmåler Baggesens urolige søn fødtes et par år efter; den samme Jens der 19 år gammel udgav sine »*Comiske Fortællinger*«, og som nogle år senere oversatte »*Niels Klim*« fra latin til dansk. Bemærkningerne om Baggesen og stabelstaden, denne underligt blandede by, kan findes i Oehlenschläger's »*Langelands-Reise*« fra 1804.

Poul Grønlænder, 1720-1765, Tolk og Kateket

Poul Grønlænder var - som navnet antyder - indfødt eskimo. Han kom til Missionen i Godthaab, hvor han blev undervist - og siden døbt af Hans Egede.

Poul Grønlænder blev ramt af kopper, men overlevede til forskel fra mange andre - og blev fra o. 1739 tolk og kateket, indfødt medhjælper, for Missionen. Han forblev loyal mod Egede og Missionen, og forholdt sig derimod skeptisk eller negativ over for de konkurrerende herrnhuter.

Poul Grønlænder blev ramt af et bøsseskud fra én af Handelens matroser og døde 45 år gammel; Mads Lidegaard antyder at skuddet ikke faldt hélt tilfældigt.

Poul Grønlænder var en habil forfatter og en god kilde, hvad der fremgår af hans breve til bl.a. Poul Egede.

Sewerin, Jacob, 1691-1753, Handelsmand

En købmand med en sukkertop og en form dertil; foran købmand Sewerin's købmandsgård i Nyhavn nr. 11. Foto: BA, juni 2008.

Af G.L. Grove.

Jacob Sewerin [Jacob Severin] døbt i Sæby 30. Okt. 1691, var Søn af den senere Byfoged sammesteds Søren Nielsen (d. 1730) og Birgitte Olsdatter, dimitteredes fra Fødebyens Skole 1706, men forlod tidlig den studerende Bane, da han 1713 ægtede den mer end 40 Aar ældre Maren Nielsdatter, en ret velstaaende Enke efter en kjøbenhavnsk Kjøbmand.

S. oparbejdede derefter med megen Energi en blomstrende Forretning ved Handel paa Island, Finmarken og siden Kolonierne paa Grønland, paa hvis første Fremvæxt han, baade hvad Handelen og Missionen angik, fik en grundlæggende Betydning. Christian VI havde nemlig ved sin Tronbestigelse besluttet at opgive den grønlandske Handel og nedlægge Kolonierne. Paa Egedes varme Forbøn for Missionen tog Kongen sig dog atter af Grønland og tilskyndede de første kjøbenhavnske Kjøbmænd til at overveje Oprettelsen af et Handelsselskab, hvorved Kolonierne og i dem Missionen kunde opretholdes.

Der var liden Lyst til det vovelige Foretagende, men S. paatog sig Sagen alene og fik 1733 Eneprivilegium paa Handelen paa Grønland og et Tilskud af 2.000 Rdl. aarlig til Missionen. I 1740 fornyedes Oktroien for S. med et større Tilskud til Koloniernes Forsvar, da han angav at have sat 16.000 Rdl. til, dels hertil, dels ved at en dødbringende Koppesygdum havde lagt Landet næsten øde.

I 1738-39 havde han virkelig ogsaa paa egen Haand ført en lille Krig med Hollænderne, der handlede paa de Kolonier, hvor han havde Eneret. Han fik derfor Tilladelse til, at hans Skibe maatte føre Orlogsflag og hjælpes med Ammunition og Vaaben, og opbragte 1739 4 hollandske Skibe, medens Hollænderne til Gjengjæld toge et af hans.

1749 overdrog Kongen den grønlandske Handel til det almindelige Handelskompagni for at skaffe dette en større Virksomhed. Dette virkede dog ikke til større Gavn end S., der imidlertid i de følgende Aar fik Ret til at anlægge et Sildefiskeri og Salteri i Nordland, for at derved »en bedre Omgang med Fiske- og Salteriet kunde blive indført«.

S. nød megen Anseelse som Handelsmand, optoges blandt Kjøbenhavns 32 Mænd og blev disses Formand. Han anlagde flere af vore grønlandske Kolonier, hvoriblandt Jakobshavn, der opkaldtes efter ham, tjente sig en meget betydelig Formue og købte 1735 for 60.000 Rdl. Dronninglund og Dronninggaard Hovedgaard i Vendsyssel med o. 257 Tdr. Hartk. Hovedgaardstaxt og 768 Tdr. Hartk. Gods, af hvis Bønder adskillige efter hans Tilskyndelse nedsatte sig som Kolonister i Grønland.

Skjønt Missionen her voldte ham betydelige Udgifter, som han ofte trykkede sig ved, viste han paa mange Maader sin Interesse for den, og han omtales ogsaa af Poul Egede som en ejegod Mand og hans kjæreste Ven.

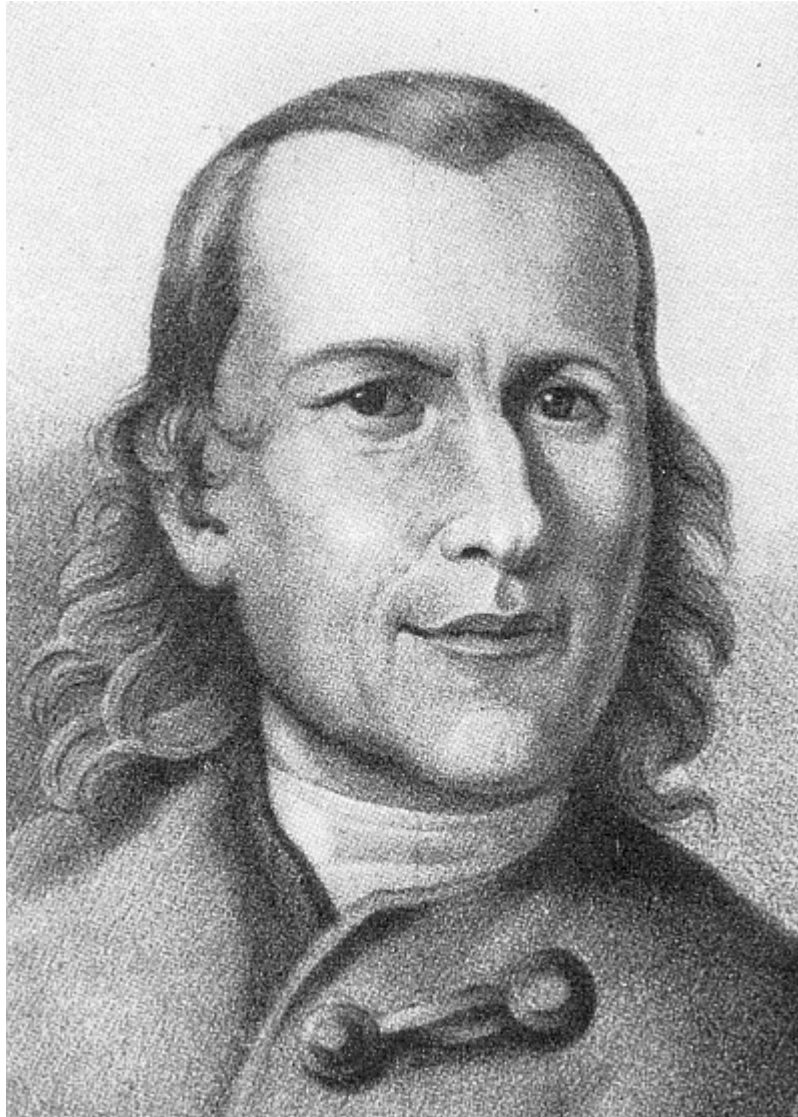
Han efterlod ved sin Død et meget vidtløftigt Bo; Dronninglund solgtes for 82.000 Rdl., men hans 3 Døtre arvede dog kun 10.000 Rdl. - Efter at hans første Hustru i Avg. 1734 var død, 83 Aar gammel, ægtede han Birgitte Sophie Nygaard (d. 1739, 35 Aar gammel), og 1742 fik han kongl. Bevilling til at ægte Maren Dalagger, skjønt de vare beslægtede i 2. og 3. Led. Hun døde 7. Marts 1753 og Manden 23. Marts s. A. paa Dronninglund.

Note: Købmand Sewerin gav navn til *Jakobshavn* [Grønlandsk: Ilulissat = Isfjeldene]. Ikke til *Sukkertoppen* eller til *Sukkertop-fjeldet* [Grønlandsk: Maniitsoq = Det ujævne]. 'Sukkertoppen' blev oprindeligt anlagt ved Kangamiut i 1755, men flyttet til Maniitsoq-øen i 1783. Navnet henviste (iflg. 'Salmonsens', 2. udgave, bd. XXII, s. 566 f.) til en række toppede, kegleformede fjelde på øen.

Stach, Matthæus, 1711-87, Missionær

Matthæus Stach. Portræt efter Louis Bobé's Hans Egede-biografi.

Af Fr. Nielsen.

Matthæus Stach fødtes i Mankendorf i Mähren 4. Marts 1711. Hans Fader stod i Forbindelse med Efterkommerne af de bøhmiske Brødre, og 1728 flygtede han selv til Herrnhut. Der gjorde han først Tjeneste i Waisenhuset, siden erhvervede han det daglige Brød paa et Uldspinderi. 1730 vendte han tilbage til Mankendorf med sin Fætter Christian Stach, da denne vilde hente sin Familie til Herrnhut, og senere flyttede ogsaa M.S.s nærmeste Slægt der til.

I April 1733 rejste M.S. til Grønland sammen med Chr. David og Chr. Stach paa det danske Skib «Caritas», og i Maj landede han og hans Ledsagere i Grønland, hvor Hans Egede tog godt imod dem og lovede at lære dem Grønlandsk.

29. Marts 1739 døbte de herrnhutiske Missionærer de første Grønlændere, men Aaret efter rejste M.S. til Europa, til Synoden i Marienborn. 4. Febr. 1741 blev han gift med Rosine Stach og 12. Dec. s. A. ordineret til Ældste.

I Juli 1742 drog han atter til Grønland, og der lagde han 1747 Grund til en Kirke paa Stationen »Neu-Herrnhut«. Efter en ny Rejse til Evropa gik han til Nordamerika, og 1751 blev han kaldet til at arbejde som Missionær blandt Eskimoerne paa Labrador.

Inden dette Arbejde kom i Gænge, var han gjentagne Gange i Grønland, hvor han grundede Stationen Lichtenfels og forberedte Grundlæggelsen af Stationen Lichtenau; tillige skrev han en grønlandsk Grammatik og et grønlandsk Lexikon.

1771 mødte han i Barby for at gjøre Regnskab for sin Tjeneste, og derpaa rejste han med sin Hustru, der en Tid lang havde levet adskilt fra ham, til Wachau i Nord-Carolina, hvor han døde 21. Dec. 1787.

Zinzendorff satte megen Pris paa M.S. og kaldte ham »en Guds Fyrste i Menigheden, graanet med Ære i sit Panser«. Han har efterladt sig forskjellige aandelige Sange, af hvilke flere have fundet Optagelse i Brødremenighedens Sangbog.

Walløe, Peder Olsen, 1716-93, Opdagelsesrejsende

Af P. Lauridsen.

Peder Olsen Walløe fødtes 1716, sandsynligvis paa Bornholm. O. 1739 kom han til Grønland og ansattes 1744 som Handelsbetjent under Kjøbmand Jakob Severin, i hvis Tjeneste han forblev til 1751. Han blev da udnævnt til »grønlandsk Frihandler« med Bolig ved Kolonien Godthaab; men samtidig opfordrede saa vel Missionskollegiet som Handelskompagniet ham til at foretage en Undersøgelsesrejse først langs Grønlands Sydvestkyst, der endnu var ukjendt, og dernæst syd om Kap Farvel til Østkysten, hvor man vedvarende haabede at finde Østerbygden.

6. Avg. 1751 tiltraadte W. Rejsen i en Konebaad, bemanded med 2 danske og 2 Grønlænderinder, og i Eftersommeren undersøgte han de frodige Egne omkring det nuværende Julianehaab, hvor han fandt talrige Nordboruiner, deriblandt 2 Kirker. Næste Sommer fortsattes Rejsen syd paa, Kap Farvel omsejledes, og 6. Juli 1752 slog W. Telt paa Østkysten for første Gang.

Drivisen lagde ham dog snart uovervindelige Hindringer i Vejen, og ankomsten til Kangek (Kap Walløe) maatte han 8. Avg. her fra tiltræde Tilbagereisen. Han overvintrede atter i Sydvestgrønland, og efter store Lidelser naaede han Kolonien Frederikshaab 25. Juni 1753.

W.s Rejse har haft epokegjørende Indflydelse paa vor grønlandske Forskning, dels ved at skaffe det nødvendige Grundlag til Veje for en videnskabelig Bestemmelse af Østerbygdens Beliggenhed, dels ved at forsyne os med et stort geografisk Materiale baade om Vest- og Østkysten af Sydgrønland. Rejsens Resultater nedlagde han i flere velskrevne Dagbøger, der hidtil kun uddragsvis ere blevne offentliggjorte, og endnu i 1753 rejste han til Danmark for at ordne sine Forhold saaledes, at han kunde vie sit senere Liv helt og holdent for Grønland.

Af os ukjendte Aarsager blev dette dog ikke Tilfældet; han træffes senere som Kjøbmand i Rønne, hvor han 9. Febr. 1759 giftede sig med Enken Elisabeth Bohn, f. Hansen (f. 1723 d. 1786), og efter Hustruens Død flyttede han til Kjøbenhavn, hvor han en Tid lang var Opsynsmand ved et Pakhus og tilbragte sin Alderdom i meget fortrykte Kaar. Landhusholdningsselskabet lønnede ham vel med nogle ubetydelige Præmier, og Biskop Poul Egede skaffede ham en Seng i Vartov; men da O. Fabricius 1787 udgav nogle Uddrag af hans Dagbøger, var Forfatteren ganske glemt og ukjendt, og hans vedholdende Ansøgninger om en ringe aarlig Pension førte til intet. W. døde 27. April 1793 som Lem i Vartov.

**Henvisninger med fokus på 1700-tallet
og på dét der havde særlig interesse på Holberg's tid**
[foreløbig oversigt]

Fra Saga-tiden:

Det kan anbefales at se nærmere på: <http://www.heimskringla.no>, fx nedenstående 'steder'. Bemærk mulighederne for at finde tekster dels som 'norrøne kildetekster', dels på forskellige sprog - Islandsk, Norsk, Dansk osv. - og bemærk de tilhørende søgemuligheder.

Af rent tekniske grunde er den 'gamle' ligatur 'oe' blevet til 'æ' (i sektionen 'Norrøne kildetekster'), og derfor er den store nordatlantiske ø - dér - blevet til noget så *morsomt* som **Grænland**, mens den i den Danske sektion dog kaldes **Grønland**. Efter min mening ville teksterne se noget bedre ud, hvis **Grønland** (i den normaliserede kildetekstudgave) blev bogstaveret sådan: **Grøenland** i stedet for **Grænland**, og tilsvarende med andre ord hvor der måtte være kommet et 'skævt' æ ind [hvis disse linier står helt forkert på *din* skærm, kan det skyldes at du og jeg bruger forskellige 'tegn sæt' og 'browsere'].

Norrøne kildetekster:

Íslendinga sögur: Grænlandinga saga (Eiríks saga rauða ok Grænlandinga þátr):

<http://www.heimskringla.no/original/islendingesagaene/graenlendingasaga.php>

Íslendinga sögur: Íslendingabók:

<http://www.heimskringla.no/original/islendingesagaene/islendingabok.php>

Íslendinga sögur: Eiríks saga rauða (Þorfinns saga karlefnis):

<http://www.heimskringla.no/original/islendingesagaene/eirikssagarauða.php>

Íslendinga sögur: Grænlandinga þátr (Einars þátr Sokkasonar):

<http://www.heimskringla.no/original/islendingesagaene/graenlendingathattr.php>

Íslendinga sögur: Landnámabók: Annar hluti:

<http://www.heimskringla.no/original/islendingesagaene/landnamabok/landnamabok2>

Íslendingabók. Udgiven ved Finnur Jónsson, København 1930: Tekst med kommentar:

<http://www.heimskringla.no/dansk/finnurjonsson/islendingabok/tekstmedkom.php>

Íslendingabók. Udgiven ved Finnur Jónsson, København 1930: Register:

<http://www.heimskringla.no/dansk/finnurjonsson/islendingabok/register.php>

Fra 1700-tallet:

Hans Egede: »*Relation angaaende Den Grønlandske Mission 1738 samt Det Gamle Grønlands nye Perustration eller Naturel-Historie 1741*«. Efterskrift og kommentarer af Finn Gad, Rosenkilde og Bagger, København 1971.

Poul Egede: »Continuation af Den Grønlandske Mission. Forfattet i Form af en Journal fra Anno 1734 til 1740« & Niels Egede: »Tredie Continuation af Den Grønlandske Mission. Forfattet i Form af en Journal fra Anno 1739 til 1743«. Efterskrift og kommentarer af Finn Gad, Rosenkilde og Bagger, København 1971.

Hans Egede: »Relationer fra Grønland« (1721-1736) og »Det gamle Grønlands ny Perlustration« (1741). Udgivet af Louis Bobé, København 1925.

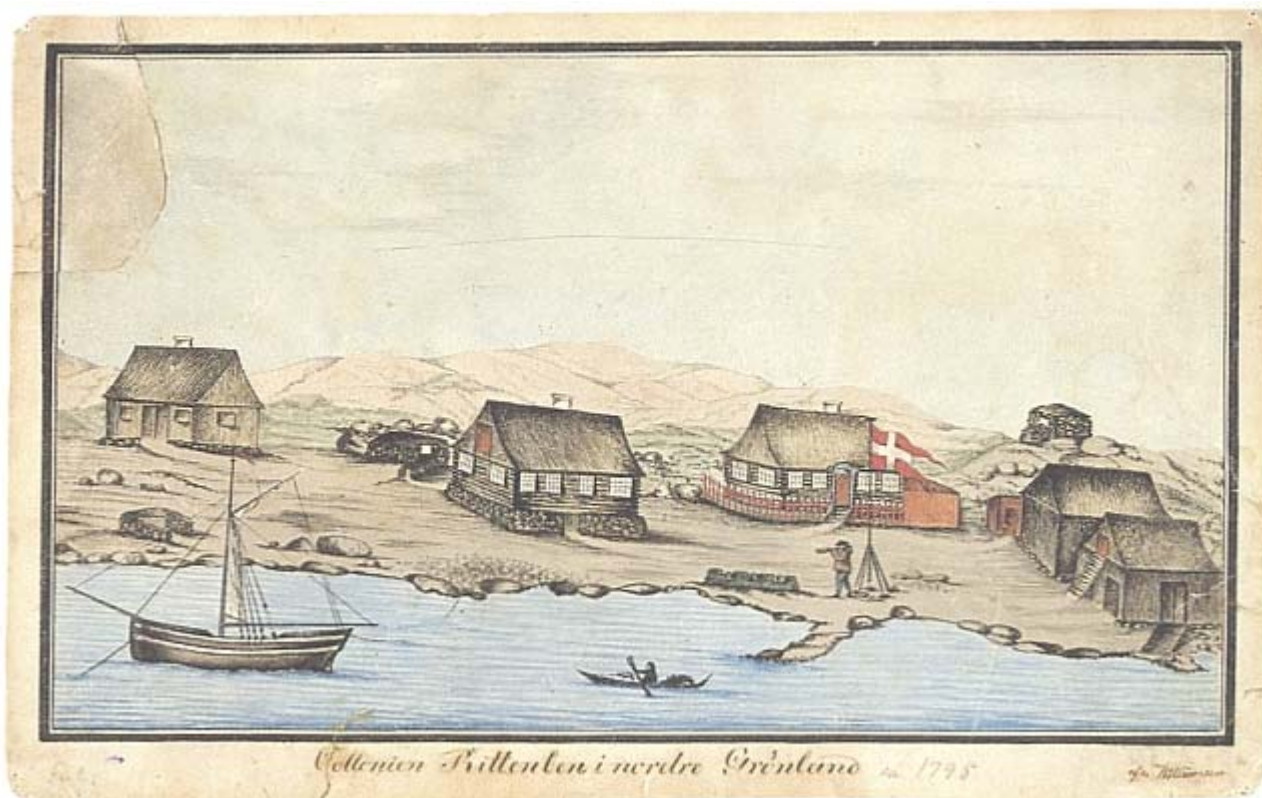
Ludvig Holberg: Epistel 350; endvidere epistlerne 401 og 513, se ovenfor.

Franz Johann Joseph von Reilly: »Grönland so weit es bekant ist mit den Inseln Færöer Nro. 77«, se ovenfor.

Fra 1900-tallet:

»Traditional Greenlandic music«. Optaget af Poul Roving Olsen, William Thalbitzer, Måliaraq Vebæk, Michael Hauser m.fl., redigeret af Michael Hauser. Optagelser fra Grønland og Canada 1905-1984. CD, Forlaget ULO.

Louis Bobé: »Hans Egede. Grønlands Missionær og Kolonisor«, København 1944.

Ritenbenk i Disko-området. Én af Finn Gad's læsere, fru Heiede i Kongens Lyngby, lånte ham engang - måske allerede i 1976 - et par billeder, bl.a. dette. Hun spurgte ham om billedet kunne være fra 1795 og af en vis 'Willumsen'. FG brugte billedet senerehen, nemlig i sin oversigtsbog fra 1984 (s. 186), men han mente at billedet måtte være adskillige år yngre; desuden undersøgte han om kunstneren kunne være en Willumsen; det kunne næppe have været en bestemt Willumsen i slutningen af 1700-tallet, men muligvis en hel anden - en tømrer i årene efter 1819, mente han.

Finn Gad: »Grønland«, København 1984. Finn Gad (1911-1986) er stadig én man må gå til, når det gælder en samlet oversigt over Grønlands og Grønlandernes historie. Han var cand.mag. i

historie og dansk og kom til Grønland i 1937 som lærer på seminariet i Godthåb/Nuuk, hvor han arbejdede frem til 1945. Så blev han lærer på Øster Borgerdyd - indtil han en del år senere kunne koncentrere sig om at arbejde som forsker af den Grønlandske historie. Foruden at skrive sine egne bøger har FG medvirket ved genudgivelsen af Hans, Poul og Niels Egede's Grønlands-bøger. At FG var uhyre omhyggelig i detaljerne kan man se af materialet på: <http://holberg.nu/GAD-1971-1984.pdf> [3 MB], der bl.a. består af nogle breve til fru Heiede i Kgs. Lyngby og af en rettelsesliste til Grønlands-bogen fra 1984.

FG's syn på historien ændrede sig i betydelig grad i årenes løb. En yngre Grønlandsforsker, Axel Kjær Sørensen (Aarhus Universitet), kom inde på dette i en grundig artikel i »*Historisk Tidsskrift*« (o. 2008 gengivet af KBs tidsskrift.dk); se desuden Axel Kjær Sørensen's anmeldelse af »*Grønland*«, der stod i »*Historie*« i 1985

Til at begynde med tænkte FG forholdsvis 'positivt' i det mindste hvad den Dansk-Norske mission og kolonialpolitik angik (og tilsvarende var han meget negativ over for herrnhuterne), men dét ændrede sig. To nøgleord i FG's historiepraksis var 'kildekritikken' og 'indlevelsen'. Den 'kildekritiske' metode har været på dagsordenen allerede fra Holberg's tid (og fx realiseret af hans ven og kollega, Hans Gram); 'indlevelsen' er noget mere elastisk som disciplin end 'kildekritikken' - og en temmelig *problematiske* affære. På den ene side et vigtigt aspekt af formidlingen, på den anden side noget der meget nemt kan få den historiske forståelse til at skride hos dem, der læser eller på anden måde opdager 'tingene'.

Ebbe Kløvedal Reich, selv historiker og ikke mindst formidler, 'illustrerede' risikoen, da han engang sagde at han aldrig ville skrive *imod* kilderne, men 'digte' ud fra dem - og 'digte' *ud over dem* hvor de ikke rakte. 'Stedet' har jeg ikke ved hånden, men måske var det i anledning af hans »*Festen for Cæcilie*«.

Verner Goldschmidt m.fl.: Artikler om Grønlandsk kultur og strafferet [uddybes senere].

Sven Holm: »*Hans Egede - eller Guds ord for en halv tønde spæk*«, skuespil, Gyldendal, København 1979.

Sven Holm: »*Troens kemi. Nogle kommentarer til en drøm Hans Egede nedskrev i 1727*«. Kronik i Information 29.08.1978, s. 6.

Knud Klem: »*Skibsbyggeriet i Danmark og Hertugdømmerne i 1700-årene. Om skibsbygning og handelskompagnier i den flotrissante periode*« bd. I-II, Finn Jacobsens Forlag, København 1985-1986. Særligt bind I, kap. 12. *Interesserne i Nordatlanten*, s. 142-148, og kap. 15. *Statens skibsbyggeri*, s. 164-179.

Ib Persson: »*Anthropological Investigations of the Population of Greenland*« (disp.), Meddelelser om Grønland bd. 180, nr. 1, København 1970. Forf. foretog i 1960'erne en analyse af allerede eksisterende serologiske data (data om blodserum) og af tilsvarende data som forf. selv havde indsamlet. Analysen viste at den grønlandske befolkning i serologisk henseende bestod af 3 grupper med hver deres karakteristika: (1) Polareskimoer fra Thule, (2) Vestkysteskimoer og (3) Østkysteskimoer. Polareskimoerne adskilte sig tydeligt fra de andre eskimoer i nogle henseender, men ikke i alle. Yderligere undersøgelser var nødvendige, skrev forf. (2) Vestkysteskimoerne syntes at udgøre en ret heterogen gruppe især pga stor 'tilblanding' af danske, nordmænd m.fl. i det sidste par århundreder. (3) Østkysteskimoerne fra Angmagssalik-området syntes derimod at udgøre en gruppe, der var tydeligt specifik, også ift de øvrige eskimoer i Grønland. Eskimoisk skeletmateriale fra Vestkysten (områderne ved de norrøne bebyggelser, Vesterbygd og Østerbygd) - fra århundrederne efter den norrøne periode - gav *ikke* grundlag for at antage at der var sket en udstrakt blanding af eskimoer og 'nordboere', derimod syntes de serologiske data at vise at der var sket 'tilblanding' af netop 'Islændinge' i Middelalderen.

Schultz-Lorentzen: »*Den Grønlandske Ordbog. Grønlandsk-Dansk*«, Kirkeministeriet, København 1926. »I denne Udgave anvendes uændret den Retskrivning, [Sam.] Kleinschmidt udformede i sin Grammatik og Ordbog. Det sker af praktiske Grunde, men med stor Betænkelighed. Dels slutter denne Retskrivning sig ikke tæt om det grønlandske Talesprog, hvorfor Grønlænderne erfaringsmæssig har stor Vanskelighed ved at anvende den, og dels er der i Bestræbelsen for at vise Ordenes Afledning i Stavemaaden ikke saa lidt Vilkaarlighed«.

Schultz-Lorentzen: »*Det Vestgrønlandske Sprog i grammatisk Fremstilling. Anden udgave*«, Statsministeriet 1951.

William Thalbitzer: »*Fra Grønlandsforskningens Første Dage*«. Festskrift udgivet af Københavns Universitet, København 1932.

Trap Danmark, 5' udgave, bind 30: »*Grønland*« med kortbilag, redigeret af Niels Nielsen, Peter Skautrup og Christian Vibe, Gad, København 1970. I hovedbindet bl.a. artikler om Grønlands kultur og historie (s. 288-368) af J. Balslev Jørgensen, Therkel Mathiassen, Kaj Birket-Smith, Robert Petersen, Erik Holtved, Jens Rosing og Finn Gad. Bagest findes litteraturliste, ordliste, stedregister og personregister.

I kortbilagsmappen: Geodætisk Institut's »*Kort over Grønland*« 1:5.000.000 (1970) og Grønlands Geologiske Undersøgelse's »*Tektonisk/Geologisk kort over Grønland*« 1:2.500.000 (1970).

Jens Rosing (1925-2008) tegnede mange frimærker med grønlandsk motiv; ét af dem ovenstående fra 1966. Et andet viser Pøk og Qiperoq i 'det menneskegjorte bjerg', hvilket var Rundetårn. Se hans artikel herom i »Sangen om det menneskegjorte fjeld« [Rundetårn] i »Nationalmuseets Arbejdsmark« 1968.

Fra 2000-tallet:

Tom Andersen, H. Emeleus, Karsten Secher, Henning Sørensen, B.G.J. Upton, Anker Weidick, Redigeret af Henning Sørensen: »Tunulliarfik området og Gardar-provinsen« i: »Geologi i det sydlige Vestgrønland«, særnummer af GEUS 2003, kan downloades som PDF fra: <http://www.geus.dk/publications/geo-nyt-geus/gi03-2.pdf>. Tekst, fotos og kort. Nummeret præsenteres således: Den lange fjord Tunulliarfik har i mere end 1000 år været en livsnerve for Sydvest Grønland. I år 986 bosatte Erik den Røde sig nær bunden af fjorden i Brattalhid, i dag Qassiarsuk. Gennem nogle hundrede år lå der et stort antal nordbogårde langs fjorden, dengang kaldt Eriks Fjord, og nærliggende fjorde. Nordboernes bispesæde Gardar blev bygget ved Igaliku Fjord umiddelbart sydøst for Tunulliarfik, stedet hedder i dag Igaliku.

Arktisk Institut, her store mængder billedmateriale: <http://www.arktiskinstitut.dk/>

Jette Arneborg: »Den norrøne periode« i: »Historie« i: »Grønland, Kalaallit Nunaat«. Gyldendals DVD Leksikon (Encyclopædi-delen).

Jette Arneborg, interview med JA på: <http://www.wbur.org/special/dispatches/greenland/vikings/jette.asp>.

Se også: Nationalmuseet's SILA-projekt: <http://www.natmus.dk/sw18625.asp>

Thomas Bredsdorff: »Jeppe på isbjerget. Rapport fra en polarfærd med Holbergs komedie om Jeppe, der viser sig at have en lokal åndsfælle i en grønlandsk sagnfigur«, Politiken, 2' sektion, 22.04.2008, s. 3.

DMI: Ny forskning om klimaet i Grønland i Den Norrøne Tid og i Middelalderen. DMI refererer: 'Selvom forskerne ikke tilskriver nordboernes forsvinden fra Grønland en enkelt faktor, tvivler de ikke på, at de kolde omgivelser spillede en afgørende rolle. Nordboerne udviklede ikke deres jagt- og overlevelsesteknikker i samme grad som inuitterne. Spørgsmålet er, om de ikke rettidigt opdagede, at klimaet hurtigt ændrede sig, eller om de simpelthen ikke formåede at omstille sig til de nye klimaforhold', Juli 2011. Se nærmere på: http://www.dmi.dk/dmi/kold_skulder_til_nordboere_i_groenland

Grønlandsk Selskab (egtl.: Det Grønlandske Selskab) har lagt nye og gamle artikler fra Tidsskriftet Grønland på internettet: <http://www.groenlandselskab.dk/>, se: <http://www.tidsskriftetgronland.dk/>

»Holmens skatte. Om 250 års Orlogsskibsbyggeri«: <http://www.orlogsbasen.dk/>.

Moesgaard's UNESCO-materiale, Moesgaard's Nordatlantisk Bibliotek, tidligere: Center for Nordatlantiske Studier.

Hanne Petersen: »*Retspluralisme i praksis - grønlandske inspirationer*«, Ilisimatusarfik & Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2006.

Hanne Petersen, »*Fra japanske samtaler til grønlandske sangdueller*«, 1' udsendelse i serien 'Konfliktløsning' i DR ved Birgitte Rahbek. Bl.a. interview med professor, dr.jur. Hanne Petersen. Udsendelsen kan [pt.] høres på internettet på DR's web-sted.

Svenn B. Syrin: »*Grønlænder-Jeppe eller den forvandlede eskimo*«, Nuuk 2004 (utrykt). Silamiut Teatret har overvejet at sætte stykket op i 2009.

Jørgen Ullerup med fotos af Casper Dalhoff: »*Rejsen til polarfolket / En ekspedition i Knud Rasmussens slædespor*«, Jyllands-Postens Forlag, København 2009.

- Jyllands-Posten's ekspeditioner kan findes på: <http://viden.jp.dk/explorer/ekspeditioner/>

- Den arktiske af dem på: <http://viden.jp.dk/explorer/ekspeditioner/arcticexplorer/>
